

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE' DE KAYITDIŞI EKONOMİ VE
EĞİTİM DÜZEYİ İLİŞKİSİ**

Mehmet ELA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2013

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’ DE KAYITDIŞI EKONOMİ VE
EĞİTİM DÜZEYİ İLİŞKİSİ**

Mehmet ELA

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Haşim AKÇA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2013

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN : Yrd. Doç. Dr. Haşim AKÇA

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım...../...../2013.

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu' ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET**TÜRKİYE’ DE KAYITDIŞI EKONOMİVE EĞİTİM DÜZEYİ İLİŞKİSİ****Mehmet ELA****Yüksek Lisans Tezi, Maliye Anabilim Dalı****Danışman: Yrd. Doç. Dr. Haşim AKÇA****Mart 2013, 116 sayfa**

Kayıtdışı ekonomi, oldukça geniş bir faaliyet alanını kapsamakta ve çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. Kayıtdışı ekonominin ölçülmesi de oldukça zordur. Ancak Türkiye’ de boyutlarının yüksek olduğu bilinmektedir. Nedenleri açısından ekonomik, mali, siyasi ve idari, ahlaki ve psikolojik olmak üzere dört grupta toplanabilir. Söz konusu nedenler ve bu nedenlerin etkisi ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Türkiye açısından da nedenlerin ağırlıklarının farklılaştığı görülür. Etkileri konusunda olumlu ve olumsuz görüşler ileri sürülmüştür. Ancak olumsuz etkileri daha fazla ve akla yatkındır. Kayıtdışı ekonominin sayılan nedenlerden arındırılabilmesi için önerilebilecek bir faktör ise eğitimidir.

Türkiye’ de temel eğitim göstergeleri özellikle son dönemde olumlu bir görüntü sergilemektedir. Eğitim yatırımları, okullaşma oranları, okuryazar oranı, öğretmen ve mezun sayısındaki artışla birlikte eğitimde kalitenin de arttığı görülmektedir. Bu durum genç nüfusa sahip olan ülkemiz adına umut vericidir. Çünkü eğitim hem kişisel hem de toplumsal faydalara sahiptir. Faydaları açısından eğitim, gelir dağılımındaki adaletsizliği, doğurganlığı, suç oranlarını ve işsizliği düşürür; aynı zamanda ekonomik büyümeyi sağlar. Sayılan bu faydalar, kayıtdışı ekonominin birçok nedeni ile ilişki içindedir. Diğer yandan eğitim düzeyindeki artış ile birlikte hem kayıtdışı istihdam hem de yeraltı ekonomisinde faaliyet gösteren kişi sayısı düşmektedir.

Sonuç olarak, eğitim yatırımlarında ve kalitesinde oluşturulabilecek bir artış, kayıtdışı ekonominin boyutlarını azaltacak, işgücünün daha verimli alanlarda çalışmasına ve daha iyi bir hayat standardına sahip olmasına yol açabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Harcamaları, Kayıtdışı Ekonomi, Kayıtdışı İstihdam

ABSTRACT**RELATIONSHIP BETWEEN INFORMAL ECONOMY AND EDUCATIONAL
LEVEL IN TURKEY****Mehmet ELA****Master Thesis, Department of Public Finance****Supervisor: Assist. Prof. Dr. Haşim AKÇA****March 2013, 116 pages**

The informal economy covers a wide range of activities and it is called different names. It is hard to measure the informal economy. In Turkey, however, it is well known that the informal economy is very high. In terms of its reasons, it is classified four groups as economic, financial, political and administrative, moral and psychological. Reasons of informal economy and their effects vary from country to country. For Turkey, magnitude of reasons varies too. It is claimed negative and positive opinions about its effects. But its negative effects are more and more plausible. Education can be proposed as the factor that finishes the reasons of informal economy.

In Turkey, the basic educational indicators, especially in the last period exhibit a positive image. Increasing in investments in education, literacy rate, teacher and graduated rates and quality in education can be seen in Turkey. This situation is promising for Turkey which has young population; because education has both personal and social benefits. In terms of benefits, education reduces inequality in income distribution, fertility and crime rates and unemployment; meanwhile it provides economic growth. Benefits of education are in association with the many reasons of informal economy. On the other hand, employment in informal economy and number of active people in underground economy reduces with the increase in education level.

In conclusion, growth in educational investment and its quality reduces the dimensions of informal economy. This leads to efficient use of labor force and a higher life standard.

Keywords: Education, Education Expenditures, Informal Economy, Informal Employment

ÖNSÖZ

Kayıtdışı ekonomi, birçok faaliyeti kapsamı ve oldukça muğlak anlama sahip olması dolayısıyla tam olarak ölçülemeyen, sadece tahmin edilebilen bir kavramdır. Gerek uluslararası gerekse de ulusal çalışmalar, Türkiye’ de kayıtdışı ekonominin oldukça büyük boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Son yıllarda büyük bir sorun olarak görülen kayıtdışı ekonomi ülke ekonomisini birçok yönden olumsuz etkilemektedir. Bugüne değin sunulan çözüm önerileri ise daha çok vergisel ve ücretlere yönelik olmuştur. Eğitim ise kayıtdışı ekonominin boyutlarını azaltabilecek önemli bir faktördür. Ancak bu durumun var olabilmesi için ülkedeki yapısal dönüşüm göz önüne alınarak eğitim sistemi ve kalitesi bu yönde geliştirilmeli ve gerek yeni teknolojiler kullanılarak gerekse de yeni yatırımlarla eğitilmiş kesim için istihdam alanları oluşturulmalıdır. Böylece bir yandan kayıtdışı ekonomi azalırken bir yandan da ekonomide yer alan gelir dağılımı, ekonomik büyüme gibi birçok ekonomik ve sosyal sorun çözüme kavuşturulabilecektir.

Bu çalışmada eğitim düzeyindeki artışın kayıtdışı ekonominin boyutunu hangi yollarla azalttığı açıklanmış; bu yapılırken ülke şartları da göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın kayıtdışı ekonominin çözümüne yeni bir bakış getirmesini diliyorum.

Çalışmam boyunca çok büyük destek ve yardımlarıyla yanımda olan, düşüncelerinden istifade ettiğim, değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Haşim AKÇA’ ya, yapıcı eleştirileri ile tezime katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ’ ye, Neslihan CÖKÜN KARADAĞ’ a ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’ nde bulunan değerli meslektaşlarıma, kaynak destekleri ile yanımda olan Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Kütüphanesi’ nin değerli çalışanlarına ve Çukurova Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkan Yardımcısı Sayın Nihat NACAR’ a, beni bugüne değin yetiştiren değerli hocalarıma, vaktinden çaldığım eşim Senem ELA’ ya, manevi destekleri ile yanımda olan değerli arkadaşlarıma ve beni yetiştiren ve destekleyen aileme minnet ve şükranlarımı sunarım.

Mehmet ELA

ADANA, Mart 2013

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET	iii
ABSTRACT	İV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	Xİİ
KISALTMALAR	Xİİİ

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Önemi.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı	1
1.3. Çalışmanın Sınırlılıkları	2
1.4. Çalışmanın Amacı	2
1.5. Çalışmanın Planı	3
1.6. Literatür Taraması	3

İKİNCİ BÖLÜM

KAYITDIŞI EKONOMİ KAVRAMI, ÖZELLİKLERİ, BİLEŞENLERİ, BOYUTLARI, ÖLÇME YÖNTEMLERİ VE NEDENLERİ

2.1. Kayıtdışı Ekonomi Kavramı ve Tanımı	7
2.2. Kayıtdışı Ekonominin Özellikleri	9
2.2.1. Yasalara Aykırılık	9
2.2.2. Ahlaki Normlara Aykırılık.....	9
2.2.3. İstatistiksel Olarak Ölçülemezlik	10
2.2.4. Gelir veya Fayda Elde Etme	10
2.2.5. Ekonomik Sisteme Uygunluk	11
2.2.6. Vergilendiril(e)meme.....	11
2.3. Kayıtdışı Ekonominin Bileşenleri	12

2.3.1. Beyan Dışı Ekonomi	12
2.3.2. Enformel Ekonomi	13
2.3.3. Yasadışı Ekonomi	15
2.4. Kayıtdışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri	16
2.4.1. Doğrudan Ölçme Yöntemleri	16
2.4.2. Dolaylı Ölçme Yöntemleri	17
2.4.2.1. GSMH Yöntemi	18
2.4.2.2. İstihdam Yöntemi	18
2.4.2.3. Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yöntemi	19
2.4.2.4. Parasalcı Yöntem	19
1.4.2.4.1. Sabit Oran (Emisyon Hacmi) Yöntemi	20
1.4.2.4.2. İşlem Hacmi Yöntemi	21
1.4.2.4.3. Ekonometrik Yöntem	21
2.4.2.5. Fiziksel Girdi (Elektrik Tüketimi) Yöntemi	22
2.4.2.6. Model Yöntemi	22
2.4.3. Karma Yöntem	23
2.5. Kayıtdışı Ekonominin Boyutları	23
2.5.1. Dünyada Kayıtdışı Ekonomi	24
2.5.2. Türkiye’ de Kayıtdışı Ekonomi	25
2.6. Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri	27
2.6.1. Türkiye’ de Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri	28
2.6.1.1. Mali Nedenler	28
2.6.1.1.1. Marjinal Vergi Oranları ve Vergi Yükü	28
2.6.1.1.2. Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Doğurduğu Yükler	31
2.6.1.1.3. Vergi Sistemi	34
2.6.1.1.4. Muafiyet ve İstisnalar	36
2.6.1.1.5. Vergi Afları	37
2.6.1.1.6. Vergi Mevzuatı Karmaşıklığı	38
2.6.1.1.7. Vergi Kaçırma Olanakları	39
2.6.1.2. Ekonomik ve Sosyal Nedenler	40
2.6.1.2.1. Enflasyon	41
2.6.1.2.2. Ekonomik Yapı, Ekonomik İstikrarsızlıklar ve Krizler ...	41
2.6.1.2.3. Küçük İşletmelerin Yaygınlığı	43
2.6.1.2.4. İşsizlik	45

2.6.1.2.5. Gelir Düzeyi ve Dağılımı	46
2.6.1.2.6. Nüfus Artışı, Göç ve Kentleşme	46
2.6.1.2.7. Globalleşme.....	47
2.6.1.3. Siyasi ve İdari Nedenler	47
2.6.1.3.1. Yolsuzluk ve Rüşvet	48
2.6.1.3.2. Hantal Bürokrasi	49
2.6.1.3.3. Siyasi Nedenler	49
2.6.1.4. Psikolojik ve Düşünsel Nedenler.....	50
2.6.1.4.1. Ahlaki Norm ve Değerler.....	50
2.6.1.4.2. Vergiye Karşı Direnç	51
2.6.1.4.3. Mükelleflerin Devlet Harcamalarına Bakış Açısı	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM KAVRAMI, TÜRKİYE’ DE TEMEL EĞİTİM GÖSTERGELERİ VE EĞİTİMİN ETKİLERİ

3.1. Eğitim Kavramı ve Tanımı	55
3.2. Yarı Kamusal Hizmet Olarak Eğitim.....	56
3.3. Türkiye’ de Temel Eğitim Göstergeleri	56
3.3.1. Eğitim Harcamaları.....	57
3.3.1.1. Toplam Eğitim Harcamaları	58
3.3.1.2. Eğitimin Toplam Harcamalar İçerisindeki Payı	59
3.3.1.3. Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Harcamaları	61
3.3.1.4. Kaynakları Açısından Eğitim Harcamaları.....	62
3.3.2. Okullaşma Oranları.....	63
3.3.3. Okul, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun Sayıları	65
3.3.4. Okuryazarlık Oranı	67
3.4. Türkiye’ de Eğitimin Etkileri.....	68
3.4.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi	68
3.4.2. Gelir Dağılımına Etkisi	72
3.4.3. İşsizliğe ve İstihdama Etkisi	75
3.4.4. Doğurganlığa ve Nüfusa Etkisi.....	79
3.4.5. Suç Oranına Etkisi	81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYITDIŞI EKONOMİ VE EĞİTİM DÜZEYİ İLİŞKİSİ

4.1. Eğitim ve Kayıtdışı İstihdam	85
4.2. Eğitim ve Yeraltı Ekonomisi.....	88
4.3. Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri, Etkileri ve Eğitim İlişkisi.....	90
4.3.1. Kayıtdışı Ekonomi, Ekonomik Büyüme ve Eğitim İlişkisi	90
4.3.2. Kayıtdışı Ekonomi, Gelir Dağılımı ve Eğitim İlişkisi	91
4.3.3. Kayıtdışı Ekonomi, Nüfus Artışı ve Eğitim İlişkisi.....	93
4.3.4. Kayıtdışı Ekonomi, İşsizlik ve Eğitim İlişkisi	94
4.3.5. Kayıtdışı Ekonomi, Vergi ve Eğitim İlişkisi	95

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç.....	98
5.2. Öneriler	102
KAYNAKÇA	104
ÖZGEÇMİŞ	115

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
TABLO 1: Türkiye’ de Kayıtdışı Ekonomi Tahmin Çalışmalarından Bazıları.....	26
TABLO 2: GSYİH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yüğü.....	29
TABLO 3: Bazı OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı(2004-2011)	31
TABLO 4: İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Sosyal Güvenlik Kaydı Olmayanlar.....	32
TABLO 5: Asgari Ücretle Çalışan İşçinin Ücret Bordrosu	33
TABLO 6: Dolaylı (D.lı) ve Dolaysız (D.sız) Vergi Gelirlerinin Dağılımı (Tarihsel Gelişim).....	35
TABLO 7: Bazı OECD Ülkelerinde Gelir Vergisi Oranları (2010)	35
TABLO 8: 1996 -2003 Arası Ülkemizde Çıkarılan Vergi ve Sosyal Sigorta Prim Afları.....	38
TANLO 9: 2007-2011 Arasında Türkiye Geneli Yaygın ve Yoğun Denetim Sonuçları.....	40
TABLO 10: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılık Durumu ve Sektörlere Göre İstihdam (2011)	42
TABLO 11: Türkiye KOBİ’ leri ile Seçilmiş Ülke KOBİ’ lerinin Toplam Kredilerden Aldıkları Paylar (2010).....	44
TABLO 12: Türkiye’ de Toplam Eğitim Bütçesi (1997-2012).....	58
TABLO 13: Eğitim Bütçesinin Konsolide Bütçe ve GSYH Payı (1997-2012).....	60
TABLO 14: Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Kamu Harcamaları	61
TABLO 15: Kamu ve Özel Kaynakların Eğitim Harcamaları İçerisindeki Payı.....	63
TABLO 16: Öğrenim Yılı ve Eğitim (8 Yıllık Zorunlu Eğitim) Seviyesine Göre Net Okullaşma Oranı	64
TABLO 17: Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun Sayısı	66
TABLO 18: Cinsiyete Göre Nüfusun Okuryazarlık Oranı	67
TABLO 19: Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç.....	74
TABLO 20: Eğitim Durumuna Göre İşsizler (15+ yaş)	78
TABLO 21: Eğitim Durumuna Göre Toplam Doğurganlık Hızı(TDH).....	80
TABLO 22: Tutuklu-Hükümlülerin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı (2011)	82

TABLO 23: Kayıtlı-Kayıtdışı Çalışanların Eğitim Durumu (2006).....87

TABLO 24: Kayıtlı-Kayıtdışı Çalışanların Ortalama Ücretleri (2006).....92

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
ŞEKİL 1: Bazı OECD Ülkelerinde Kayıtdışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı.....	25

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GİB	:Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KDV	:Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük Ve Orta Boy İşletme
LISREL	:Yapısal Eşitlik Modellemesi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
METARGEM	:Mesleki Ve Teknik Eğitim Araştırma Ve Geliştirme Merkezi
MIMIC	:Çoklu Sebep Çoklu Göstergeleri
OECD	: The Organization For Economic Co-Operation And Development
PISA	: OECD Program For International Student Assessment
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TDH	: Toplam Doğurganlık Hızı
TNSA	: Türkiye Nüfus Ve Sağlık Araştırması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	:Türk İşadamları Ve Sanayicileri Derneği
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu
VDD	: Vergi Denetmenleri Derneği

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Önemi

Kayıtdışı ekonomi, tanımlanması oldukça zor olan bir kavramdır. Oldukça fazla faaliyeti kapsayan kayıtdışı ekonomi ülkemizde son yıllarda ilgi odağı olmuş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Eğitim, hem ekonomik ve sosyal katkılarıyla hem de bireysel faydalarıyla çözüm önerisi olabilecek önemli bir olgudur. Kayıtdışı istihdamda yer alanların birçoğu vasıfsız ve eğitim düzeyi düşük kişilerdir. Diğer yandan eğitim yasadışı faaliyetleri de azaltarak yeraltı ekonomisini azaltabilmektedir.

Türkiye' nin içinde bulunduğu yapısal dönüşüm sonucu kayıtdışı ekonomi önemini daha da arttırmış ve çözülmesi gereken bir olgu haline dönüşmüştür. Tarım kesiminden hizmetler ve sanayi kesimine göçün yaşandığı ülkemizde eğitimsiz kesim iş bulamamakta ve kayıtdışı ekonomiye kaymaktadır. Bu durum da zaten ülkemizde yüksek olan kayıtdışı ekonominin boyutunu daha da arttırmaktadır. Bu sorunun çözülebilmesi için eğitim önemli bir enstrüman olarak görülmüştür. Eğitimli bireyler istihdam artışına da bağlı olarak kayıtlı ekonominin toplam ekonomi içindeki payının artışına katkı sağlayacaktır. Eğitim, ayrıca diğer ekonomik ve sosyal faktörlere etki ederek Türkiye' nin ekonomik ve sosyal yönden gelişmesine katkıda bulunurken kayıtlı ekonominin artışı ile birlikte daha fazla rekabetçilik ve ekonomik kalkınma mümkün olabilecektir. Bu durumun oluşabilmesi ülkemizin geleceği adına oldukça önemlidir. Bu tezde kayıtdışı ekonominin çözümüne yönelik olarak göz ardı edilen bir faktör olan eğitim ayrıntılı olarak ele alınarak, kayıtdışı ekonomi sorununa yeni ve farklı bir çözüm sunulmuştur.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Kayıtdışı ekonomide yer alan faaliyetlerin oldukça fazla olması kayıtdışı ekonominin ölçümünü ve boyutu hakkında genel bir kanıya varmayı güçleştirmektedir. Kayıtdışı ekonominin birçok faktörle ilişkisi olduğu bilinmesine rağmen kayıtdışı ekonominin boyutunun kesin bir şekilde belirlenememesi söz konusu faktörlerle ilişkisinin istatistiksel olarak ifade edilmesini engellemektedir. Bu tezde yer alan eğitim

ve kayıtdışı ekonomiyi ilişkilendiren veriler ise, anket yönteminin doğru sonuçlar verdiği varsayımı altında çeşitli araştırmacılarca TÜİK Hanehalkı Mikro Veriseti' nden elde edilmiştir. Kayıtdışı ekonomi ve eğitim düzeyi arasındaki yukarıda bahsedilen doğrudan ilişkiler yanında, eğitim kayıtdışı ekonominin birçok neden ve etkisiyle ilişkili olduğundan kayıtdışı ekonomiyi dolaylı yollardan da azaltabilmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamına eğitimin etkileri ve kayıtdışı ekonominin nedenleri de alınmıştır.

Eğitim ve kayıtdışı ekonomi ilişkisi ele alınırken, kayıtdışı ekonominin kesin bir boyutunun olmaması nedeniyle bu konuda yer alan teorik yaklaşımlar ve görüşler ele alınmıştır.

1.3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Kayıtdışı ekonominin diğer ekonomik ve sosyal değişkenlerde olduğu gibi eğitim ile de ilişkilendirilmesi ancak 2000 yılı sonrası için mümkün olmuştur. Ayrıca, Türkiye eğitim göstergeleri ile ilgili ayrıntılı verilerde yine aynı dönemde TÜİK ve OECD tarafından sunulmuştur. Bu nedenle çalışmanın kapsamı 2000 yılı sonrası ile sınırlı tutulmuştur. Eğitimin kayıtdışı ekonomiyi azaltma dışında diğer ekonomik ve sosyal göstergeler üzerinde de olumlu etkilerinin olması dolayısıyla eğitim göstergeleri ele alınmıştır. Bu konuda yer alan veri sıkıntısı nedeni ile kimi yıllara ait verilere ulaşamamıştır.

Kayıtdışı ekonomi ve eğitim düzeyi ilişkisinin daha önceki uluslararası ve ulusal çalışmalarda sadece teorik olarak ele alınması dolayısıyla bu tezde de teorik bilgi kullanılmış ve bu bilgiler TÜİK verileri ile desteklenmiştir.

1.4. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, kayıtdışı ekonominin ülkemizde çok önemli bir problem olması ve birçok ekonomik ve sosyal faktörü olumsuz etkilemesi dolayısıyla çözülmesi gereken bir problem olarak görülmüştür. Kayıtdışı ekonominin ülkemizde dikkat çektiği yıllardan beri sunulan çözüm önerileri daha çok vergisel boyutlarda kalmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada kayıtdışı ekonominin çözümü için farklı bir faktör olan eğitim, anahtar olarak sunulmuştur. Bu çalışmada ülkemizde kayıtdışı ekonominin boyutunun, istihdamdaki artışın devam edeceği varsayımı altında eğitim düzeyindeki artış ile birlikte azalacağı durumu açıklanmıştır.

1.5. Çalışmanın Planı

Çalışmanın ikinci bölümünde kayıtdışı ekonomi ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Kayıtdışı ekonominin oldukça muğlak bir konu olması nedeniyle kayıtdışı ekonominin özellikleri ve bileşenleri açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Kayıtdışı ekonomiyi ölçme yöntemleri açıklanmış ve sonuçların kesin olmadığı, sadece tahminden oluştuğu vurgulanmıştır. Kayıtdışı ekonominin nedenleri başlıklar altında ele alınmış ve açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde eğitim kavramı tanımlanmış; eğitim göstergeleri tablolar yardımıyla açıklanmıştır. Eğitimin ekonomik ve sosyal faktörlere etkileri ulusal ve uluslararası literatürden yararlanılarak işlenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde kayıtdışı ekonomi ve eğitim düzeyi ilişkisi kurulmuştur. Eğitimin kayıtdışı ekonomiyi kayıtdışı istihdam ve yeraltı ekonomisi yoluyla doğrudan; eğitimin kayıtdışı ekonominin nedenleri ve etkileri ile ilişkisi açısından dolaylı olarak etkilediği açıklanmış, eğitim düzeyindeki artışın kayıtdışı ekonomiyi azaltacağı düşüncesi işlenmiştir.

1.6. Literatür Taraması

Aktürk (2005a, s.298-299), kayıtdışı ekonomide özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni istihdam yaratma olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle ve çoğunlukla eğitimsiz kesim tarafından vasıf gerektirmeyen işlerin yapıldığını belirtmiştir. Öte yandan yazar, ülkemizde, eğitim düzeyi düştükçe kırsal kesimde ve kadınlar arasında kayıtdışı istihdamın yaklaşık %90' lara kadar ulaştığını; yüksekokul mezunu ve kentsel alanlarda yaşayan nüfus içinde kayıtdışı istihdam oranının düştüğünü vurgulamıştır.

Aktürk (2005b, s.291), çalışmasında Türkiye' de köyden kente göçün kentlerde bile yeterli istihdam yaratılamazken göç eden niteliksiz işgücünün kayıtdışı ekonominin gelişmesine katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

Altuğ (1999, s.197), çalışmasında eğitimsizlik sonucu mesleksiz kalan kişilerin yasadışı faaliyetlerle kazanç sağlamaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Beavon ve Rogerson (1986), Güney Afrika' y ele alan çalışmalarında kayıtdışı istihdam edilenlerin büyük çoğunluğunun eğitim seviyesi düşük kişilerden oluştuğu sonucuna ulaşmıştır.

Çelikkaya ve Gürbüz (2008, s. 31), çalışmalarında eğitim düzeyindeki artışla beraber vergi aflarının kayıtdışı ekonominin kayda alınmasında bir araç olarak kullanılabileceği görüşünün belirginleştiğini belirtmişlerdir.

Çoban ve Sezgin (2004, s.791), mükelleflerin vergiye uyumunu ele aldıkları çalışmalarında mükelleflerin, vergi oranının düşürülmesi ile birlikte kayıtdışı ekonominin azalacağı ve vergi gelirlerinin artacağını düşündüklerini belirtmiştir.

Güloğlu ve Diğerleri (2003, s.55), Türkiye’ de kayıtdışı istihdamı ele aldıkları çalışmalarında kayıtdışı ekonominin önemli nedenlerinden biri olarak eğitim ve vasıf seviyesinin düşüklüğünü göstermişlerdir. Ayrıca yazarlar denetim kadrolarının yeterli eğitime sahip olmadığı için kayıtdışı istihdamın ülkemizde hızla arttığını vurgulamıştır. Diğer yandan çalışmada, kayıtdışı istihdam edilen çocukların eğitim hakkının ellerinden alındığını ve bu çocukların suça itilmelerinin daha kolay olduğunu belirtmiştir.

McKeever (1998, s.1209), Güney Afrika’ da kayıtdışı ekonomiyi incelediği çalışmasında kadınların, beyaz olmayanların ve eğitimsiz kişilerin kayıtdışı ekonomide daha fazla istihdam edildiği sonucuna ulaşmıştır.

Natrass (1987), Güney Afrika’ ye alan çalışmasında kayıtdışı istihdam edilen kişilerin %88’ inin kadın ve vasıfsız olduğu; bunların vasıf gerektirmeyen işlerde çalıştıkları sonucuna ulaşmıştır (McKeever, 1998, s.1219).

Özsoylu (1999, s.34), eğitimin suç oranlarını azaltmakta önemli olduğunu ve dolayısıyla yeraltı faaliyetlerin azaltılmasına etki ettiğini ancak bu mekanizmanın Türkiye’ de yeterince işlemediğini yani eğitimin suç oranlarını ve yeraltı ekonomisi bünyesinde bulunan faaliyetleri azaltmada yeterince etkili olmadığını belirtmiştir.

San (2009,s.456-458), çalışmasında kayıtdışı istihdamda yer alanların daha çok eğitimsiz kişilerden oluştuğunu belirtmiş ve 2006 yılı için söz konusu savı vurgulamıştır. Ayrıca yazarın elde ettiği verilere göre kayıtlı sektörde elde edilen ücretler kayıtdışı sektörde elde edilen ücretlerden daha fazladır.

Sarılı (2002, s.40-48), Türkiye’ de kayıtdışı ekonomiyi incelediği çalışmasında, eğitimsiz ve kalifiye olmayan işgücünün işverene maliyetinin çok fazla olması nedeniyle kayıtdışı ekonominin arttığını vurgulamıştır. Ayrıca yazar, ülkemizde işletmelerin genelde küçük ve orta boy (KOBİ) olduğundan yola çıkarak bu işletmelerde çalışanların uzmanlaşmasına yönelik olarak alınacak tedbirlerin söz konusu çalışanların kayıt altına alınabilmesi için önemli olduğunu belirtmiştir.

Şişman (1999, s.78-79), özellikle gelişmekte olan ülkelerde eğitimsiz kesimin geçimlerini elde etmek için ancak enformel ekonomik faaliyetlerde iş olanakları elde edebildiklerini belirtmiştir.

Toptaş (1998, s. 82) ve Yurdakul (2008, s. 220), işgünün uzmanlık ve ustalığının artırılmasına yönelik olarak verilecek eğitimin kayıtdışı ekonominin kontrol altına alınabilmesi için önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir.

Us (2006, s.98), çalışmasında demografik ve sosyoekonomik unsurlara vurgu yaparak istihdamın hızlı artan nüfusu karşılayamaması ve köyden kente hızlı göç ve çarpık kentleşmenin, niteliksiz işgücü ve emek sahiplerinin daha az ücretle hiçbir sosyal güvenceye sahip olmaksızın kayıtdışı sektörde faaliyette bulunduğunu belirtmiştir.

Ülgen ve Öztürk (2007, s.18), çalışmalarında Türkiye’ de eğitim politikalarındaki yanlışlıklar ve eğitimin istihdam piyasası ve çağdaş bir ekonominin ihtiyaç duyduğu özelliklere ve yeniliklere ayak uyduramama sorununun kayıtdışı ekonomiyi besleyen önemli faktörlerden biri olduğunu belirtmiştir.

Yüzbaşıoğlu (2010, s.44), kayıtdışı ekonominin istihdam üzerindeki etkisini ele alan çalışmasında eğitim ile kayıtdışı istihdam arasında belli bir neden sonuç ilişkisi olduğunu vurgulamış ve eğitim düzeyindeki artış ile birlikte kayıtdışı istihdamın azaldığını belirtmiştir. Yazara göre eğitim seviyesinin düşük olduğu yerlerde kayıtdışı istihdam da fazladır. Yazarın elde ettiği sonuçlara göre 2002-2006 yılları arasında okuma yazma bilmeyenler arasında kayıtdışılık %91 ile en fazladır. İlkokul mezunları arasında kayıtdışı çalışma oranı ise %59’ dur. Ortaokul mezunlarında kayıtdışı çalışma oranı %29’ dur. Mesleki eğitim mezunlarında kayıtdışılık %25 iken üniversite mezunları içerisinde %8’ e düşmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYITDIŞI EKONOMİ KAVRAMI,ÖZELLİKLERİ, BİLEŞENLERİ, BOYUTLARI, ÖLÇME YÖNTEMLERİ VE NEDENLERİ

Kayıtdışı ekonomi, çok boyutlu ve karmaşık yapıya sahip olan bir olgudur. Bu özelliklerinin sonucu olarak, tanımlanması ve ölçülmesi oldukça zordur. Literatürde birçok isme sahip olan kayıtdışı ekonomi, unsurlarının sınıflandırılması açısından da kesin sınırlara sahip değildir. Kişinin bakış açısına ve incelenen alana göre değişebilen etkileri de göz önüne alındığında kayıtdışı ekonomik faaliyetler, son dönemde dünyada ve Türkiye’ de çözülmesi gereken önemli sorunlardan biri haline gelmiştir.

Özellikle son zamanlarda oldukça fazla sayıda çalışmaya konu olan, dikkatleri üzerine çeken ve çözüm önerileri sunulan kayıtdışı ekonomi ile ilgili çalışmaların başlangıcı 1940’ il yılların başına rastlamaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.16). 1950’ lerde ve 1960’ larda şehirlere göçün neticesinde çok belirgin bir hale gelen gayri resmi (informal) sektör, resmi kurum ve kuruluşlardan ve özellikle sosyal güvenlik sisteminden kopuk bir kesimin varlığının ifadesi olduğundan önce sosyologlar ve antropologlar tarafından inceleme konusu yapılmıştır (Savaşan, 2011, s.4). Ancak asıl bilimsel ilgiyi Gutmann’ın 1977’ de yayımlanan makalesi ile çekmeye başlamıştır. Bu nedenle 1980’ lere kadar kayıtdışı ekonomi uluslararası bir olgu olarak kabul edilmemiştir. Kayıtdışı ekonomiye ilişkin ilk uluslararası konferans 1983’ te Almanya’ nın Bielefeld eyaletinde yapılmıştır. Tanımsal sorunlar hakkında genel ilkelere varmak, konferansın temel amaçlarından biri olmasına rağmen katılımcılar bir konsensüse varamamışlar ve çok farklı tanımlamalar kullanılmışlardır (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.16). Tanımlama, sınıflama gibi karmaşık durumlar ise farklı yaklaşımlarla çözülmeye çalışılmakta ve günümüzde hala sürmektedir.

Türkiye’ de kayıtdışı ekonomiye bilimsel ve politik anlamda ilgi, yaklaşık on beş yıllık gecikme ile 1990’ lara başında oluşmaya başlamıştır. Ancak geçen süre içinde Türkiye gerek çözüme yönelik projeler, gerek yapılan akademik çalışma ve konferanslarla açığını fazlasıyla kapatmıştır. Araştırmaların sonuçları iki ortak bulguya sahiptir: Birincisi, Türkiye’ de kayıtdışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı yüksektir. İkincisi kayıtdışılık hızı yavaşlasa da büyümeye devam etmektedir (Savaşan, 2011, s.4). Ülkemizde kayıtdışı ekonomi önümüzdeki on yıllarda da gündemde kalmaya devam edecektir (Bulut, Çevik ve Çalışkan, 2008, s.14).

2.1. Kayıtdışı Ekonomi Kavramı ve Tanımı

Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin kapsamının çok geniş olması, kapsamlı bir tanımının yapılmasını engellemektedir. Kesin ve genel kabul görmüş tek bir tanımdan söz etmek oldukça zordur (Işık ve Acar, 2003, s.118-119). Tanımlardaki farklılık, bir taraftan söz konusu olgunun iktisadi, mali, siyasi, hukuki, ahlaki, sosyolojik, tarihsel, kültürel ve demografik boyutlarının olması ve bu alanlarla olan karşılıklı etkileşimi sebebiyle değişik alanlardaki araştırmacıların ilgi alanına girmesi ve her alandaki araştırmacının farklı bir özellik ya da boyutu ön plana çıkarma kaygısından kaynaklandığı gibi, kapitalist ve sosyalist ekonomik sistemler ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kayıtdışı ekonominin farklı şekillerde görünmesinden de kaynaklanmaktadır (Yılmaz, 2004, s.16).

Aşağıda yerli literatürden derlenmiş birkaç farklı kayıtdışı ekonomi tanımı verilmektedir (Işık ve Acar, 2003, s.118-119’ te belirttiği üzere):

“ Kayıtdışı ekonomi, ‘ ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın, devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden tamamen ya da kısmen gizlenerek kayıtlı ekonominin dışına taşınmasıdır’ .

Kayıtdışı ekonomi, ‘ GSMH hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür’ .

Kayıtdışı ekonomi, ‘ kamu otoritelerinin denetimi dışında meydana gelen her türlü ekonomik işlem veya faaliyet olarak tanımlanabilir’ .

Kayıtdışı ekonomi, ‘ mal ve hizmet üretimine konu olmasına karşılık ekonominin geleneksel ölçüm yöntemleriyle bütünüyle tespit edilemediğinden milli muhasebe kayıtlarında yer almayan ve GSMH büyüklüklerine yansımayan alanları kapsamaktadır’ .

Kayıtdışı ekonomi, ‘ kayıtlarda gözükmeyen, ölçülemeyen, vergilendiril(e)meyen yasal ya da yasadışı gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler’ olarak tanımlanabilir” .

Kayıtdışı ekonominin tanımları genel olarak ifade edilir ve hemen hemen tüm kayıtdışı faaliyetlere tanımlarda yer vermeye çalışılır. Özelde ise vergisel açıdan kayıtdışı ekonominin tanımı yapılabilir. “ Vergisel anlamda ise kayıtdışı ekonomi, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetler bütünüdür” (Altı, 1994, s.15). Diğer bir ifade ile “ vergi dışı piyasa ekonomisi... verginin konusunu oluşturan, fakat çeşitli nedenlerle vergilendirilemeyen

işlem ve faaliyetleri ifade eden bir kavramdır” (Aktan, 2007, s.21-22). Diğer bir tanıma göre “ vergi dışı bırakılmış ekonomi, ülkedeki vergilenebilir kapasiteden vergilenmemiş kısmı ifade etmektedir” (Şengül, 1997, s.9).

Kayıtdışı ekonomi için yapılan tanımlamalarda kayıtdışı ekonomiye ait bilinen yöntemlere göre tam olarak hesaplanamaması, belgeye bağlanmaması, kamuya gelir getirmemesi, faaliyetlerin gizli olarak yapılması veya kamudan saklanması, kayıtdışı faaliyetlerin yasal veya yasadışı olabileceği gibi ortak özellikler vardır.

Kayıtdışı ekonomiye ilişkin farklı tanımlara ek olarak yeraltı ekonomisi, illegal ekonomi, görünmez ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, gölge ekonomi, kayıp ekonomi, karaborsa ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, nakit ekonomisi, gayri resmi ekonomi, beyan dışı ekonomi, resmi olmayan ekonomi, gri ekonomi, ikincil ekonomi, ikinci ekonomi, alacakaranlık ekonomisi, paralel ekonomi, vergi dışı ekonomi, gizli ekonomi, kravatsız ekonomi, faturasız ekonomi, kayıp ekonomi, vergisiz ekonomi, saklı ekonomi, yasadışı ekonomi, informal ekonomi, nakit ekonomi, hayalet ekonomi gibi ifadeler de bulunmaktadır (Us, 2006, s.97). Bu ifadelerden birçok dilde en çok kullanılanı ise kara [*black*] ekonomidir (Akalin ve Kesikoğlu, 2007, s.72). Türkçe literatürde ise daha çok “ kayıtdışı ekonomi” teriminin benimsenmiş olması konunun ilk defa muhasebeciler tarafından gündeme getirilmesi ve vergi kayıpları boyutunun ön plana çıkarılmak istenmesiyle yakından alakalıdır (Yılmaz, 2004,s.16).

Kayıtdışı ekonominin çok farklı isimlerle adlandırılmasının nedeni kayıtdışı ekonomi kapsamına giren faaliyetlerin oldukça fazla olmasındandır. Dolayısıyla tüm isimler aynı kapsamda değildir. Daha çok tamamlayıcılık özelliği belirgindir (Sugözü, 2010, s.11). Söz konusu kavramların her birisi tek başına ele alındığında ekonominin tamamını açıklamakta yetersiz kalmakta ya da çağrıştırdıkları bizim anladığımız anlamdaki kayıtdışı kavramına denk düşmemektedir (VDD, 2007, s.45; Aydemir, 1995, s.8). Ayrıca, tek bir isim birden çok faaliyeti de kapsayabilmektedir. Farklı kayıtdışı faaliyetleri vurgulamak için farklı adlandırmalar genel olarak kabul edilmektedir. Bunlardan *gölge ekonomi*, *gizli ekonomi*, *saklı ekonomi*, *yeraltı ekonomisi*, *kara ekonomi*, *alacakaranlık ekonomisi* faaliyetin gizliliğini vurgulamak için; *kara ekonomi*, *gri ekonomi*, *illegal ekonomi* veya *yasadışı ekonomi* faaliyetin yasadışı olduğunu vurgulamak için; *gayri resmi ekonomi*, *resmi olmayan ekonomi*, *informal* veya *kayıtdışı ekonomi* faaliyetin devletin bilgisi dışında tutulduğunu vurgulamak için; *marjinal ekonomi*, *ikinci ekonomi*, *ikincil ekonomi* faaliyetlerin önemsiz derecede küçük olması dolayısıyla GSMH kayıtlarında tutulmamasını vurgulamak için (Us, 2006, s.97);

enformal ekonomi, gölge ekonomi istihdam boyutunu vurgulamak için; *nakit para ekonomisi* işlemlerin daha çok nakit kullanılarak yapıldığını vurgulamak için (İlgın, 2002, s.145) ve *vergi dışı ekonomi* sadece vergilendirilmemiş faaliyetleri vurgulamak için kullanılmaktadır (Aktan, 2007; VDD, 2007, s.45).

2.2. Kayıtdışı Ekonominin Özellikleri

Kayıtdışı ekonomi kavramı ve faaliyetleri oldukça karmaşık olduğundan dolayı kayıtdışı ekonomiden anlaşılması gerekenlerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu sayede, kayıtdışı ekonomide yer alan faaliyetler daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Kayıtdışı ekonomiyi kayıtlı ekonomide yer alan faaliyetlerden ayırtan yasalara ve ahlaki normlara aykırılık, istatistiksel olarak ölçülemez, gelir ya da fayda elde edilmesi, ekonomik sisteme uygunluk ve vergilendiril(e)meme olarak sayılabilecek birtakım özellikler bulunmaktadır.

2.2.1. Yasalara Aykırılık

Faaliyetlerin yasal olması ülkede geçerli yasalara ve düzenlemelere uygun olup olmaması ile tespit edilir (Özsoylu, 1996, s.10-11). Buna göre kayda alınmayan, hukuk nezdinde yasal olmayan her türlü faaliyet kayıtdışı ekonomi içerisinde düşünülmelidir (VDD, 2007, s.50; Özsoylu, 1996, s.11). Ancak yasalara uygun olarak yapılan bazı faaliyetler için hukuki yön değil sadece ölçülemez veya beyan dışı bırakılma önemlidir (VDD, 2007, s.50). Örneğin, istisna ve muafiyetten yararlanmak veya komşuya yardım, evde kendi işini yapmak yasal faaliyetler olsalar da kayıtdışı bırakılmışlardır veya ölçülebilirlik imkânsızdır. Diğer yandan bazı faaliyetlerin yasadışıluğu zamana ve ülkeye göre değişebilmektedir (VDD, 2007, s.50).

2.2.2. Ahlaki Normlara Aykırılık

Bazı kayıtdışı faaliyetler, ahlaki normlara uygun olmayabilirler. Bunun en yaygın örneği bireyin vücudunu ya da organlarını satmasıdır. Yolsuzluk, rüşvet ve insan kaçakçılığı gibi faaliyetler de ahlaki normlara uygun olmayan faaliyetler arasında kabul edilir. Aynı şekilde yalan beyanlarla müşterilerin kandırılması da bu kriterlere göre kayıtdışı ekonomik faaliyetlerdir (Özsoylu, 1996, s.11; VDD, 2007, s.50). Diğer yandan

ahlaki normlara aykırı faaliyetler, ahlakın genel olmadığı düşünülürse ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Dünyada bunun örneklerini görebilmek mümkündür.

2.2.3. İstatistiksel Olarak Ölçülemezlik

Bu özellik kayıtdışı ekonominin tespiti için oldukça önemlidir. Nitekim birçok yazarın yapmış oldukları tanımlarda ölçülemezlik özelliğine vurgu yapılmıştır. Bu özelliğe göre bir faaliyet yasal olsun ya da olmasın muhasebe tekniklerince hesaplanamıyor ve ölçülemiyor ise kayıtdışı ekonomi içerisinde yer alıyor demektir. Bu yüzden ki kayıtdışı ekonomi ölçülememekte sadece tahmin edilmektedir.

Geçimlik tarımsal üretim, ev işleri, çocuk bakıcılığı ve komşuya yardım gibi faaliyetler(VDD, 2007, s.50) yanında işportacılık gibi marjinal sektör faaliyetleri de istatistiksel olarak ölçülemeyen kayıtdışı ekonomik faaliyetlere örnektir.

Bir faaliyetin milli muhasebe tekniklerince ölçülememesinin nedenleri çeşitlidir (Özsoylu, 1996, s.11; VDD, 2007, s.50): İlk neden olarak, faaliyetler yasalara aykırı olduğu için ekonomik birimler bu faaliyetleri gizler veya beyan etmez. İkinci neden olarak, faaliyetler yasal olmasına karşılık istatistiksel yetersizlikler dolayısıyla hesaplamalara dahil edilemez ve gizli kalır. Üçüncü neden olarak ise, milli gelir hesaplama teknikleri her faaliyeti hesaplamaya dahil etmez. Çünkü bazı faaliyetlerin hesaplamaları çok zor ve fiilen imkansız olduğundan milli gelir hesaplamalarına dahil edilmesinin rasyonel, etik ve normatif tarafının olmadığı kabul edilir.

2.2.4. Gelir veya Fayda Elde Etme

Bu kritere göre bir faaliyetin kayıtdışı ekonomi faaliyeti olabilmesi için gelir ya da bir fayda elde ediliyor olması gerekmektedir (Özsoylu, 1996, s.11). Komşuya yardım, ev işleri, evde çocuk bakımı, temizlik ve bahçe işleri gibi faaliyetler karşılığında çoğu zaman gelir elde edilmemekle beraber fayda sağlanmaktadır. Ancak ev hanımının çalışmaya başlamasıyla evde bakıcı istihdam edildiğinde veya çocuk kreşe verildiğinde ailenin ev giderleri artmaktadır. Böylece faaliyet piyasa kavramı çerçevesinde parasal bir hüviyet kazanmaktadır. Yani burada faydadan anlaşılması gereken piyasa şartlarında bir faydanın sağlanmasıdır (VDD, 2007, s.51).

2.2.5. Ekonomik Sisteme Uygunluk

Bu kriter 1990 öncesi Doğu Bloku ülkelerindeki durumu incelemek için kullanılmıştır. Doğu Bloku için özel sektör söz konusu olmadığı için özel sektör çerçevesinde yapılan her türlü faaliyetler gizli ekonomiye dahil edilmiştir. Bu kritere göre Türkiye’ de 24 Ocak 1980 kararlaröncesi yapılan birçok faaliyet (ithal sigara alım ve satımı, döviz edinmek ya da dövizle alış-veriş gibi) kayıtdışı ekonomiye dahil edilirken günümüzde bu faaliyetler sisteme uygun olduğundan kayıtdışı ekonomik faaliyetler değildir (Özsoylu, 1996, s.12). Bir başka örnek, daha önce ülkemizde kumarhanelerin yasal işletmeler olması, şu anda ise bu faaliyetlerin kayıtdışı ekonomi içerisinde yer almasıdır (VDD, 2007, s.51).

2.2.6. Vergilendiril(e)meme

Bireylerin kayıtdışı ekonomi içerisinde yer almasındaki amaçlarından bir tanesi, vergi dışı kalma çabalarıdır. Bunu gerçekleştirmek için ya vergi kaçakçılığına başvururlar yada vergi boşlukları ve vergi sığınaklarından yararlanırlar. Bu ikinci durum yasal olarak vergiden kaçınma olarak değerlendirilir(Aktan, 2007, s.22). Ancak, yasalarda vergi konusu olan işlem ve faaliyetlerin vergi idaresinin bilgisi dışında sürdürülmesi ya da vergi idaresinin bilgisi dahilinde olmakla beraber çeşitli yöntemlerle vergi matrahının eksik olarak beyan edilmesinden kaynaklanan vergi kaçakçılığı ve vergi ziyayı da söz konusu olabilmektedir (Savaşan, 2011, s.7).

Kayıtdışı ekonomik faaliyetler ya hiç vergilendirilmemekte ya da olması gerekenden az vergilendirilmektedir. Hiç vergilendirilmeyen faaliyetler içinde hanehalkı ekonomisine ait faaliyetler, yasal faaliyetlerini tamamen beyan dışı bırakanlar, işportacılık vb.marjinal sektör faaliyetleri ve yasadışı faaliyetlerin bir bölümü girmektedir. Olması gerekenden az vergilendirilen faaliyetleri ise kısmen kamunun bilgisinden ve denetiminden gizlenen faaliyetler oluşturmaktadır. Örneğin ücretini olduğundan az gösteren işçiler ve satışlarını olduğundan düşük gösteren firmalar (Altuğ, 1999, s.10) bu grupta yer almaktadır.

2.3. Kayıtdışı Ekonominin Bileşenleri

Kayıtdışı ekonomik faaliyetler oldukça karmaşık ve en önemlisi iç içe geçmiş, birbirinden ayrılması zor faaliyetler olduğundan literatürde kayıtdışı ekonominin bileşenlerikonusunda çok farklı sınıflamalara gidilmiştir. Bir grup, yasal ve parasal olup olmama açısından sınıflandırma yaparken diğer grup kayıtlı olup olmama açısından sınıflandırma yapmıştır. Bu çalışmaya da konu olan son sınıflandırma ise faaliyetleri kendi özelliklerine göre sınıflandıran yukarıda sayılan gruplardan daha kapsayıcı olduğu düşünülen sınıflandırma şeklidir.

Kayıtdışı ekonominin bileşenlerini tam olarak birbirinden ayırmak zor olsa da bileşenlerin eksiksiz bir toplam oluşturabilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda kayıtdışı ekonominin bileşenlerini beyan dışı ekonomi, enformel ekonomi ve yasadışı ekonomi olarak sınıflandırabiliriz.

2.3.1. Beyan Dışı Ekonomi

Beyandışı ekonomi, “ vergi yasalama konulmuş kurallara göre vergi idaresine beyan edilmesi gerektiği halde beyan edilmeyen veya eksik beyan edilen faaliyetlerle bunlar sonucu elde edilen gelirler” (Yılmaz, 2006, s.28) olarak tanımlanmıştır. Beyan dışı ekonominin bu şekilde belirtilmesi; dar anlamda ele alınması sonucunda sadece gelir vergisi dahilinde beyan edilmeyen veya eksik beyan edilen kısmı tanımlanmış olmaktadır. Dolayısıyla bu tanım, servet ve harcama vergilerine esas olan gelirler ile yasalarla vergi dışı bırakılmış gelirleri (muafiyet ve istisna sonucunda) kapsamamaktadır (Yılmaz, 2006, s.28-29).

Beyan dışı ekonomi, dar anlamda tanımlandığında yukarıda bahsedilen vergiye konu olan birtakım gelirleri içermemektedir. Bu gelirlerin vergi idaresine bildirilmemesi istisna ve muafiyet açısından yasal iken servet ve harcama vergileri açısından yasal değildir. Beyan dışı ekonomi dar anlamda olduğu gibi geniş anlamda da tanımlanabilmektedir. Böylece kayıtdışı ekonomik faaliyetlerden beyan edilmeyen gelir ve iratlar tam olarak kapsama alınabilecektir. Bu bağlamda geniş anlamda beyan dışı ekonomi elde edilen gelirin yasal ve yasal olmayan yollarla vergi idaresinin bilgisi dışına taşınması, bu yolla vergi kaçırılması veya vergiden kaçınma yoluyla gelir ve iratların gizlenmesi olayıdır. Mükellef açısından bakıldığında ise, geliri yasal olarak

kayıtdışı olan mükellefler ile vergi kaçırmak yoluyla gelirlerinin bir kısmını veya tamamını beyan etmeyen mükellefler beyan dışı ekonomi kapsamındadır.

Geniş anlamda beyan dışı ekonomi kavramı, “ ekonomik ve hukuki anlamdaki vergi kayıplarının tamamını kapsamına alırken, dar anlamda beyan dışı ekonomi sadece gelir vergisi bakımından hukuki anlamda vergi kaybını içermektedir” (Yılmaz, 2006, s.30). Bu bağlamda bir diğer tanıma göre “ beyandışı ekonomik faaliyetler ‘ milli gelir’ olarak tanımlanan kavram ile fiilen beyan edilen gelir arasındaki alanı kapsar” (Önder, 2000-2001, s. 241).

2.3.2. Enformel Ekonomi

Enformel ekonomi kavramı, ekonominin kuraldışı, standart dışı ve uyumsuz parçasını ifade etmekte kullanılır(Şişman,1999, s.29). Enformel ekonomi, “ yasalarda konulmuş resmi kurallarca ya tanımlanmış veya belirlenmiş olan kuralların dışında kalan ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır” (Yılmaz, 2006, s.32). Başka bir ifadeyle “ enformel ekonomik faaliyetler hukuken statüsü tamnamış olan ya da hukuken statüsü tanınmış olsa da kurallara uygun işlemeyerek kuraldışı konuma düşen ve böylece kurumsallaşamayan bir yapı arz eden üretim ve çalışma ilişkileri alanını içerir” (Şişman,1999, s.29).

Enformel ekonomi içerisinde yer alan faaliyetler resmi muhasebe sistemine girmeyen, ekonomik ölçüm teknikleri kayıt altına alınamayan gayri resmi ekonomik faaliyetlerdir(Şişman, 1999, s.29). Sosyal sigorta primlerinin ödenmediği ve vergilendirilmeyen bu sektördeki faaliyetler önceleri geleneksel küçük ölçekli ekonomik faaliyetleri kapsarken, günümüzde modern ekonominin sürekli değişen taleplerine hitap etmekte, modern sektörün giremediği alanlarda iş imkanları yaratabilmektedir (Özsoylu, 1996, s.91).

Enformel ekonomiye konu olan faaliyetlerin bir kısmı pazar içinde cereyan eder ve para bir araç olarak kullanılır. Bunlara örnek olarak, burs alan öğrencilerin aynı zamanda çalışmaları, emeklilerin çalışması, ikinci iş olarak yapılan faaliyetler, küçük ölçekli işletmelerde kayıtsız faaliyette bulunmak, yasadışı göçmenlerce gerçekleştirilen faaliyetler, küçük çocukları çalıştırarak gerçekleştirilen faaliyetler vb. verilebilir (Yılmaz, 2004, s.17). Enformel ekonomi içerisinde yer alan faaliyetlerin bir kısmı ise pazar içinde cereyan etmez, para araç olarak kullanılmaz. Bu gruba giren faaliyetler, “ hane halk ekonomisi” , “ sosyal ekonomi” ve “ yerel ekonomidir” . Enformel

ekonomiye giren faaliyetlerin bir kısmı meşru(legal) ve gayri resmi(illegal) faaliyetlerdendir (Şişman, 1999, s.29; Özsoylu, 1996, s.92; Önder, 2000-2001, s. 242). Bu durum pazar dışı faaliyetler için de elbette geçerlidir. Bunların kısaca açıklaması aşağıdaki gibidir (Yılmaz, 2006, s.33):

Hane halkı ekonomisi, ailenin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik mal ve hizmetlerin aile içinde üretimi ve takas suretiyle değişimi faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu faaliyetlere örnek olarak öztüketim, ev işleri, evde tıraş olmak, kendi televizyonunu tamir etmek, kullanılmış ev eşyalarının satımı, vakıf hizmetleri gösterilebilir.

Sosyal ekonomi, ihtiyaçların belli bir topluluk içindeki kişiler arasında yardımlaşma suretiyle giderilmesine yönelik geliştirilen faaliyetlerdir. İmece bu ekonomiye en güzel örnektir.

Yerel ekonomi ise, ihtiyaçların aile içindeki üretim yoluyla giderildiği veya bir bölgedeki insanların birbirleriyle ihtiyaçlarını giderecek şekilde mallarını üretip dağıttıkları durumu ifade etmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi enformel ekonomik faaliyetlerden bazıları yasadışıdır ve örnekleri enformel faaliyetler içinde çok uç noktadadır. Bunlar, aile içinde uyuşturucu üretimi, alkollü içki üretimi gibi faaliyetlerdir (Yılmaz, 2006, s.33).

Enformel ekonomi içerisinde yer alan faaliyetler, çeşitlilik arz etmekte olsa da bazı genel özelliklere sahiptir. Söz konusu özellikler dört grupta toplanabilir (Şişman, 1999, s.37). Bunlardan ilki giriş kolaylığıdır. Enformel ekonomik faaliyetler doğası gereği küçük çaplı olduğundan ve çok büyük fiziki ve beşeri sermayeye ihtiyaç duymadığından dolayı, enformel sektöre giriş kolaydır. İkincisi küçük ölçekli faaliyetler olmasıdır. Genel olarak küçük ve aileye ait sermayelerden oluştuğu için faaliyetler de küçük ölçekli olmaktadır. Ancak günümüzde bu durum değişmeye başlamaktadır (Özsoylu, 1996, s.91). Üçüncüsü sağlanan gelirin küçük olmasıdır. Girişin kolay olduğu, yüksek oranda fiziki ve beşeri sermaye gerektirmeyen faaliyetlerden elde edilen gelir de doğal olarak düşük seviyededir. Dördüncü ve son özellik ise kuralsız, güvencesiz ve örgütsel yapının olmadığı faaliyetler olmasıdır. Bu faaliyetler doğası gereği kurallara uygun değildir ve kural dışı işlemektedir. Bu yapıda asgari ücret, sosyal güvenlik gibi yasal korumalar mevcut değildir. Ayrıca rekabetin yoğun olduğu ve büyük işletmelerin kârlı olarak görmediği için girmedikleri piyasalarda yer alan faaliyetler olduğundan, bir araya gelme ve örgütlenme söz konusu değildir (Şişman, 1999, s.37-40).

2.3.3. Yasadışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonomi kavramında olduğu gibi yasadışı ekonomi kavramı da birden çok isme sahiptir. Bunlar arasında yeraltı ekonomisi, suç ekonomisi, kurşun ekonomisi, mafya ekonomisi sayılabilir (Altuğ, 1999, s.3). Ancak yasadışı ekonomide vurgulanmak istenen faaliyetlerin yasalara aykırı olması ve dolayısıyla suç teşkil etmesidir. Diğer yandan faaliyetler yasadışı olduğundan, yasadışı üretim sonucu elde edilen gelir de doğası gereği gizlenme eğiliminde olduğundan kayıtdışı kabul edilmektedir (Aktürk, 2005a, s.300).

Yasadışı ekonomi, “ kamu düzenini korumak için getirilen yasalara ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleştirilen ve belgeye bağlanması adetten olmayan, hem kayıtdışı hem de yasadışı ekonomik faaliyetler” (Altuğ, 1999, s.3) olarak tanımlanabilir. Bir başka tanıma göre yasadışı ekonomi, “ ceza kanunlamca yasaklanmış ve suç sayılmış faaliyetlerin gerçekleştiği ekonomi kesimidir” (Yılmaz, 2006, s.34).

Yasadışı ekonomide yer alan faaliyetler toplumun etik bulmadığı ve zararlı gördüğü, kanunlarla yasaklanmış faaliyetlerdir (Yüzbaşıoğlu, 2010, s.9). Burada önemli olan, faaliyetin yasaların öngördüğü bir şekilde yapılmaması değil, faaliyetin kendisinin yasaklanmış olmasıdır. Daha çok kamu düzenini ilgilendiren ve devletin güvenlik güçlerinin uğraşı alanı içinde olan bu faaliyetlerin (Aydemir, 1995, s.11), GSMH hesaplarına dahil edilmesi veya vergilendirilmesi değil önlenmesi amaçlanır (Yılmaz, 2006, s.34). Yasadışı ekonomi içerisinde yer alan faaliyetlere örnek olarak, uyuşturucu ticareti, dolandırıcılık, kalpazanlık, gümrük kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, organ ve insan ticareti, çek senet tahsili vb. yapılması yasalarla uygun görülmeyen, ahlaki ve etik değerlere uymayan faaliyetler verilebilir (VDD, 2007, s.47).

Kanuni olarak yasaklanmış ve suç teşkil eden bütün faaliyetler yasadışı ekonomi içerisinde yer almamaktadır. Nitekim rüşvet, hırsızlık, kumar oynamak suretiyle elde edilen gelirler kazançları elde edenler açısından gelir oluşturmakla beraber ekonomiye katma değer yaratan, ekonomiyi genişleten özellik taşımazlar. Dolayısıyla bu tür faaliyetler kayıtdışı ekonomiye dahil edilmemelidir (Yılmaz, 2006, s.34).

2.4. Kayıtdışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri

Kayıtdışı ekonominin hacmi, geçmişten günümüze merak edilmiş, ne boyutta bir olgu ile karşı karşıya olunduğu bilinmek istenmiş, 1960' lardan beri çok sayıda tahmin yöntemi geliştirilerek, çeşitli ülkelerdeki kayıtdışı ekonominin hacmi pek çok araştırmacı tarafından tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalara ve geliştirilen metotlara rağmen şunu belirtmek gerekir ki kayıtdışı ekonominin boyutunu tam olarak ölçmek mümkün değildir (Yılmaz, 2004, s.18). Çünkü ekonomik faaliyetler çok çeşitlidir ve ekonominin kontrol edilecek belli bir bölgesi yoktur. Her an, her ortamda kayıtdışı faaliyetler gerçekleşebilmektedir (Kıldış, 2000, s.201). Ayrıca, araştırmacılar aynı yöntemi kullansa dahi farklı varsayımlar farklı sonuçlar getirebilmektedir (İlgın, 2002, s.146). Diğer yandan kayıtdışı ekonomiyi tahmin etmeye yönelik geliştirilmiş yöntemlerden her biri birtakım izlerden hareket ederek, bilinmeyen büyüklüğünü tahmin etmeye çalışmakta ancak birtakım zayıflıkları da bünyelerinde barındırmaktadırlar (Yılmaz, 2004, s.19). Dolayısıyla bir yandan kayıtdışı ekonominin kendi içinde muğlaklığı diğer yandan da kullanılan yöntem ve varsayım farklılıkları kayıtdışı ekonominin tam ve kesin olarak ölçülmesini imkânsız kılmaktadır. Ancak, tahmin yöntemleriyle elde edilen sonuçların, uygulanan politikalar açısından yararlı olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Kayıtdışı ekonomiyi ölçme yöntemleri kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Bunlar doğrudan ölçme yöntemleri, dolaylı ölçme yöntemleri ve karma yöntemlerdir.

2.4.1. Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Doğrudan ölçme yöntemlerinin temelini, kayıtdışı ekonomi büyüklüğünün anket uygulamalarıyla tahmin edilmesi oluşturmaktadır (DPT, 2001a, s.9). Ulusal istatistik birimlerince yaygın olarak kullanılan (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.21) bu yöntemde, yapılan anketlerde kişi ve kuruluşlara kayıtdışı faaliyetlerde bulunup bulunmadıkları, ya da faaliyetlerinin ne kadarını kayıtlara yansıtmadıkları sorularak ekonominin büyüklüğünün hesaplanabilmesi için gerekli olan veriler toplanır (Sarılı, 2002, s.36). Anket ya da inceleme sonucunda elde edilen sonuçlar kendi aralarında belli kategorilere ayrılarak, kayıtdışı ekonominin tamamına ulaşılmaya çalışılır (Aydemir, 1995, s.25). Kayıtdışı ekonominin yapısı hakkında ayrıntılı bilgi toplayabilme özelliğine sahip olan bu yöntemin ne kadar güvenilir olduğu tartışmalı bir husustur (Çetintaş ve Vergil, 2003,

s.21). Çünkü kayıtdışı faaliyetler, yasalara aykırı olduğundan gizlenme eğilimindedir. Dolayısıyla kişiler gelirlerinin ne kadarını kayıtdışına çıkardığını net olarak söylemek istemezler.

Bu yöntemde araştırmayı kimin veya hangi kuruluşun yaptığı önem arz etmektedir. Eğer araştırmayı yapan kamu otoritesi ise, gelir elde edenlerin doğru yanıtlar vermesi beklenmemelidir. Bankaların araştırma yapması durumunda ise kredibilitelerini yüksek göstermek isteyenler, tam tersi olarak gelirlerini olduğundan fazla gösterebilirler (Aydemir, 1995, s.25).

Doğrudan ölçme yönteminin temelini oluşturan anketler aşağıdaki gibidir (DPT, 2001a, s.9):

- Hanehalkı Anketleri: Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin alıcıları ve bazen de üreticileri olarak hanehalklarına uygulanan anketlerdir.
- İşyeri Anketleri: Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin üreticileri ve alıcıları olarak işyerlerine uygulanan anketlerdir.
- Zaman Kullanım Anketleri: Açık ve saklı ekonomik faaliyetlerde bulunanların, bu faaliyetlerde harcadıkları zaman araştırılmaktadır. Ayrıca, daha sonra yapılan araştırmalarla, bu faaliyetlere ilişkin parasal değerler bulunmaktadır.
- Vergi Anketleri: Vergi kaçağı olan hane ve işyerlerini belirlemeye yönelik anketlerdir. Burada vergi kaçağı olan gelir tahmin edilmektedir.
- Diğer Anketler: Yukarıdakilerin dışında, hanede, işyerlerinde veya kamuda uygulanan anketlerdir.

2.4.2. Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Makro yaklaşım ya da gösterge yaklaşımı olarak da nitelendirilebilecek olan (Akalin ve Kesikoğlu, 2007, s.74) dolaylı yöntemler, kayıtdışı ekonominin kayıtlı ekonomide bıraktığı düşünülen izlerden hareketle kayıtdışılığın boyutunu tahmin etmeye yönelik olarak yapılan çalışmalardır. Bu yöntemlere dolaylı denilmesinin sebebi, başka amaçlar için hazırlanan milli muhasebe hesapları, parasal büyüklükler, demografik göstergeler, vergi istatistikleri gibi verilerin ve bu verilerdeki gelişmelerin analiz edilmesi esasına dayalı olmalarındandır (Ilgın, 2002, s.147).

Doğrudan yöntemlerle daha çok sınırlı bir alandaki yerinde ölçüm ve buradan hareketle makro düzeydeki kayıtdışılık tespit edilmeye çalışılırken, dolaylı yöntemlerle

daha çok doğrudan kayıtdışı GSMH, kayıtdışı toplam istihdam, beyandışı gelir gibi makro büyüklükler tahmin edilmeye çalışılır (İlgin, 2002, s.147).

Dolaylı ölçme yöntemleri içerisinde kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü ölçmeye yönelik farklı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar GSMH yöntemi, istihdam yöntemi, vergi incelemeleri yoluyla ölçme yöntemi, parasalcı yöntem ve model yöntemidir.

2.4.2.1. GSMH Yöntemi

Bu yöntemde, GSMH hesaplamasında kullanılacak ve kayıtdışı ekonomi için gösterge olabilecek her türlü veriden yararlanılmaktadır. GSMH' in hesaplanmasında genellikle üretim, gelir ve harcama yöntemleri olmak üzere üç yöntemden yararlanılmaktadır. Teorik olarak, bu yöntemin hangisi kullanılırsa kullanılсын bulunan büyüklük aynı olmalıdır. Eşitlik göstermeyen büyüklükler arasındaki fark aynı zamanda kayıtdışı ekonominin varlığının göstergesidir. Gelir yöntemiyle bulunacak büyüklükle üretim yaklaşımıyla bulunan değer karşılaştırılabileceği gibi, harcamalar yaklaşımıyla da kayıtdışı ekonomiden elde edilen gelirin harcamaya dönüşme aşamasında tespiti mümkündür(Aydemir, 1995, s.26-27). Genellikle kullanılan ve gelir- harcama farkını ele alan yaklaşım, çalışanların gelirlerini gizleyebileceğini fakat harcamalarını gizleyemeyeceği varsayımına dayanır(Çetintaş ve Vergil, 2003, s.21). Ancak, döviz, altın gibi tasarruf araçlarına yatırım eğiliminin yüksek olduğu dönemlerde ve yurt dışına transferin varlığında bu yaklaşımda sağlıklı bir sonuç vermeyebilir. Bu yaklaşım ile hesaplanan kayıtdışı ekonominin büyüklüğü genellikle diğer yaklaşımlara göre hesaplanarlardan daha düşük çıkmaktadır(Sarılı, 2002, s.36).

2.4.2.2. İstihdam Yöntemi

Bu yöntemde nüfusun, nüfus artışına bağlı olarak değişen sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimine bakılarak kayıtdışı ekonominin büyüklüğü hakkında tahminde bulunulmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemde göre işgücü arzındaki artış hızı ile istihdamdaki artış hızının aynı olması beklenir. Bu durumda hem kayıtdışı çalışma hem de işsizlik olmayacaktır. Eğer istihdamın toplam nüfusa oranı işgücü arzının toplam nüfusundan daha yavaş artıyorsa bu durumda istihdam edilmeyen kısım ya işsizliğin artışına katkı sağlıyor ya da kayıtdışı olarak istihdam ediliyor demektir(Işık ve Acar, 2003, s.123).

Bu yöntemin en önemli eksikliği, hesaplamının yapıldığı dönemin sosyal gelişmelerini ve ikinci işte çalışanları dikkate almamasıdır(Sarılı, 2002, s.37). Ayrıca işsiz statüsündeki insanların bir kısmının kayıtdışı çalışma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Sosyal gelişmelerden bir kısmı istihdamın toplam nüfusa oranını yükseltirken bir kısmı da sivil işgücünün toplam nüfusa oranını düşürerek sanki kayıtdışı ekonominin küçüldüğü izlenimini verebilir. Bu da yöntemin güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir(Sarılı, 2002, s.37).

2.4.2.3. Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yöntemi

Vergi Usul Kanunu' nun 127 ile 152. maddeleri arasında bahsi geçen yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama müesseseleri kullanılarak mükelleflerin beyan ettikleri gelirleriyle gerçek gelirleri arasındaki farklar tespit edilmeye çalışılır (VDD,2007, s.54). Bazı kaynaklarda vergi dışı ekonomiyi ölçtüğü söylenen bu yöntemin kapsadığı alan aslında “ beyan dışı ekonomi” (İlgn, 2002, s.149) olarak belirlenebilir. Çünkü mükelleflerin beyan ettiği gelir ile kasten veya kasıt dışı olarak eksik gösterdiği gelir arasındaki matrah farkı sadece beyan edilen vergi matrahına aittir. Ayrıca bazı faaliyetlerin de vergilendirilmediği halde kayıtdışı ekonomi içerisinde yer alması kayıtdışı ekonominin bu yöntemle elde edilen büyüklükten daha büyük olduğunu gösterir (Sarılı, 2002, s.36).

Ayrıca, kayıtdışı ekonominin tahmini için girdi-çıktı tablosuna dayanılarak duyarlılık analizleri yapılabilir. Sektörler üzerindeki teorik KDV ile tahakkuk eden KDV' ler arasındaki kayıtdışı ekonominin bir ölçüsü olarak değerlendirilmektedir (Temel ve diğerleri, 1994, s.4).

Bu yöntemde elde edilen sonuçların sağlıklı olma ihtimali ulaşılan mükellef sayısı arttıkça artmaktadır (VDD, 2007, s.54). Ülkemizde mükelleflerin ancak %2-3 civarındaki kısmının denetlendiği düşünülürse yöntemin çok da sağlıklı sonuçlar vermeyeceği söylenebilir.

2.4.2.4. Parasalcı Yöntem

Gelişmiş ekonomilerde çok sık kullanılan bir yöntemdir (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.21). Bu yöntemde kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmek için birtakım parasal büyüklüklerden yararlanılmaktadır. Parasalcı yöntemde izlenmesi zor

olan ve denetimden kaçırılmaya daha elverişli olması nedeniyle çek ve nakit para kullanımının kayıtdışı ekonomi hakkında bilgi verebileceği düşünülür.

Parasalcı yöntemin kabul etmiş olduğu en önemli varsayım, kayıtdışı ekonomide yapılan ödemelerin büyük bir çoğunluğunun, bu konudaki denetimlere imkan vermemek bakımından, nakit para ile yapılmakta olduğudur. Buna göre kayıtdışı ekonomide oluşacak gelişmeler kendisini parasal büyüklüklerde, özellikle nakit para stokunda gösterecektir (Aydemir, 1995, s.31). Başka bir anlatımla, bu yöntemde dolaşımdaki paranın mevduata oranının zaman içinde artması, paraya olan talebin arttığını ve dolayısıyla kayıtdışı ekonominin genişlediğini göstermektedir (Sugözü, 2010, s.118-119). Diğer yandan bu yöntemde yapılan tahminler, sadece para ile yapılması gereken işlemlere konu olan kayıtdışı ekonomiyi kapsamakta; takas, aynı ödeme, parasal olmayan ev ekonomisi gibi piyasa dışında gerçekleştirilen kayıtdışı faaliyetleri ise kapsamamaktadır (İlgin, 2002, s.147).

Parasalcı yaklaşım, sabit oran (emisyon hacmi yöntemi), işlem hacmi yöntemi ve ekonometrik yöntem olmak üzere üç grup altında ele alınmaktadır.

1.4.2.4.1. Sabit Oran (Emisyon Hacmi) Yöntemi

Parasal yöntemlerden ilki olan sabit oran yöntemi, parasal istatistiklerden yararlanarak kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmeye çalışmaktadır. Dolaşımdaki paranın vadesiz mevduata oranına bakılarak bir sonuç elde edilir. Bu yöntemde aşağıda belirtilen varsayımlar, yöntemin çeşitli yönlerini açıklayıcı niteliktedir.

İlk olarak 1958 yılında Cagan tarafından kullanılmış olan bu yöntem, 1977' de Guttmann tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntemin varsayımları kısaca şunlardır (Işık ve Acar, 2003, s.124-125):

-Nominal Milli Gelir ve piyasadaki para miktarı arasındaki oran olarak tanımlanan paranın dolaşım hızının gerek kayıtdışı ekonomide gerekse kayıtlı ekonomide aynı olduğu kabul edilmektedir.

-Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracı peşin paradır. Dolaşımda kullanılan para kayıtlı ve kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde kullanılan para miktarının toplamına eşittir.

-Dolaşımdaki paranın mevduata oranı kayıtdışı ekonomik faaliyetler olmadığı sürece sabittir. Bu oranın artması kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin arttığını göstermektedir.

-Genelde referans yılı olarak, dolaşımdaki paranın vadesiz mevduata oranını gösteren k' m en küçük olduğu yıl alınmakta, bu yılda kayıtdışı ekonominin ihmal edilebileceği varsayılmaktadır.

Bu yöntemin en önemli eksikliği, kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracının peşin para olduğunu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıtdışı ekonomide aynı olduğunu kabul etmesidir. Oysa kayıtdışı ekonomide çek ve senet ile ödeme de yaygındır ve ayrıca paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonomiye göre daha yüksektir (Sarılı, 2002, s.37). Diğer yandan, başlangıç yılının seçiminin sonuçları değişik yönde etkileyeceği açıktır (Aydemir, 1995, s.32).

1.4.2.4.2. İşlem Hacmi Yöntemi

Bu yönteme göre, Fisher' in miktar teorisi ξ tliği kullanılarak işlem hacminin milli gelire oranındaki değişikliklerden kayıtdışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu yöntemin sabit oran yöntemine göre avantajı, kayıtdışı ekonomide peşin para yanında çek ve senet ile ödeme araçlarını da dikkate almasıdır. Bu yaklaşımın eksikliği ise, paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıtdışı ekonomide aynı olduğunu varsayması ve işlem hacmi miktarının hesaplanmasının güç olmasıdır (Sarılı, 2002, s.37).

1.4.2.4.3. Ekonometrik Yöntem

Bu yöntemde nakit paranın, geniş anlamli paraya oranının birtakım farklı faktörlere bağlı olduğu varsayılmakta ve nakit paranın geniş anlamli paraya oranı, bir regresyon analizi ile elde edilmektedir (Aydemir, 1995, s.32). Yöntemin parasal yöntemler içinde sayılmasının nedeni de budur (İlgın, 2002, s.148). Kayıtdışı ekonominin en önemli nedeninin yüksek vergi oranları olarak görüldüğü bu yöntemde, nakit para talepleri vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı durumlarda ayrı ayrı hesaplanmakta ve bu rakamlar arasındaki fark kayıtdışı ekonomi ile ilgili nakit para seviyesini göstermektedir. Analize paranın dolaşım hızı da dahil edilerek kayıtdışı ekonominin büyüklüğü öngörülmektedir (Işık ve Acar, 2003, s.125).

Bu yöntemin üstünlüğü, herhangi bir yılda kayıtdışı ekonominin olmadığı varsayımına gerek duymamasıdır. İlk olarak Tanzi tarafından 1979 yılında teklif edilen ve 1980 yılında revize edilerek 1983 yılında ABD ekonomisine uygulanan yöntem,

ekonometrik parasal tahmin yöntemlerinin en tanınmış olup diğer ülkelerde de bazı değişkenlerle yapılan ekonometrik çalışmalara da yol gösterici olmuştur (Işık ve Acar, 2003, s.125).

Bazı iktisatçılar ekonomide büyük banknot kullanımının izlenmesi yoluyla da kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün tespit edilebileceğini iddia etmektedirler. Bu son parasal yöntem ise literatürde “ büyük banknot kullanımının izlenmesi yöntemi” olarak adlandırılmaktadır (Aktan, 2007, s.36).

2.4.2.5. Fiziksel Girdi (Elektrik Tüketimi) Yöntemi

Son yıllarda popüler olan makro metotlardan biri de fiziksel girdi (elektrik tüketimi) yaklaşımlarıdır. Kayıtdışı ekonomi, fiziksel girdiler özellikle de elektrik kullanımındaki farklılıklar araştırılarak tahmine çalışılır. Bu yaklaşım, bütün ekonomik faaliyetlerin elektrik tüketimi ile aşırı derecede ilişkili olduğunu dayanak noktası olarak kullanır. Resmi ulusal geliri üretmek için kullanılması gerekli elektrik hesaplanır ve aşırı elektrik tüketimi kayıtdışına atfedilir (Sugözü, 2010, s.123).

2.4.2.6. Model Yöntemi

Makro metotların yukarıdaki açıklamalarından görüleceği üzere bu metotlar kayıtdışı ekonomiyi tahmin ederken, kayıtdışılığı en çok etkilediği varsayılan tek bir makroekonomik büyüklüğü ile ilişki kurmaktadır. Kayıtdışı ekonominin etkileri işgücü, para ve ürün piyasalarında gözlemlenen izlerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yöntem ise diğerlerinden farklı olarak, kayıtdışılığı tahmin etmeye çalışırken kayıtdışı ekonominin sebepleri ve etkileri üzerine odaklanır ve en geniştir. Sağlam yapıda bir davranışsal model üzerine kurulmuştur. Gözlenemeyen değişkenleri tahmin etmek için gözlenebilir değişkenler üretir. LISREL modeli analitik faktör yaklaşımının bir örneği ve MIMIC modeli de LISREL modelinin özel bir durumudur. En genel şekli ile LISREL modeli doğrusal bir yapısal denklemler sisteminden oluşmaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.24). MIMIC modeli ise yukarıda özetlenen yöntemlerin aksine kayıt dışı ekonominin para, işgücü ve üretim piyasalarında bıraktığı izlerden sadece birinden değil, hepsinden ve eşanlı olarak faydalanmaktadır. Bu göstergeleri, kayıtdışılığa neden oldukları teorik olarak ileri sürülen vergi yükü, devletin getirdiği diğer yükler (düzenlemeler, bürokrasi vb.), işsizlik, enflasyon ve vergi etiği gibi değişkenlerle bir

istatistiksel çerçeve içinde ve birlikte (bir model yaklaşımı içerisinde) ele almaktadır. MIMIC modeli, sonuçların istatistiksel testlere tabi tutulmasına izin vermesiyle de diğer metotlardan ayrılmaktadır. Ancak özellikle vergi etiği ve bürokratik yapılanma ya da kurumsal kalite gibi değişkenlere dair veri eksikliği, bu model yaklaşımını tartışma yaratmayacak kalitede verilerle her ekonomi için kullanılabilir olmaktan uzaklaştırmaktadır (Savaşan, 2004, s.58).

2.4.3. Karma Yöntem

Bu yöntemde kayıtdışı ekonomi büyüklüğü; elektrik kullanımı ve üretimler, inşaat sektöründeki gelişmeler ve çimento üretimi, ihracat ve üretim arasındaki bağlantılar kurularak ölçülmektedir. Ayrıca, ikinci işteki çalışmalardan elde edilen gelir ölçülerek de kayıtdışı ekonominin büyüklüğüne ulaşmaya çalışılmaktadır. (Sugözü, 2010, s.124).

Yaklaşımın en büyük avantajı -ki bu gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde belirgin bir avantajdır- güvenilir veri elde etme kolaylığıdır. Bununla birlikte hiçbir kayıtdışı faaliyet çok fazla, en azından o kadar çok elektrik kullanmaz ve elektrik tüketimindeki artış çok daha yoğun bir GSYH yönünde yapısal bir hareketi yansıtabilir (Sugözü, 2010, s.124).

2.5. Kayıtdışı Ekonominin Boyutları

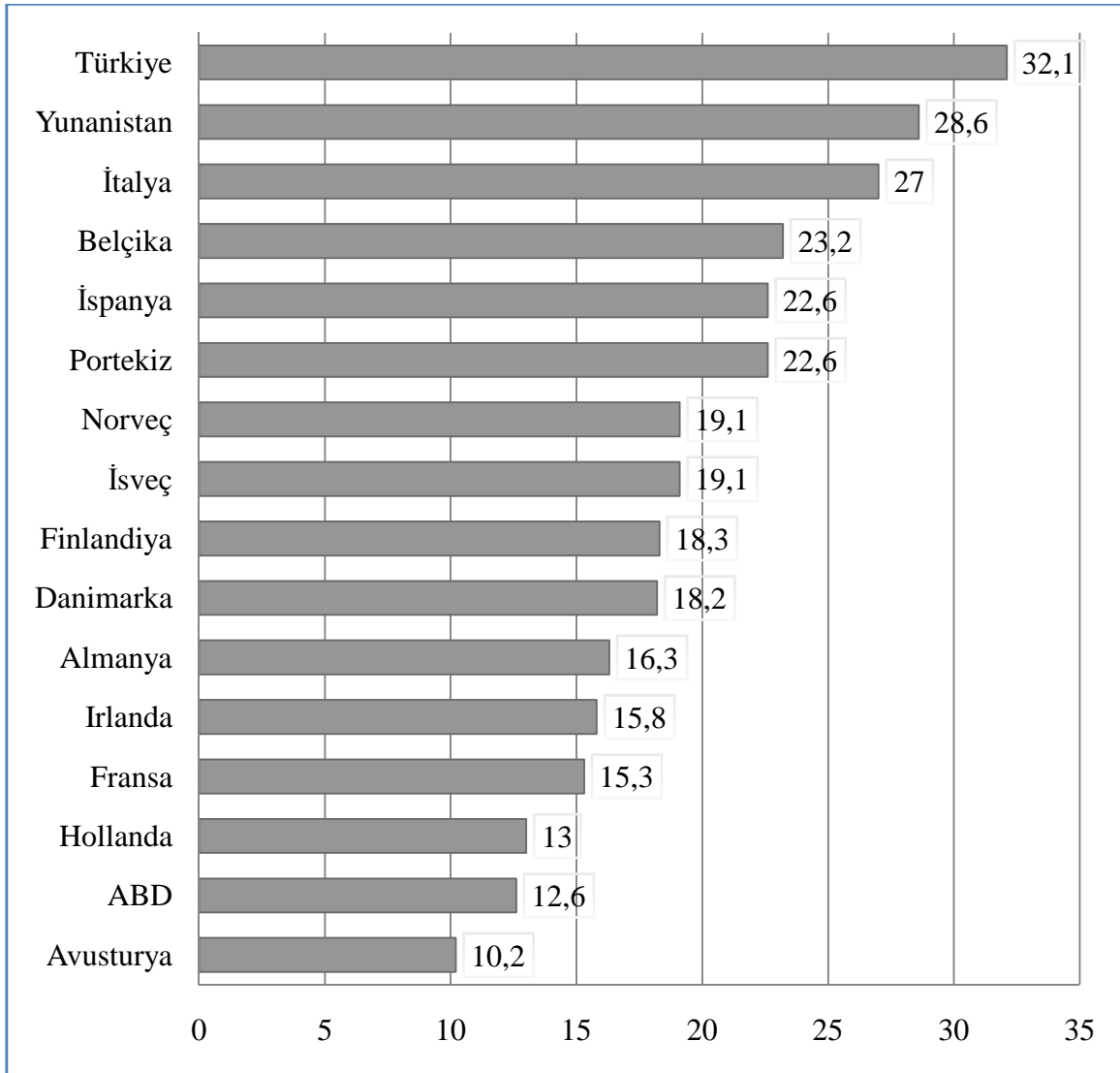
Kayıtdışı ekonominin boyutları ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi ülke içinde kullanılan farklı yöntemler sonucu veya aynı yöntem kullanılsa dahi farklı yıllarda elde edilen sonuçlar da birbirinden farklı olabilmektedir. Kayıtdışı ekonomi içerisinde yer alan faaliyetlerin çok çeşitli olması ve kayıtdışı ekonominin herkesçe kabul edilen alanının olmaması (birçok alanı içermesi) elde edilen tahminlerin de farklılaşmasına yol açmakta, güvenilirliğini azaltmaktadır. Diğer yandan boyutları ülkenin demografik, ekonomik, sosyolojik, kültürel, ahlaki vb. değerlerine bağlı olan kayıtdışı ekonominin, hem ülke bazında hem de ülkeler arası farklılaşması doğal kabul edilir.

2.5.1. Dünyada Kayıtdışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonominin boyutları birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. En geniş çalışmalardan birini yapmış olan araştırmacılardan Schneider (2002), geçiş ekonomileri, gelişmekte olan ülkeler ve OECD ülkelerinden oluşan 110 ülkede kayıtdışı ekonominin boyutlarını belirlemiştir. 2000 yılındaki kayıtlı ekonominin ortalama büyüklüğü gelişmekte olan ülkelere %41, geçiş ekonomilerinde %38 ve OECD ülkelerinde %18 olarak belirlenmiştir. Türkiye, %32,1 ile OECD ortalamasının oldukça üzerindedir (GİB, 2009, s.4).

Şekil 1’ de bazı OECD ülkelerinde yer alan ülkelerin kayıtdışı ekonomi boyutuna yer verilmiştir. Şekilden de görüleceği üzere, Türkiye’ de kayıtdışı ekonomi oranı, şekilde yer alan diğer ülkelere göre daha yüksektir. Hatta İsviçre, Avusturya gibi ülkelerin üç katından daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca İtalya ve Yunanistan’ın oranları da dikkat çeker niteliktedir. Dikkat çekici olan başka bir husus ise gelişmekte olan ülkelere kayıtdışı ekonominin geçiş ekonomileri ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinden daha büyük olduğu ve tüm ülkelere az ya da çok kayıtdışılığın var olduğudur.

Ayrıca bir diğer önemli ve üzerinde fazlaca durulmayan husus, dünya ekonomisinde söz sahibi olan birçok ülkenin OECD ortalamasının altında olan oranlarının, gelişmişlik düzeyi, yani GSYH ile ilişkilendirilebilmesidir. Bilindiği üzere veriler, kayıtdışı ekonominin GSYH içindeki oranını verdiğinden, parasal olarak ifade edildiğinde, ülkelerin kayıtdışı ekonomilerinin dünyada ne kadar yer kapladığı daha açık bir şekilde görülebilecektir. Örneğin, 1999 yılında Türkiye’ de GSMH, 186,5 milyar dolar iken, ABD’ de 8.879,5 milyar dolardır. ABD ekonomisinin 1999 yılındaki kayıtdışı ekonomisinin birçok ülkenin milli gelirinden çok daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca söz konusu yılda dünya toplamının % 29,60’ı kadar milli geliri olan ABD ekonomisinin, yaklaşık olarak dünya hâsılasının % 3’ ü kadar bir kayıtdışı ekonomiye sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 1. Bazı OECD Ülkelerinde Kayıtdışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı

Kaynak: Schneider, 2002.

2.5.2. Türkiye' de Kayıtdışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonominin nispi büyüklüğünü ölçmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin birbirine göre üstün ve zayıf yönleri bulunmaktadır ve ayrıca yöntemler çeşitli varsayımlar içermektedirler. Dolayısıyla Türkiye' de kayıtdışı ekonomiyi tahmin sonuçları kullanılan varsayım ve yöntemlere göre birbirinden farklı olarak ortaya çıkabilmektedir. Ancak bu durum sadece Türkiye ekonomisine özgü değildir. Diğer ülkelerde yapılan kayıtdışı ekonomi tahminlerinde de sonuçlar farklı olabilmektedir (Aktürk, 2005a, s.295).

Tablo 1

Türkiye’ de Kayıtdışı Ekonomi Tahmin Çalışmalarından Bazıları

Araştırmacılar	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Derdiyok	1991	7,78	Tanzi Yaklaşımı
Temel ve diğerleri	1991	7,88	Ekonometrik Yaklaşım
Akyüz ve Bahçekapılı	1960-1992	5-10	Tanzi Yaklaşımı
Özsoylu	1990	11,7	İşlem Hacmi Yaklaşımı
Yamak	1994	24,8	Tanzi Yaklaşımı
Ilgın	1993	25,4-57,2	Basit ve Geliştirilmiş Sabit Oran Yöntemi
Öğünç ve Yılmaz	1999	7,53	GSMH Yaklaşımı
Kasnakoğlu ve Yayla	1997	31	İşlem Hacmi Yaklaşımı
Çetintaş ve Vergil	2000	24,73	Nakit Para Talebi Yaklaşımı
Aktürk ve Diğerleri	2002	16,22	Tanzi Yaklaşımı
Us	1997-2006	9	Ekonometrik Yaklaşım
Tandırcıoğlu	2000	83,36	Sabit Oran Yaklaşımı

Kaynak: Özçelik (2008, s.75).

Tablo 1’ de ülkemize ait bazı kayıtdışı ekonomi tahminleri yer almaktadır. Tabloya bakıldığında ülkemizde oldukça geniş bir tahmin yelpazesinin olduğu görülebilir. Ülkelerde sonuçlar arasındaki farklılık alışıldık olmakla birlikte Türkiye’ ye ilişkin sonuçların bu kadar geniş bir yelpaze oluşturulmasının, ülkenin özel koşullarıyla ilgisi bulunabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır (Aktürk, 2005a, s.295). Türkiye’ nin farklı demografik görünümü, temel makroekonomik göstergelerdeki (işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı, istihdamın sektörel dağılımı) bozukluk ve istikrarsızlıklar, vergiye uyum ve vergi algısının yeterince gelişmiş ve olumlu yönde olmaması özel koşullardan göze çarpanlar olarak belirlenebilir.

Tablo 1’ de gösterilen sonuçların oldukça farklı olması, kayıtdışı ekonominin kesin olarak ölçülemeyeceğini göstermektedir. Nitekim ülkemizde de durum, aynı yıl için bile farklı sonuçlar elde edilmesi dolayısıyla kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün tahminden öteye gitmediğini göstermektedir. Bu bağlamda, uygun ölçüm yöntemi, uygulandığı ülkenin ekonomik, sosyal vb. durumu göz önüne alınarak belirlenmelidir.

Kayıtdışı ekonomi açısından, OECD ülkeleri içerisinde en yüksek orana ülkemiz sahiptir ve dolayısıyla üzerinde durulması ve ölçülmesi gereken bir olgudur. Ülkemizde çeşitli araştırmacılarca kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü ölçmek için farklı yöntemler kullanılmış ve birbirinden hayli farklı sonuçlar bulunmuştur:

2.6. Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri

Kayıtdışı ekonominin nedenleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ülkenin mali sistemine, vergi sistemine ve kurumlarına, ekonomik sisteme, demografik faktörlere, kültürel ve ahlaki öğelere göre söz konusu nedenler farklılaşabilir. Bu nedenler, Türkiye için de ayrı bir kategoride düşünülebilir. Gelişmiş ekonomilerde kayıtdışılık ve nedenleri genellikle vergisel faktörler ve işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler gibi faktörler tarafından belirlenirken gelişmekte olan ülkelerde bu faktörlerin yanı sıra ekonomiyi etkileyen nüfus artışı ve kentsel göç gibi demografik etkenler de etkili olabilmektedir (Ülgen ve Öztürk, 2007, s.7). Nitekim her ülkenin kendine has nedenleri olmakla birlikte gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde kayıtdışı ekonominin nedenleri farklılık göstermektedir. Dolayısıyla ülkemizde öne çıkan nedenler de geçiş ekonomilerine has nedenlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde kayıtdışı ekonominin nedenlerinin vergisel ve kamunun piyasaya ait düzenlemeleri yanında gelir dağılımı bozukluğu, enflasyon, işsizlik gibi kendine has yapısından kaynaklanan ve gelişmiş ülkelere ayrılan yönleri de bulunmaktadır. Diğer yandan demografik ve sosyal etkenler de ülkemizde oldukça etkilidir. Son yıllarda yavaşlamakla birlikte artışını sürdüren nüfus artışı, istihdamın genellikle tarımda gerçekleşmesi ve diğer sektörlerle geçmesi; diğer sektörlerde çalışmak isteyen işgücünün yeterli vafa sahip olmaması, iş bulma sürecinde aracı kurumların yetersizliği, vergiye ve hatta kamu düzenine aykırı faaliyetlerin hala sürmesi gibi nedenler, sosyal ve demografik nedenlerden ülkemize has olanlardır. Psikolojik yönden ise, kamu hizmetlerinin etkinliğine de bağlı olarak algılanan vergi yükü ve cezaların düşük olması öne çıkan nedenlerdendir. İdari ve hukuki yönden nedenler ise daha çok istihdamı ilgilendiren nedenlerdendir. Yolsuzluk ve rüşvetin önlenememesi, işletme kurulumunda ve feshinde bürokratik işlemlerin fazlasıyla uzun ve yoğun olması gibi nedenler kayıtdışı ekonominin artışına katkı sağlamaktadır.

Kayıtdışı ekonominin etkileri konusunda literatürde fikir birliği oluşmuş değildir. Birtakım görüşler, kayıtdışı ekonominin olumlu olduğunu savunurken birtakım

görüşler ise kayıtdışı ekonominin etkilerinin olumsuz olduğunu savunmakta ve uzun dönemli düşünmek gerektiğini vurgulamaktadır. Bizim bu konudaki görüşümüz de kayıtdışı ekonominin etkilerinin olumsuz olduğu yönündedir.

2.6.1. Türkiye’ de Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri

Türkiye’ de kayıtdışı ekonominin nedenleri, dört grupta ele alınmıştır. İlk olarak mali nedenler, ikinci ekonomik ve sosyal nedenler, üçüncü grup siyasi ve idari nedenler ve son grup psikolojik nedenler olarak belirlenmiştir. Kuşkusuz, sayılan neden grupları arasında ilişki yok değildir. Ancak nedenlerin ağır basan yönleri göz önünde bulundurularak sınıflandırmaya gidilmiştir.

2.6.1.1. Mali Nedenler

Genelde kamu regülasyonları (düzenlemeler), özelde ise daha çok vergileme ve çalışma yaşamına ilişkin yükler olarak nitelendirilebilen mali nedenler kayıtdışı ekonomiyi daha çok vergisel açıdan ilgilendirmektedir. Nitekim mali nedenler içerisinde marjinal vergi oranları, vergi cezaları ve afları, uzlaşma, denetsel yetersizlikler gibi konular yer almakta ve söz konusu konular kayıtdışı ekonomiyi artırıcı veya azaltıcı etki gösterebilmektedirler. Ayrıca mali nedenler, kayıtdışı ekonomiyi artıran diğer nedenleri de doğrudan veya dolaylı yoldan etkiler. Mesela, vergi ahlakı, zaman içerisinde etkin vergi denetimi ve yüksek cezalarla öğrenilen bir davranıştır (Yılmaz, 2006, s.90). Dolayısıyla, vergi cezaları ve denetim vergi ahlakı ile yakından ilişkilidir. Ayrıca, vergi kanunları ve dolayısıyla oranları siyasi karar alma mekanizmalarınca oluşturulduğundan mali nedenler siyasal faktörlerle de ilişkilendirilebilir.

2.6.1.1.1. Marjinal Vergi Oranları ve Vergi Yüğü

Vergi kaçırmanın marjinal faydası ödenmeyen tutardır. Bu tutar da mükellefin marjinal vergi oranına bağlıdır. Marjinal vergi oranındaki düşüş, vergi kaçakçılığının marjinal faydasını azaltır (Özsoylu, 1996, s.71). Ayrıca vergi oranları tek başına etkili olmayıp vergi cezaları ve denetimin yüksek olduğu durumlarda etkisi daha az

görülebilmektedir. Ancak yine de vergi oranlarının ve vergi yükünün (algısının) kayıtdışı faaliyetleri arttırdığı göz ardı edilmemelidir.

Özellikle, iki tarafın çıkarlarının birleştiği noktalarda, kayıtdışı işlemlere başvurulması çok daha yaygın olmaktadır. Örneğin, hazır giyim sektöründe, alıcı fiş ya da fatura almadığında, satıcı firma %18 oranındaki KDV' yi almamakta, alıcı daha az ödeme yapmaktadır. Satıcı ise, belgesiz satış yapması nedeniyle, bundan doğan kazancı defterine gelir kaydetmemektedir (Kızılot ve Çomaklı, 2004, s.171).

Tablo 2

GSYİH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yüğü (Bin TL)

Yıllar	GSYİH (1998 Bazlı) (1)	Vergi Gelirleri	Vergi Yüğü (%) (2/1)
2002	350.476.089	59.644.416	17,0
2003	454.780.659	81.783.798	18,0
2004	559.033.026	100.373.326	18,0
2005	648.931.712	119.627.198	18,4
2006	758.390.785	137.480.292	18,1
2007	843.178.421	152.835.111	18,1
2008	950.534.251	168.108.960	17,7
2009	952.558.579	172.440.423	18,1
2010	1.098.799.348	210.560.388	19,2
2011	1.294.892.893	253.765.370	19,6

Not: Vergi Gelirleri rakamlarında, Mahalli İdare ve Fon Payları dahil, Red ve İadeler hariç tutarlardır.

Kaynak: GİB (2012, s.78).

Türkiye' de vergi tabamın darlığı ve kayıtdışı işlemlerin yaygınlığı nedeniyle gerçek matrahlar üzerinden vergi ödeyenler sınırlı kalmış, sistem vergi ödeyenler üzerinde ağır yükler getirirken, vergi ödemeyenler için de vergi cenneti haline gelmiştir (Acar ve Türkış, 2001, s.180). Bu durum ise kayıtlı ekonomideki mükelleflerin vergi yükünü artıracak, vergi yükünün yüksek olması, kayıtdışının getirisini artıracığından kayıtlı ekonomide yer alan mükelleflerin kayıtdışı faaliyetlere geçmelerine sebep olacaktır (Önder, 2000-2001, s.243).

Tablo 2’ den de görüldüğü üzere ülkemizde vergi yükü, giderek artan bir tablo sergilemektedir. Nitekim 2008 yılında bu oran %17,7 iken 2009 yılında %18,1’ e çıkmış, 2010’ da %19,2 ve son olarak 2011’ e gelindiğinde %19 değerlerine ulaşmıştır. Bu durum ülkemizde vergi yükünün ağır olduğunu göstermektedir. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı sağlanamamış ve mevcut vergi sistemi gelir dağılımını daha adaletsiz hale getirmiştir (Sugözü, 2010, s.166). Ayrıca resmi vergi yükü ne kadar az veya fazla olursa olsun, asıl önemli olan mükelleflerin hissettiği (algılanan) vergi yüküdür (Savaşan, 2011, s.12). Nitekim ödenen vergi az olmasına rağmen, devletin harcamada sergilediği kötü tutum bireylerin vergi yükünü daha fazla hissetmelerine yol açabilmektedir. Diğer taraftan vergi yükü sadece kayıtlı ekonomi için söz konusu olduğundan hissedilen vergi yükünün artması mükellefleri kayıtdışı faaliyetlerde bulunmaya ve vergi ödememeye teşvik edebilir. Nitekim Aktan ve Savaşan (2009)’ın yaptıkları çalışmada tekstil sektöründe “ kayıtdışılığın mükelleflere göre nedeni” sorulmuş ve en çok verilen cevap vergi yükü olmuştur (Savaşan, 2011, s.13).

Bireysel bazda veya ülke bazında gerçek vergi yükünün hesaplanabilmesinin güçlüğü nedeniyle vergi yükü hesaplamaları GSYH üzerinden yapılmaktadır (İnaltonç, 2012, s.28). Nitekim bu yol izlenerek oluşturulan Tablo 3’ te vergi ve sosyal güvenlik gelirlerinin GSYH’ ya oran yani genel olarak vergi yükü gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında Türkiye’ de vergi yükünün OECD ortalamasından Meksika hariç diğer ülkelerden düşük olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, bu görüntü Türkiye’ de vergi yükünün mükelleflerin algısı sonucu yüksek hissedildiği ve aslında çok düşük olduğu sonucuna götürmemelidir. Vergi algısının etkisi göz ardı edilmemekle birlikte asıl sorun olarak kayıtdışı ekonominin yüksek olduğu ülkemizde mali yükler belli kesimlere yüklenmekte ve sürekli olarak kamu harcamalarının karşılanmasında aynı kesime yani kayıtlı ekonomiye başvurulmakta, bunun sonucu olarak da kayıtlı sektör cezalandırılmaktadır (Çetintaş, 2003, s.8). Türkiye’ nin mali yükleri seçilmiş OECD ülkelerinden daha düşük görünebilir. Ancak, söz konusu yükün toplumun tümü tarafından değil, belli kesimleri tarafından karşılanması; tüm kamu harcamalarını sınırlı ve belirli kesimlerin karşılaması anlamına gelir (Ay, 2006, s.59). Diğer birçok ülkede ise vergi yükü geniş bir kayıtlı kesim tarafından çekilmektedir. Örneğin, ABD’ de yapılan bazı tahminler kayıtdışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranını %8.0-56,9 aralığında gösterirken, İtalya’ da %9.8-27.1 aralığındadır (Özer ve Özçelik, 2006, s.341-346). Tahminler kesin olmasa da Türkiye için yapılan tahminlerden bir hayli düşük olduğu aşikârdır. Diğer yandan, bu durumu çözmek için vergi yönlü politika çok etkili

olmayabilir. Nitekim kayıtlı ekonomiyi teşvik amacıyla vergi oranlarındaki indirim, vergi gelirlerinde azalmaya neden olabilir ve fazla uzun sürebilecek bir politika değildir (Uzunoğlu, 2006, s.144).

Tablo 3

Bazı OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (2004-2011) (%)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Avustralya	30.3	30.0	29.6	29.7	27.1	25.8	25.6	-
Belçika	44.4	44.5	44.1	43.6	43.9	43.1	43.5	44.0
Kanada	33.3	33.2	33.4	33.1	32.3	32.1	31.0	31.0
Danimarka	49.0	50.8	49.6	48.9	47.8	47.7	47.6	48.1
Fransa	43.6	44.1	44.4	43.7	43.5	42.5	42.9	44.2
Almanya	35.0	35.0	35.7	36.1	36.5	37.3	36.1	37.1
Yunanistan	31.5	32.1	31.6	32.5	32.1	30.4	30.9	31.2
İtalya	40.8	40.6	42.1	43.2	43.0	43.0	42.9	42.9
Japonya	26.1	27.3	28.1	28.5	28.5	27.0	27.6	-
Portekiz	30.3	31.1	31.8	32.4	32.5	30.7	31.3	-
İspanya	34.9	36.0	36.9	37.3	33.1	30.9	32.3	31.6
Türkiye	24.1	24.3	24.5	24.1	24.2	24.6	25.0	25.0
ABD	25.7	27.1	27.9	27.9	26.3	24.2	24.8	25.1
Meksika	17.1	18.1	18.2	17.7	20.9	17.4	18.8	-
OECD Ortalaması	34.3	34.9	35.0	35.1	34.5	33.7	33.8	-

Kaynak: OECD Revenue Statistics, www.oecd-ilibrary.org/taxation/total-tax-revenue_20758510-table2 (Erişim Tarihi: 15.12.2012)

2.6.1.1.2. Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Doğurduğu Yükler

Kayıtdışı ekonomiye neden olan bir diğer faktör ise sosyal güvenlik yükümlülükleridir. Diğer yandan kayıtdışı ekonomi de sosyal güvenlik sistemini olumsuz etkilemektedir (Kılıçdaroğlu, 2010, s.11). Yani sosyal güvenlik yükümlülüklerinde artış gösteren yükler vergi yüklerine benzer şekilde sadece kayıtlı ekonomide faaliyet gösteren birey ve firmaları olumsuz etkilerken, kayıtdışı çalışmadan da olumsuz yönde etkilenmektedir. Bireyler ücreti ya hiç göstermeyerek ya da düşük

göstererek bu yükümlülükten kurtulabilirler. Bilindiği gibi net ücret geliri vergiler ve prim ödemeleri ile düşmektedir. Bu bağlamda, işçiler gelirini artırmak için prim ödemekten kaçabilirler. İşveren için de durum farklı değildir. Nitekim bu durum Tablo 4’ te bu durum açıkça görülmektedir. Azımsanmayacak sayıda olan ücretli ve maaşlı kısmına yakın oranda işveren de kayıtdışı olarak çalışmaktadır. Hizmetler sektöründe çalışanların %25’ i, sanayi sektöründe çalışanların da %31,5’ i kayıtdışı olarak çalışmaktadır. Ancak burada asıl dikkat çekici olan kısım tarımdaki kayıtdışılıktır. Tarım kesiminde tüm işlerde kayıtdışılık fazladır. Ayrıca tarım kesiminde çalışanların toplamda %83,8’ inin sosyal güvenlik kaydı yoktur. Bunun önemli kısmını da ücretsiz aile işçisi oluşturur. Bu durumda sosyal güvenlik yüklerinin kayıtdışılığa olumsuz etkisi yanında sektörel yapının da bu durumu pekiştirdiği görülür.

Tablo 4

İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Sosyal Güvenlik Kaydı Olmayanlar (%)

İşteki Durum	Tarım	Sanayi	Hizmet
Toplam	83.8	31.5	25.7
Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli	84.0	27.6	19.5
İşveren	59.3	18.6	19.4
Kendi hesabına	72.6	73.4	52.0
Ücretsiz aile işçisi	94.7	76.9	75.5

Kaynak: TÜİK (2012a, s.64).

Ayrıca, prim alt sınırını aşmamak için ücretler düşük de gösterilebilmektedir. İşveren açısından bakıldığında, işverenin prim payı da düşmekte ve bu şekilde karşılıklı çıkar ilişkisi içinde kayıtdışı faaliyetler artabilmektedir. Ülkemizde dört kişilik bir aile için açlık sınırınının 870,61 olduğu düşünüldüğünde, vergi ve sigorta primlerinin ücret üzerindeki yükü daha iyi anlaşılabilir.

18 Ağustos 2009 tarih ve 237323 sayılı resmi Gazete ’ de yayımlanarak yürürlüğe giren 11.08.2009 tarih ve 5921 sayılı “İşsizlik Sigortası Kanunu ile Sosyal Sigortalar ve genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile sosyal güvenliğin iki önemli kanunu olan 4447 İşsizlik Sigortası Kanunu ve 5510 sayılı Kanun’ da önemli değişiklikler yapılmıştır (Arıcı, 2009, s.78).

5921 sayılı Kanun' la yapılan önemli değişiklikler ve teşvikler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi olarak gördüğümüz ise 5510 sayılı Kanun' un 81. Maddesine eklenen (1) bendi ise belirli koşullar yerine getirildiğinde, uzun vadeli sigorta payının %5' lik kısmının hazine tarafından karşılanacağı hükme bağlanmıştır (Özbek, 2012, s.89). Söz konusu hükmün işverene yansımaları, işletmede asgari ücretle çalışan işçi göz önüne alınarak aşağıdaki gibidir.

Tablo 5

Asgari Ücretle Çalışan İşçinin Ücret Bordrosu

Brüt Ücret	837,000
Sigorta Primi İşçi Payı (%14)	117,18
İşsizlik Sigortası Primi İşçi Payı (%1)	8,37
Gelir Vergisi Matrahı	711,45
Gelir Vergisi (%15)	106,72
Damga Vergisi (%0,66)	5,52
Kesintiler Toplamı	237,79
Net Ücret	599,21
Asgari Geçim İndirimi (bekar, çocuksuz)	59,54
Ele Geçen Ücret	658,95
Sigorta Primi İşveren Payı (%19,5)	163,22
İşsizlik sigortası Primi İşveren Payı (%2)	16,74
İndirim Tutarı (837x%5)	41,85

Kaynak: Özbek (2012, s.90-91).

Tablo 5' den görüldüğü üzere belirli şartları sağlayan özel sektör kuruluşu işvereni asgari ücretle işçi çalıştırdığında 41,85 TL indirim hakkı kazanmaktadır. Bu tutar işveren üzerindeki yükü ortalama olarak %25 azaltmaktadır. Dolayısıyla yapılan bu düzenlemenin işverenleri kayıtlı faaliyetlere teşvik edeceği düşünülebilir. Diğer yandan yukarıda Tablo 5' de örneği sunulan indirimin yine yukarıda sayılan diğer teşviklerle birlikte değerlendirildiğinde yapılan Sosyal Güvenlik Reformu' nun kayıtlı istihdamın artışını pekiştireceği söylenebilir.

2.6.1.1.3. Vergi Sistemi

Vergi sistemimiz, genel görünümü itibariyle, kayıtdışı kavrayacak ve engelleyecek düzeyde değildir. Belli bir ülkede, belli bir dönemde uygulanan vergilerin (ve vergi benzeri kamu gelirlerinin) bütünü vergi sistemi olarak adlandırılır (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2011, s.225). Eğer bir vergi sistemindeki vergiler, adalet ilkesine hizmet etmiyorsa, o vergi sisteminde vergi yükü adaletsiz dağılacak ve belli bir kesimin üzerinde kalacaktır. Diğer yandan vergilerin dağılımı da vergi sistemini oluşturan önemli unsurlardandır. Eğer gelir ve servetten çok harcamalar vergilendiriliyorsa, bu durum vergilemede adalet ilkesine ters düştüğü gibi gelir vergisinde tevkifatın azımsanamayacak düzeyde olduğu ülkemizde, düşük gelir grupları üzerindeki vergi yükünü artıracak ve kayıtdışı faaliyetlerin artmasına sebep olabilecektir.

Genellik ve eşitlik ilkeleri birlikte sağlanarak vergilemede adalet oluşturulabilir. Vergilemede genellik ilkesi, bir toplumda yaşayan herkesin mali gücüne göre vergi yükümlüsü olmasını gerektirir. Vergilemenin genel olması eşit olmasının da ön koşuludur (Öncel ve diğerleri, 2011, s.226). Eşitlik ilkesi ise yatay ve dikey adaletin sağlanması ile oluşturulabilir. Bu bağlamda gelir vergisinin, artan oranlı olması dolayısıyla dikey adalet hizmet etmesi beklenir. Ancak gelir üzerinden alınan vergilerde az kazananın az, çok kazananın çok vergi alınmasına yönelik mali güce göre vergileme ilkesinin artık ters çalıştığı, az kazananın çok, çok kazananın az vergi öder hale geldiği bilinmektedir (Karakoç, 2004, s.92).

Stopajın geçici olmak yerine nihai vergileme aracı olarak kullanılması vergi sistemimizdeki bir diğer sorundur (DPT, 2001a, s.5). Türkiye genelinde toplanan gelir vergisinin yaklaşık %57'sini ücretliler ödemektedir (Kızılot, 2007). Bu durum göstermektedir ki, artan oranlı olması dolayısıyla vergi adaletini sağlayacağı düşünülen gelir vergisi de işlevini tam olarak yapamamaktadır. Çünkü belli kesimin yani ücretlilerin üzerinde yoğunlaşmış bir vergi yükü söz konusudur. Ayrıca dolaylı vergiler toplam vergi gelirleri içinde önemli bir yer kaplamaktadır.

Tablo 6'ya bakıldığında ülkemizde 1923 yılında %51 olan hatta 1980 yılında %37,2 düzeyine kadar inen dolaylı vergilerin son yıllarda %60'ın üzerine çıktığı görülmektedir. Bu durumun sonucunda ise hem dolaysız vergilerin belli kesimler üzerinde yoğunlaşması hem de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde azımsanamayacak bir yeri olması, vergi sisteminin adaletsiz ve etkinlikten uzak olduğunu göstermektedir. Nitekim Özlale (2008, s.6) Türkiye için yaptığı çalışmada,

dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerine oranında bir birimlik artışın kaydıldığı ekonomide yüzde 2.41 birim artışa neden olacağı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç ise yukarıdaki açıklamaları destekler niteliktedir.

Tablo 6

Dolaylı (D.lı) ve Dolaysız (D.sız) Vergi Gelirlerinin Dağılımı (Tarihsel Gelişim) (%)

Yıllar	D.sız	D.lı	Yıllar	D.sız	D.lı	Yıllar	D.sız	D.lı
1923	48,5	51,5	1990	52,1	47,9	2005	32,7	67,3
1940	46,8	53,2	2000	40,9	59,1	2006	31,3	68,7
1950	36,1	63,9	2001	40,4	59,6	2007	33,6	66,4
1960	42	58	2002	33,6	66,4	2008	35,4	64,6
1970	37,5	62,5	2003	32,9	67,1	2009	36,4	63,6
1980	62,8	37,2	2004	30,7	69,1	2010	32,9	67,1

Kaynak: Aktaş (2011).<http://www.dunya.com/dolayli-dolaysiz-vergide-ucte-bire-ucte-iki-olan-dengeyi-tam-tersine-cev-135202yy.htm> (Erişim Tarihi: 22.11.2012).

Türkiye’ de vergi tabanının darlığı ve kayıtdışı işlemlerin yaygınlığı nedeniyle gerçek matrahlar üzerinden vergi ödeyenler sınırlı kalmış, sistem vergi ödeyenler üzerinde ağır yükler getirirken, vergi ödemeyenler için de vergi cenneti haline gelmiştir (Acar ve Türkış, 2001, s.180). Bu durum ise kayıtlı ekonomideki mükelleflerin vergi yükünü artıracak ve kayıtdışı faaliyetlere geçmelerine sebep olacaktır.

Aşağıda bazı ülkelerin gelir vergisi oranları yer almaktadır.

Tablo 7

Bazı OECD Ülkelerinde Gelir Vergisi Oranları (2010)

Ülke	İlk oran	İkinci oran	Üçüncü oran	Dördüncü oran	Beşinci oran	Altıncı oran
Türkiye	15	20	27	35	-	-
ABD	10	15	25	28	33	35
Kanada	15	22	26	29	-	-
Japonya	5	10	20	23	33	40
İspanya	15,66	18,27	24,14	27,13	-	-
İsrail	10	14	23	30	33	45

Kaynak: OECD Tax Database, www.oecd.org/tax/taxpolicyanalysis/oecdtaxdatabase.htm

(Erişim Tarihi: 25.12.2012)

Türkiye’ de gelir vergisi artan orandır. Tablo 7’ den görüldüğü üzere çoğu ülkenin oranlarına yakın seyreden Gelir Vergisi oranları, sadece dört alt eşliğe sahiptir. Diğer yandan ilk dilime uygulanan oran %15’ tir. Söz konusu oran OECD ortalaması olan %10,06’ dan daha büyüktür. Bu durum göz önüne alırsa, bu sınırı aşmak istemeyen mükellefler gelirlerini kayıtdışı tutabilecekler ve sınırın altında kalarak vergi ödememek isteyebileceklerdir. Ayrıca gelir dağılımına bakıldığında ilk yüzde yirmilik grup 2010 yılında toplam gelirin %5,8’ ini almaktadır (Bkz. TÜİK, 2012b, s.82). Gelir dağılımından düşük pay alan grupların bu orandan başladığı düşünülürse, bu gruplar üzerindeki vergi yükü de artacaktır.

Katma değer vergisi ve kurumlar vergisine bakıldığında, katma değer vergisi oranı 2011 için OECD ortalaması olan % 18,5’ in altındadır. Ancak bu durum GSMH baz alınarak bakıldığında daha anlamlı sonuçlar verecektir. Örneğin KDV oranının düşük olması genel vergi yükünün düşük olması demek değildir. Tabloda yer alan ülkelerin kişi başına gayri safi yurt içi hasıllarının daha yüksek olduğu düşünüldüğünde Türkiye’ de 2000 yılına kadar nispeten düşük gibi görünen oranların satın alma gücü üzerinde diğer ülkelere göre daha önemli olumsuz etki yarattığı kuşkusuzdur (Yılmaz, 2006, s.67).

2.6.1.1.4. Muafiyet ve İstisnalar

Vergi sistemi başlığı altında sınıflandırılabilir olan muafiyet ve istisnalar, ülkemizde kayıtdışı ekonominin dikkat çekici nedenlerinden olduğu için ayrıca ele alınmıştır. Belge düzeninin oluşmasını engelleyici kurumlardan olan muafiyet ve istisnalar, bu yolla kayıtdışı ekonomiye hizmet edebilir.

Vergi sistemlerinde çeşitli ekonomik ve sosyal nedenlerle bir kısım vergi mükellefi vergi dışı bırakılmak istenebilir. Bunun yanı sıra, bazı faaliyetler ve işlemler de vergi konusu dışında tutulabilir. Vergi hukuku terminolojisinde “ istisna” ve “ muafiyet” olarak adlandırılan bu vergi imtiyazlarına vergi sistemlerinde çeşitli görevler (ekonomik kalkınma vb.) yüklense de, bu tür imtiyazlara sahip bir vergi sisteminin rüşvet ve rant kollama sonucu amacından sapma tehlikesi bulunur (Aktan, 2007, s.28). Öte yandan Türk vergi sisteminde uygulanan muafiyet ve istisnaların oldukça fazla olması vergi tabanının genişletilmesini engellemekte, dolayısıyla kayıtdışı ekonomiye davetiye çıkarmaktadır. Nitekim Gelir Vergisi Kanunu’ nda md. 9 ve md. 30 arası Kurumlar Vergisi Kanunu’ nda ise md. 4 ve md. 5 muafiyet ve istisnalardan

oluşmaktadır. Muafiyet ve istisnaya tabi olabilmek için ise gelir, kazanç gibi belirli sınırlar mevcuttur. Vergi mükellefleri bu muafiyet ve istisna sınırlarını aşmamak için kazançlarının bir kısmını gizleyerek beyan etmezler kayıtdışı ekonominin büyümesine neden olurlar (Sarılı, 2002, s.40).

Vergi sistemimizde olan istisna ve muafiyetlerin iyi belirlenememesi ve çok fazla olması, bir yandan bireyleri kayıtdışına iterken öte yandan vergi gelirlerinde düşüşe yol açmaktadır. Vergi gelirlerinde düşüş, kayıtdışı ekonominin diğer nedenlerinden olan vergi oranlarının artırılmasıyla karşılanabilir veya diğer yöntemlerin sonucu olarak dolaylı yoldan enflasyonu etkileyebilir. Sonuç olarak, muafiyet ve istisnalar kayıtdışılığı artırıcı bir etkiye sahiptir.

2.6.1.1.5. Vergi Afları

Vergi afları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kısa dönemde vergi gelir tahsilâtlarını artırma ve vergi idaresinin ve yargının yükünü hafifletme gibi önemli olumlu etkileri vardır. Uzun dönemde ise vergi aflarının vergisel uyumu azalttığı savunulmaktadır (Savaşan, 2006, s.42).

Ülkemizde çok sık başvuru alan vergi ve prim afları, mükelleflerin af beklentilerini artırmakta ve vergiye uyumunu düşürmektedir. Bu durumda mükellef vergi affı olacağı beklentisi içinde vergisini ödeme konusunda esnek davranmaktadır. Vergi afları, vergi ödemeyenler lehine rekabet üstünlüğü sağlayarak, kayıtlı ekonomiyi zor durumda bırakıp kayıtsız ekonomiyi özendirilmektedir (Karakoç, 2004, s.99). Bu bağlamda vergisini düzenli ödeyen mükelleflerin de vergiye uyumunun bozulacağı iddia edilebilir.

Tablo 8

1996 -2003 Arası Ülkemizde Çıkarılan Vergi ve Sosyal Sigorta Prim Afları

Yıllar	Vergi Afları		SSK Afları		Bağ-Kur Afları	
	<i>Vergi Gecikme</i>	<i>Matrah Artırımı-</i>	<i>Prim Afları</i>	<i>Hizmet Borçlanmaları</i>	<i>Prim Afları</i>	<i>Hizmet Borçlanmaları</i>
1996	X	X				
1997			X		X	
1998	X	X				
2000						X
2002						
2003	X	X	X	X	X	X

Kaynak: Bülbül ve Karadeniz (2004, s. 806).

Tablo 8 ülkemizde ne kadar çok af çıktığının ayrıntılı bir göstergesidir. Hemen hemen her yıl başvuru aflar, mükellefin vergiye uyumunu zorlaştırmakta ve mükellef her zaman bir af beklentisi içinde olmaktadır.

2.6.1.1.6. Vergi Mevzuatı Karmaşıklığı

Bir hukuk sisteminde yer alan hukuk kurallarının bütününe mevzuat denilmektedir. Mevzuat kısmı bazen sadece kanunları; bazen kanunlar, tüzükler, yönetmelikler ve emsal yargı kararlarını kapsamak üzere kullanılmaktadır. Vergi hukuku açısından mevzuatın en geniş anlamına, kanunlar, tüzükler, yönetmelikler, emsal yargı kararlarının yanında Bakanlar Kurulu Kararları ile Maliye Bakanlığı' nın genel tebliğler başta olmak üzere iç genelgeler, sirküler ve özeldeleri vb. dahil olmaktadır. Bu metin yığınının anlamak ve/ya da bunu hukuka uygun olarak uygulamak imkânsız denecek kadar zordur (Karakoç, 2004, s.104).

Vergi mevzuatını mükellefler bir yana uygulayanlar arasında bile farklı uygulama ve yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca çok sık yapılan değişiklikler ve oturmuş bir mevzuat olmadığından Türk Vergi sistemi uzmanları dahi mevzuattaki değişiklikleri izlemekte zorluk çekmektedir (Türkoğlu, 1997, s.13). Böyle bir durumda vergi kayıp ve kaçığının artması beklenir. Çünkü mevzuatı anlayamayan veya takip edemeyen mükellefler vergi ödeme konusunda yanılığa düşebilecek, belge düzenini kurmada zorlanacak; kanun boşluklarından ve uygulama farklılıklarından yararlanan

mükellefler ise kolayca vergi kaçırabilecektir. Diğer yandan, Maliye Bakanı Mehmet Şimşek' in konuşması da bu yönde olup yapılacak olan Gelir Vergisi Reformu' nun 50 yıl temel bir yasa olarak kalmasını temenni etmektedir (Bkz. Sabah Gazetesi, 2011). Bu durum artık değişiklikten kaçınıldığının göstergesi olarak yorumlanabilir ve kayıtdışılığı azaltması beklenebilir.

2.6.1.1.7. Vergi Kaçırma Olanakları

Vergi kaçırma olanaklarını belirleyen temel faktörler, vergi cezalarının etkinliği ve denetimdir. Vergi cezalarının etkin olmasının yolunun denetimin yeterli ve etkin olmasından geçtiği savunulabilir. Nitekim vergi cezalarının verilebilmesi için denetim sisteminin de iyi işlemesi gerekmektedir. Ayrıca vergi cezalarının etkinliğini azaltan müesseselerin mevzuatımızda yer aldığı açıktır. Örneğin, uzlaşma müessesesi bunlardan biri olarak görülebilir.

Ülkemizde cezaların ve denetimin etkin olduğu düşünülemez. Nitekim 4369 Sayılı Kanun' la yapılan değişiklikle kaçakçılık, ağır kusur ve kusur suçları vergi ziyatı olarak tek çatı altında birleştirilmiş ve fiillerin derecesi ve niteliğine uygun sınıflandırma bir ölçüde bozulmuştur. Bu durum vergi cezalarında tekerrür müessesesi için de aynen geçerlidir. Ayrıca af beklentisi ve uzlaşma müessesesi cezaların caydırıcılık gücünü azaltmıştır. Uzlaşma müessesinin varlığı aynı zamanda kayıt ve belge düzenine de olumsuz olarak yansımıştır. Bu durumun dolaylı olarak kayıtdışı faaliyetleri artırdığı söylenebilir.

Diğer yandan ülkemizde denetim mekanizması iyi çalışmamaktadır. Türkiye' de vergi inceleme oranları dönemlere göre değişse bile tüm mükelleflerin %2' si kadardır. Bu oran denetimlerin maliyeti ve her mükellefin denetlenmesinin olanaksızlığı düşünülürse çok düşük sayılmaz. Ancak, “ gerçek yakalanma olasılığı” ve “ algılanan yakalanma olasılığı” arasında bir ayrıma gitmek gereklidir. Yapılan araştırmalara göre vergi kaçırmanın ve kayıtdışı sektörde faaliyet gösterenlerin diğer vergi mükelleflerine göre algıladıkları yakalanma olasılıklarının düşük olduğu tespit edilmiştir (Savaşan, 2011, s.17). Diğer yandan, denetim birimleri arasında çok başlılık ve koordinasyonsuzluk söz konusudur. Denetim elemanları arasında yetki karmaşası olması dolayısıyla bir vergi mükellefi birden çok kez denetim geçirirken bir diğeri hiç denetim geçirmemektedir. Vergi denetim kadrolarında ise, 7218 kişilik denetim

kadrosunun 3502' si doludur. Denetim elemanları arasında belirli alanlarda uzmanlaşma olmaması da denetimleri etkisizleştirmektedir.

Tablo 9

2007-2011 Arasında Türkiye Geneli Yaygın ve Yoğun Denetim Sonuçları

Yıl	Denetime Katılan Personel Sayısı	Denetlenen Mükellef Sayısı	Kesilen Usulsüzlük Cezası(TL)
2007	6.320	4.513.740	134.235.029
2008	48.357	4.313.620	176.213.518
2009	47.370	3.811.489	153.171.031
2010	45.109	3.753.669	150.326.505
2011	45.634	3.462.338	128.094.973

Kaynak: GİB (2012, s.38).

Dolayısıyla denetim yeterli ve etkin değildir. Bunun sonucunda mükelleflerin denetlenme olasılığı düşük olduğunda vergi kaçırma eğilimi artacaktır. Nitekim vergi cezalarının ve mevzuatın uygulanmasının temel gereksinimi olan vergi denetimi iyi çalışmadığından, caydırıcı özelliği olan diğer kurumlar da yeterince etkili olamamaktadır.

Yukarıda Tablo 9' da görüldüğü üzere denetlenen mükellef sayısı oldukça azdır. Nitekim GİB (2012)' nin 2011 yılı verilerine göre 2011 yılı itibariyle 46.765.215 mükellefin olduğu düşünülürse, mükelleflerin denetlenme olasılığının oldukça düşük dolayısıyla kayıtdışı faaliyette bulunma olasılıklarının oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca 10.07.2011 tarihinde yürürlüğe giren 646 sayılı kanunla denetim birimlerinin birleştirilmesi ve denetimde 4 grup başkanlığı kurularak bu alanda uzmanlaşmaya gidilmesi öngörülmektedir. Yapılan bu yenilikler ve düzenlemelerin, denetimde etkinliği artıracığı ve kayıtdışılığı azaltacağı beklenmektedir.

2.6.1.2. Ekonomik ve Sosyal Nedenler

Türkiye' de kayıtdışı ekonominin ekonomik ve sosyal nedenleri, yapısal nedenleri bünyesinde barındırmaktadır. Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerine has yapısal nedenlerin ülkemiz için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim bu nedenler ülkemizin ekonomik yapısı yanında işgücü piyasası, demografik ve kentsel yapısıyla

yakından ilgilidir. Bu bağlamda ekonomik ve sosyal nedenler, enflasyon, işsizlik, ekonomik yapı, ekonomik istikrarsızlık ve krizler, küçük işletmelerin yaygınlığı, gelir dağılımı, nüfus artışı, globalleşme, göç ve kentleşme ve niteliksiz işgücü olarak sıralanabilir.

2.6.1.2.1. Enflasyon

Türkiye’ de son yıllarda azalma sürecine girmekle birlikte (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007, s.131) 70’ li yıllardan itibaren yaşanan yüksek enflasyon kayıtdışı ekonominin payının artması açısından dikkat çekici bir unsurdur (DPT, 2001a, s.4). Yüksek enflasyon dolayısıyla, gerek üretici gerekse tüketici tarafından elde edilen fiktif karlar vergilendirilmektedir. Şöyle ki, enflasyon nedeniyle reel gelirlerinde azalma yaşanan sabit gelirli tüketiciler ve enflasyon nedeniyle maliyetlerinde artış meydana gelen üreticiler uğradıkları kayıpları telafi edebilmek için kayıtdışı kalmayı, özellikle kayıtdışı istihdamı tercih edebilmektedir (Rakıcı, 2011, s.355). Diğer yandan enflasyon nedeniyle işletmelerin kârlarının yüksek görünmesi ve mali tabloların gerçeği yansıtmaması sonucu, gerçek olmayan kârın vergisi de ödenebilmektedir. Ayrıca, enflasyon işletmelerin likidite tercihini artırarak, özellikle kayıtdışı çalışan işletmelerin tefecilere yönelmesine neden olmakta, kayıtlı çalışan işletmelerin ise ülkemizde çok az yararlandıkları bilinen kredi veya son çare olarak tefecilere başvurmasına neden olmaktadır (Toptaş, 1998, s.40-41).

Yüksek enflasyon gelir dağılımını bozucu etkisiyle de kayıtdışı ekonomiyi büyütmektedir. Özellikle sabit gelirli olanların ücret artışlarının fiyat hareketlerini geriden izlemesi nedeniyle bu kesimin enflasyon dönemlerinde reel gelirlerinde azalma meydana gelmektedir. Devlet açısından ise kamu harcamalarının vergilerle karşılanamaması sonucu devletin enflasyon yoluyla vergilemeye gitmesi ya da borçlanması sonucu enflasyon da artmaya devam etmektedir (Toptaş, 1998, s.39-41).

2.6.1.2.2. Ekonomik Yapı, Ekonomik İstikrarsızlıklar ve Krizler

Serbest pazar ekonomisine sahip ülkemizde girişim daha çok özel sektöre aittir. Ülkemizin özellikle 1980’ den sonra özel tasarruflar artırıcı (Us, 2006, s.98), özel girişimciliği teşvik amacı taşıyan ekonomi politikaları uygulaması, birtakım yan etkileri sonucu kayıtdışı ekonomiyi artırıcı özellik taşımaktadır. Sermaye birikiminin

sağlanması ve özel girişimciliğin oluşması sürecinde alınan birtakım önlemlerin ya da vergi muafiyeti ve istisna tanınarak sağlanan teşviklerin zamanla kayıtdışı ekonominin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olduğu bir gerçektir. Temel ekonomik tercihlerin sonucunda ortaya çıkan uygulamalar, özel girişimcilerin sermaye birikimine ve büyüme sürecinde gelirlerini kayıtdışına çıkarma eğilimlerine hoşgörüyüyle yaklaşılmasına neden olmuştur (Aktürk, 2005b, s.288-289).

Tablo 10

Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılık Durumu ve Sektörlere Göre İstihdam (2011) (Bin)

<i>Cinsiyet</i>	Tarım		Sanayi		Hizmet	
	<i>Kayıtlı</i>	<i>Kayıtlı değil</i>	<i>Kayıtlı</i>	<i>Kayıtlı değil</i>	<i>Kayıtlı</i>	<i>Kayıtlı değil</i>
Erkek	880	2.319	3.732	1.590	6.416	2.199
Kadın	113	2.831	638	419	2.193	779
Toplam	993	5.151	4.370	2.010	8.609	2.979

Kaynak: TÜİK (2012a, s.109).

Ekonomideki sektörlerin istihdamdaki payları ve paylarda meydana gelen değişme, ekonomik gelişme çizgisini göstermede kullanılan araçlardan biridir. Piyasa ekonomisine sahip olan ülkemizde, tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün ekonomideki büyüklüğü, kayıt ve belge düzeni konusunda ipuçları vermektedir (Toptaş, 1998, s.20). Bu bağlamda Türkiye’de hala tarım ve hizmetler kesimi istihdamı önemini korumaktadır. Tarım ve hizmetler sektörleri, izleme ve denetlemenin zor olması nedeniyle kayıtdışılığın yoğunlaştığı sektörlerdir (Işık ve Acar, 2003, s.120). Bu durum Tablo 10’ dan da açıkça görülmektedir. Özellikle kadınların tarım sektöründe oldukça yoğun olarak kayıtdışı çalıştığı tablodan görülmektedir. Diğer taraftan hizmetler sektöründeki kayıtdışılık da azımsanmayacak kadar yüksektir. Sanayi sektöründe ise kayıtdışılık diğer sektörlerle göre oldukça düşüktür. Tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçiş döneminde olan ülkemizde tarımdan çıkışın kaçınılmaz hale gelmesi, özellikle bu sektördeki niteliksiz işgücünün işsiz kalmasına veya kayıtdışı sektörde istihdam edilmesine neden olmaktadır (Başesgioğlu, 2007, s.6).

Ülkemizde sık sık yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler, kayıtdışı faaliyetlerin artışına zemin hazırlamıştır (Sarılı, 2002, s.42). Krizler, üreticileri ve işçileri kayıtdışına çıkmaya zorlamaktadır. Çünkü krizler en çok vasıfsız işçileri ve

küçük işletmeleri etkiler. Krizde en çok işini kaybedenler bu grupta yer alır (Savaşan, 2011, s.14). Kriz döneminde işini kaybeden işgücü, kayıtlı ekonomiden bulamadığı iş imkânını kayıtdışı sektörde aramaktadır. Bunun yanda üreticiler de krizin olumsuz etkilerini bertaraf edebilmek için kayıtdışına yönelmektedirler (Rakıcı, 2011, s.355). Nitekim küçük işletmeler, krizin olumsuz etkileri ile mücadele edecek yönetim ve sermaye yapısına sahip değillerdir. Diğer yandan, kriz dönemlerinde Türkiye' de yaşandığı gibi, bankaların kredi geri çağırımlarından en çok KOBİ' ler etkilenmektedir (Savaşan, 2011, s.14-15).

2.6.1.2.3. Küçük İşletmelerin Yaygınlığı

Türkiye' de kayıtdışı ekonomiyi artıran en önemli unsurlardan birisi, ülkemizde işletme büyüklüklerinin genel görünümüdür. Türkiye' de çok sayıda küçük ve orta boy işletme var iken, gerek kurumsal yapıları, gerek kullanılan krediler gibi göstergelere bakıldığında oldukça yetersiz oldukları görülmektedir. Genellikle sahiplerinin yöneticilik yaptığı, yönetimde ve mali yapıda uzmanlaşmanın olmadığı, kurulunun yetersiz özsermaye ile yapıldığı kurumlar olan KOBİ' ler (Ekinci, 2003, s.93-95), kayıtdışının artışına etki eden önemli unsurlardır. Gizlenmesi kolay olan ve özellikle kriz dönemlerinde veya işgücü mayetlerinin arttığı dönemlerde daha çabuk kayıtdışına kaçabilen firmaların ülkemizde fazla olması, kayıtdışı ekonominin azaltılması için işe nereden başlanacağı için de ipucu vermektedir.

TÜİK Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri Haber Bülteni (2011)' e göre, ülkemizde KOBİ' ler toplam girişim sayısının %99,9' unu, istihdamın %77,8' ini, maaş ve ücretlerin %51,5' ini, cironun %64,8' ini, faktör maliyetiyle katma değerini %55,5' ini, maddi mallara ilişkin yatırımın %41,1' ini gerçekleştirmektedir. Görüldüğü üzere ülkemizde oldukça fazla sayıda KOBİ vardır ve istihdamın büyük kısmını karşılamaktadır. Diğer yandan, ülkemizde KOBİ' ler ölçek itibariyle KOBİ tanımı alt sınırında yoğunlaşmıştır (Ülgen ve Öztürk, 2007, s.8). Durum böyle iken, kayıtdışı ekonomiyle mücadele etmek için KOBİ' lere uygulanacak iki yöntem vardır. Birincisi, kredi ihtiyaçları karşılanmalı ve teşviklerle büyümeleri sağlanmalıdır. Akla yakın olanı da bu öneridir. Çünkü KOBİ' ler katma değerini ancak yarısını oluşturmaktadır. İkincisi, denetimleri artırarak KOBİ' leri gözetim altında tutmak ve kayıtdışı çalışmalarını önlemektir. Ülkemizde denetim oranlarının çok düşük olduğu ve KOBİ sayısının da hayli fazla olduğu göz önüne alınırsa bu öneriyi gerçekleştirmek hayli zordur.

Tablo 11

Türkiye KOBİ' leri ile Seçilmiş Ülke KOBİ' lerinin Toplam Kredilerden Alımları Paylar (2010)

Ülkeler	KOBİ Kredileri Payı (%)	Vade	Faiz Oranı
ABD	39.0	Uzun	Düşük
Almanya	35.0	Orta	Düşük
Hindistan	25.0	Orta	Normal
Japonya	52.0	Uzun	Düşük
İngiltere	27.0	Orta	Düşük
Güney Kore	49.0	Orta	Düşük
Fransa	50.0	Orta	Normal
İtalya	38.0	Uzun	Düşük
Yunanistan	24.0	Uzun	Normal
TÜRKİYE	18.0	Orta	Normal

Kaynak: Bayülken ve Küttükoğlu (2012, s.47).

Tablo 11' de görüldüğü gibi, Türkiye' de faaliyet gösteren KOBİ' ler kredi alabilme ve bu kredinin özellikleri bakımından tabloda görülen diğer ülkelerin KOBİ' lerine göre daha olumsuz şartlara sahiptir. Tabloya göre, Türkiye' de KOBİ' lere verilen vadeler orta ve faizler de normaldir. Diğer birçok ülkede ise krediler uzun vadeli ve düşük faizlidir. Diğer yandan Türkiye' de KOBİ' ler toplam kredilerin küçük bir kısmını, sadece %18' ini kullanmaktadır. Bu tablo çok iyi görünmese de geçmiş yıllara göre iyimser bir tablodur. Çünkü 1996 ve 2001 yıllarında Türkiye' de KOBİ' ler toplam kredilerin sadece % 3-5' lik bir kısmını kullanıyordu (Ekinci, 2003, s.96). O halde, ülkemizde KOBİ' lere verilen kredilerin arttığını ancak bunun yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Bu durumda, özellikle enflasyon dönemlerinde likidite ihtiyacı çekildiği dönemde resmi kuruluşlardan kredi bulamayan küçük ve orta boy işletmeler yasadışı yollardan (tefecilik) sermaye sağlayacaktır. Ancak, bu tür kaynaklarda yaşanan sorunlarda işletme sahibini koruyan bir yasal düzenleme olmadığı gibi faizleri de yasadışı olarak belirlendiğinden yüksek olabilir.

KOBİ' lerin kayıtdışı ekonomi içerisinde yer almasına neden olan krediler dışında yapısal özellikleri de mevcuttur. KOBİ' lerde kayıt ve belge düzeni yeterince gelişmemiştir ve bürokratik formaliteler fazladır (Rakıcı, 2011, s.355). Bu durumun

başlıca sebebi ise, büyük işletmelerde belgelerle kendini güvenceye alma isteği ve gereği küçük işletmeler için pek geçerli değildir (Aydemir, 1995, s.62-63; Türkoğlu, 1997, s.20). Diğer yandan bu tür işletmelerin izlenmeleri ve denetlenmeleri de zordur (DPT, 2001a, s.3).

Büyük ölçekli işletmelerin tamamen kayıtlı faaliyetlerde bulduklarını söylemek yanlış olacaktır. Görünürde kayıtdışı olmasalar bile dolaylı yönlere kayıtdışı faaliyetlerin içerisinde bulunmaktadır. Şöyle ki, büyük ölçekli işletmeler, işgücü maliyetlerini düşürmek amacıyla üretim aşamalarının belli safhalarında fason üretim yapmakta ya da taşeron firmaları devreye sokmaktadırlar. Fason üretim yapan işyerleri, işin özelliğinden dolayı az sayıda işçi istihdam etmekte ve vergi ve sosyal güvenlik mevzuatından, büyük firmalara nazaran daha rahat kaçabilmektedir. Böylece, yüksek ücret verme ve sürekli işçi tutuma zorunluluğundan kurtulmuş olurlar (Gümüşay, 2004, s.144).

2.6.1.2.4. İşsizlik

Kayıtdışı ekonominin oluşumunda, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde işsizlik önemli bir etkidir (Önder, 2000-2001, s.244). Gelişmekte olan ülkelerde, kayıtlı sektörde yeni istihdam yaratma olanaklarının sınırlı olması ve kayıtlı ekonomideki işleri araştırma sürecinin maliyetli olması (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.18), çoğunlukla düşük eğitim seviyesine sahip ve kayıtlı sektörde istihdam edilmeyen işgücünün, piyasaya giriş ve çıkışın kolay olduğu, herhangi bir eğitim ya da uzmanlık gerektirmeyen, büyük miktarda sermayeye ihtiyaç duyulmayan, kurumsallaşmamış evde çalışma, fason üretim, işportacılık, simitçilik, su satıcılığı gibi işlerin yapıldığı kayıtdışı sektörde istihdamına neden olmaktadır (Aktürk, 2005a, s.298-299). Bunun yanında bir işveren tarafından çalıştırılan işgücü ise, işsizliğin olduğu bir ortamda, daha az ücret, daha az (ya da hiç) sosyal güvence ve daha uygunsuz koşullarda çalışmaya razı olmakta ve böylece kayıtdışılık artmaktadır (Aydemir, 1995, s.57). Bu konuda, Özlale (2008, s.6), Türkiye için yaptığı çalışmada işsizlik oranındaki bir birimlik artışın kayıtdışı ekonomide bir birimlik artışa yol açtığı sonucuna ulaşmıştır.

2.6.1.2.5. Gelir Düzeyi ve Dağılımı

Milli gelir düzeyinin düşüklüğü ve milli gelir yeterince fazla olsa bile bu gelirin adaletsiz dağılımı kayıtdışı ekonomiyi artıran başlıca etkenlerdendir. Milli gelir düzeyi yeterince gelişmemiş ülkelerde genel olarak kayıtdışı ekonominin boyutu da büyüktür (Ay, 2006, s.61). Çünkü yeterli gelir elde edemeyen kişiler yasal olmayan yöntemlerle veya yasal olmakla birlikte ikinci bir işte çalışma (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.18) vb. yöntemlerle gelirini artırmaya çalışabilir.

Gelir dağılımı da kayıtdışı ekonomiyi etkileyen unsurlardandır. Gelir dağılımının kayıtdışı ekonomiyle ilişkisi, gelirden düşük pay alan grupların gelirlerini artırmak amacıyla kayıtdışı istihdama arz yaratması durumunda ortaya çıkmaktadır (DPT, 2001a, s.3). Diğer yandan enflasyon vb. nedenlerle gelirinde azalma olan kişi belirli yaşam standardını korumak için kayıtdışı çalışmaya razı olabilmektedir (Ay, 2006, s.61). Gelir dağılımındaki bozukluk küçük yaştaki çocukların kayıtsız olarak çalışmalarına yol açtığı gibi marjinal kesimi (ayakkabı boyacılığı, jetonculuk, işportacılık vb.) genişletmekte, bu sektörde de işlemlerin kayıtdışı tutulması sebebiyle vergi kaçakları artmaktadır (VDD, 2007, s.62-63). Çocuğun çalışması ise genellikle eğitim dışı çalışmasına, sağlığının ve bedensel gelişiminin olumsuz yönde etkilenmesine ve toplumda sosyal problemlere yol açmaktadır (DPT, 2007, s.41).

Ülkemizde gelir elde ettiği halde, bu gelirleri kayıtdışında bulunan aktif nüfus 10 milyon kişiyi aşmaktadır. Bu kişilerin nicelik olarak büyük bölümünü düzensiz gelir elde edenler ve dar gelirliler oluşturmaktadır (Aslan, 2012, s.84).

2.6.1.2.6. Nüfus Artışı, Göç ve Kentleşme

Nüfus artışının kayıtdışı ekonomiyle ilişkisi daha çok işsizlik yönlüdür. Çünkü nüfus artışına bağlı olarak artan işgücüne yeterince istihdam sağlanamadığı süreçte kayıtdışı ekonominin boyutu da ister istemez genişleyecektir. Bu bağlamda, Türkiye' deki hızlı nüfus artışı ve 1950' lerden itibaren artan köyden kente göçün oluşturduğu emek piyasası özellikleri de kayıtdışı ekonominin genişlemesinde etkili faktörlerden biridir (DPT, 2001a, s.3). Zaman zaman yaşlı Avrupa için bir avantaj teşkil edeceği vurgulanan Türkiye' nin genç nüfusu ise demografik açıdan bir avantaj gibi görünürken, ekonominin yeterli düzeyde iş olanağı yaratamaması sonucu bu avantajdan

yeterince yararlanılamamaktadır. Dolayısıyla ülkemizde demografik nitelikler, işsizliği ve kayıtdışı ekonomiyi artıran bir özellik kazanmıştır. (Ülgen ve Öztürk, 2007, s.7).

Kentleşme ve nüfus artış hızları dikkate alındığında, metropol niteliği kazanan yerleşme merkezlerinde ortaya çıkan sorunlar giderek ağırlaşmakta, bu durum yeni değer yargılarının oluşmasına ve yasalara itaat eğiliminin azalmasına yol açabilmektedir (Tandırcıoğlu, 2002, s.5). Bu durumun oluşmasında, gecekonduların kentlerde çoğalmasının ve Hazine arazileri üzerine yapılması sonucunda yasal olmasa da toplum tarafından meşru sayılmasının (DPT, 2001a, s.3) payı vardır. Diğer yandan hızlı nüfus artışı sonucu yaşanan göç ve çarpık kentleşmenin sonucu olarak, niteliksiz işgücü daha az ücret ve sosyal güvenceyle çalışmaya razı olmakta ve bu durum kayıtdışı faaliyetleri arttırmaktadır (Us, 2006, s.98).

2.6.1.2.7. Globalleşme

Kayıtdışı ekonominin büyümesinde bir başka etken, ülkelerarası bütünleşme ve globalleşme eğilimleri ile birlikte dış ticaretteki pazar ve rekabet ortamının değişmesi ve esnek üretimin önem kazanmasının, firmaları maliyet avantajları aramaya, sürekli verimliliği artırmaya ve ucuz emek gücüne yönelmeye mecbur bırakması olarak belirlenebilir (Tandırcıoğlu, 2002, s.5; Işık ve Acar, 2003, s.120). Diğer yandan, uluslararası alanda görülen değişimler işletmeleri, ülkeler arasında yapılan anlaşmalar ve diğer ülkelerin iç mevzuatlarınca sağlanan avantajlardan (vergisel cennetlerin varlığı, değişik vergi oranları ve teşvikler gibi) yararlanmak amacıyla faaliyetlerinin içerik ve yönünü yeniden düzenlemelerine; vergiden kaçınma ve vergi kaçırma girişimlerinde bulunmalarına yol açmaktadır (Mavral, 2003, s.281).

2.6.1.3. Siyasi ve İdari Nedenler

Siyasi ve idari nedenler genellikle bir ülkenin kamu kesimiyle ilgili nedenlerdir. Ülkemizde yer alan hantal bürokrasi, iş yapma kolaylığının olmaması, kayıtdışı faaliyetleri kayıt altına alıcı faaliyetlerin düzenlenmemesi, yolsuzluk ve rüşvet gibi unsurlar, ülkemizin siyasi ve idari yönetiminden kaynaklanmaktadır. Aşağıda bu nedenlere yer verilmiştir.

2.6.1.3.1. Yolsuzluk ve Rüşvet

Yolsuzluk negatif dışsallık yayan kamusal bir kötülüktür. Kamusal kötülükler dolaylı ya da doğrudan biçimde bütün toplum kesimleri üzerinde olumsuz yansımalar meydana getirirler. En geniş tanımıyla yolsuzluk, “ emanet edilmiş yetkiyi özel yarar sağlamak için kullanmak” (TÜŞAD, 2002, s. 101) olarak ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle yolsuzluk, resmi devlet yetkisinin kamu çıkarlarına karşı kullanılması veya resmi kamu gücüne dayalı olarak özel çıkar elde edilmesi faaliyetleri olarak tanımlanabilmektedir (Çelen, 2007, s.5-23). Başka bir tanıma göre, siyasi ve idari yolsuzluk, siyasal iktidarın ve/veya kamu görevlilerinin kişisel ya da kendilerini bağlı hissettikleri gruplara çıkar sağlamak amacıyla erklerini görev tanımları dışında kullanmalarıdır. Rüşvet ise bir yolsuzluk biçimidir, ama rüşvet dışında yolsuzluk biçimleri de vardır. Dolayısıyla yolsuzluk, rüşvetten daha geniş kapsamlıdır (Adaman, Çarkoğlu ve Şenatalar, 2001, s.11-12).

Siyasi ve idari yolsuzluğun toplumsal hayatımızda pek çok değişik yansıması vardır. Yolsuzluğun belki de en göze çarpan şekli rüşvet ve adam kayırma gibi eylemlerdir. Siyasi erki elinde bulunduran politikacıların ve kamu görevlilerinin yükümlülükleri ve/veya hukuki sınırlamalar dışına çıkarak yapmamaları gereken işlemleri yapmaları, yapmaları gereken işlemleri yavaşlatmaları ya da -başka işleri yavaşlatmak pahasına- çabuklaştırmaları, iş kalitesi ve miktarında seçici davranarak çıkar sağlamalarıyla yolsuzluk pek çok şekil alabilir (Adaman ve diğerleri, 2001, s.12).

Ülkemizde yolsuzluğun varlığı yadsınmaz bir gerçektir. Hatta yolsuzluğun Türkiye’ nin ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmişliğinin önündeki en önemli engel olduğu bile söylenebilir. Ancak, 2003 yılında dip yapan yolsuzluk algılama endeksi, 2005’ ten itibaren de düzelmeye devam etmektedir. Ülkemizde yaşanan rüşvet deneyimleri ise 2005 yılı için oran olarak dünya ortalamasının yaklaşık yarısı ve %5 düzeyindedir (Çelen, 2007, s.191-200).

Ülkemizde varlığı yadsınamaz olan yolsuzluk ve yoğun bürokrasinin önemli bir olumsuz etkisi kayıtdışılığı cazip kılmasıdır (Çetintaş, 2003, s.10). Yolsuzluk, rüşvet ve ağır işleyen aşamalı bürokrasiden kaçmak isteyen mükellef için kayıtdışı çalışma cazip gelebilir. Ülkemizde son yıllarda yolsuzluk ve rüşvetteki azalmalar bir taraftan denetimlerin etkinliğini arttırabilirken (Sugözü, 2010, s.183) diğer yandan mükellef davranışlarını etkileyerek kayıtdışılığın azalmasına neden olabilir.

2.6.1.3.2. Hantal Bürokrasi

Türkiye’ deki temel sorunlardan birisi idari yapılanmadaki eksikliklerdir. İdari yapılanmada öteden beri bürokrasi yoğun ve karmaşıktır (DPT, 2001a, s.6). Bunun yanında Türkiye’ de bürokrasi merkezi bir yer şgal etmekle birlikte, modern çağın ihtiyaçlarına cevap vermemektedir. Bu durum da kamu düzeninin sağlanması açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Güloğlu, Korkmaz ve Kip, 2003, s.85).

Ülkemizde var olan idari yapılanmadaki sorunlar, devlet organları arasındaki koordinasyon bozukluğu ve iletişim eksikliğine, mevzuatın son derece karmaşık ve zaman zaman birbiriyle çelişir biçimde düzenlenmesine, bürokrasinin hantallığına neden olmaktadır (Toptaş, 1998, s.75-76). Ülkemiz, bir şirketin kuruluşu için gerekli formalite sayısı bakımından ilk sıradadır. Bir şirket kurabilmek için 19 formalite gereklidir ve en önemlisi bu işlemler en az 2,5 ayda sonuçlanmaktadır. Yalnızca giriş değil, girişten sonraki harcanan zaman ve maliyet açısından da ülkemiz ilk sıradadır. Türkiye’ de bir firma zamanının %20’ sini, devlet tarafından yapılması zorunlu kılınan işlemlerin tamamlanmasında harcamaktadır (Çetintaş, 2003, s.10). Bu bağlamda, vatandaşların küçük bir işyeri açmak için belediye, meslek odası, ticaret sicili, vergi dairesi, sosyal güvenlik kuruluşu vb. birkaç kurum ve kuruluşa ayrı ayrı izin almak ya da kayıt yaptırmak için başvurduğu ülkemizde, bürokratik mekanizmanın ağır aksak işlediği de göz önüne alınırsa ortaya çıkan zaman kaybı ve maliyet yüksekliğinin kayıtlı çalışmayı istisna haline getirmedeki payı anlaşılacaktır. Bürokratik zorluklar nedeniyle kayıtlı çalışmanın vatandaşlar tarafından pek tercih edilmediği koşullarda, devlet organları arasındaki koordinasyon bozukluğu, iletişim eksikliği ve çok başlılık da vatandaşların izlenmesi ve vergilendirilmesini engellemektedir (Toptaş, 1998, s.75-76).

2.6.1.3.3. Siyasi Nedenler

Mükellefin kayıp ve kaçaklar konusunda davranışlarını etkileyen en önemli belirleyicilerden bir tanesi de siyasal iktidarın tutumudur. Ülkemizde siyasal iktidarlar genellikle baskı gruplarının istekleri doğrultusunda kararlar alarak oy uğruna vergilendirmekten vazgeçebilmekte ve vergi yükünü belirli kesimlere yükleyebilmektedir. Bundan başka siyasal partilerin vergileme konusunda da değişik görüşleri, birbirine zıt uygulama projeleri bulunduğundan, son dönemde istikrar olmasına rağmen daha önceleri politik istikrarın olmadığı ülkemizde her seçim

döneminde mükelleflerin beklentileri başlamaktadır (Kıldış, 2000, s.198). Siyasi iktidarların ayrıca, seçildikten sonra ve seçim dönemine yakın zamanlarda vergisel açıdan bakış açıları değişebilmektedir (Sugözü, 2010, s.191). Seçim dönemine yakın zamanlarda her şeye yeniden başlanacak havası verilen vergi paketi projelerinin çokluğu, ciddi ve istikrarlı vergi politikası olmadığı izlenimi uyandırdığından, yükümlüler kendi kararlarıyla kişisel çıkarlarını korumaya yönelmektedirler (Kıldış, 2000, s.198). Seçildikten sonra ise siyasal iktidarın tutumu vergileri artırma veya belli gruplara yükleme yönünde olabilmektedir.

Bu arada daha önce mevcut olan servet beyanı müessesesinin kaldırılmasının haklı sebepleri ortaya konabilmiş değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ile pek çok meslek sahiplerinin ve pek çok kurum yöneticileri ile üyelerinin mal beyanına tabi olduğu ülkemizde vergi mükelleflerinin mal beyanının dışında tutulması haklı sebeplerle savunulamaz. Bu bakımdan gerek kara paranın aklanmasının önlenmesi gerekse kayıtdışı ekonomiden sağlanan kazançların vergilendirilmesi için servet beyanı müessesesinin yeniden yasallaştırılmasına ihtiyaç vardır (VDD, 2007, s.61).

2.6.1.4. Psikolojik ve Düşünsel Nedenler

Psikolojik ve düşünsel nedenler, insanların vergiye bakış açısıyla alakalıdır. Vergiye bakış açısı ise birçok faktörden etkilenmektedir. Bunlar arasında devletin yaptığı kamusal harcamalara ve vergi ile ilgili düzenlemelerine bakış açısı, vergiye karşı gösterilen direnç ve ahlaki norm ve değerlerin zaman içinde değişim göstermesi sayılabilir. İnsanların vergiye bakışı yukarıda sayılan söz konusu nedenler arasından en fazla devletin yaptığı harcamalara bakışından etkilenmektedir. Ayrıca bu faktör diğer faktörleri de olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında çevresel faktörlerin etkisi de yadsınamaz.

2.6.1.4.1. Ahlaki Norm ve Değerler

Ahlak kuralları bireylerin diğer bireylerle ve toplumla olan ilişkilerini düzenler. Toplumda ekonomik ilişkiler, siyasal örgütlenme biçimi, kent yaşamı, iletişim araçlarının etkinliği son derece hızlı değişirken, bireyler arası ilişkileri düzenleyen kuralların aynı kalması beklenemez. Toplumlar ne kadar hızlı değişirse ahlak

kurallarının da o derece hızlı değişmesi, belki de deforme olması kaçınılmazdır (Şişman, 1999, s.77).

Ahlaki norm ve değerlerin değişmesinde etkili olan faktörlerden bir tanesi dünya ekonomisinde yaşanan değişimdir. 70' li yıllardan itibaren ağırlık kazanmaya başlayan liberal anlayış, faydasını maksimize etme çabasındaki bireylerden oluşan bir toplumda toplam faydanın da kendiliğinden maksimize olacağı ve devletin küçültülmesi gerektiği söylemiyle toplumdaki değerler sistemi üzerinde etkili olmuştur. Bireyi ve bireyin yararını öne alan liberal söylemin, az gelişmiş ülke sosyo-kültürel özellikleriyle birleşmesi, kayıtdışı ekonominin gelişmesini kolaylaştırmaktadır (Toptaş, 1998, s.50).

Ahlaki norm ve değerlerin değişimine etki eden faktörlerden bir diğeri devlet anlayışı ve devlete bağlılıktır. Devleti oluşturan siyasi hükümetler ve kurumlar, hükümetlerin ve kurumların faaliyetleri, devlete bağlılık faktörünü etkiler. Vatandaşlarda, siyasi hükümetlerin ve kurumların, toplum menfaatlerini iyi savunduğu fikri hakim ise gizli ekonomiye eğilim olmayacak ve artmayacaktır. Aksi durum, geleneksel ahlak değerlerinin sorgulanmasına yol açacaktır (Özsoylu, 1996, s.20).

Cumhuriyetin başlangıcından bu yana demokrasinin tüm kurumlarıyla yerleştirilip işletilemediği Türkiye' de, özellikle 1980 sonrasında ortaya çıkan ve devletin var olan hukuki yapısında bozulmaya yol açan gelişmeler, siyaset ve üst bürokrasideki bozulmayla birlikte toplumda devlete olan saygınlığın yitirilmesine yol açarak ahlaki değerlerin erozyona uğramasında etkili olmuştur (Toptaş, 1998, s.51). Bu bağlamda, Türkiye' de ahlaki değerler kayıtdışılığı dışlamamış ve bu dışlama toplumsal bir norm haline gelmemiştir (Ülgen ve Öztürk, 2007, s.13).

2.6.1.4.2. Vergiye Karşı Direnç

Vergi, kamusal gereksinmelerin karşılanması için özel kesimden kamu kesimine hukuksal zor altında, karşılıksız ve kesin olarak yapılan parasal bir aktarımdır. Devlet bu aktarımı, egemenlik gücüne dayanarak yapar ve egemenlik gücünü sürdürebilmesi, vergi toplayabilmesine bağlıdır. Batılı ülkelerde ekonomik yapının değişmesiyle birlikte devlet gelirleri içerisinde ağırlığı artan ve sürekli bir nitelik kazanan vergi, sosyal refah devletlerinin oluşmasıyla kamu ihtiyaçlarının karşılanmasında vazgeçilmez bir unsur olmuştur (Toptaş, 1998, s.42).

Verginin devletin idamesi için vazgeçilmez bir unsur olmasına karşın, dünyanın hiçbir yerinde gelir elde edenler, bu gelirlerinin önemli bir kısmını devlete vergi olarak

ödemek istemezler. İnsanların vergiye karşı doğal bir direnci vardır ve uygun zemin oluştuğu zaman daha az vergi ödememeyi ya da hiç vergi ödememeyi yollarını ararlar. (Aydemir, 1995, s.46-48). Bunun sonucunda mükellefler, devletin istediği kadar değil kendi istedikleri kadar vergi verirler (Ay, 2006, s.60).

Ülkemizde çeşitli mükellef kesimlerinin sık sık vergi sisteminden şu ya da bu şekilde şikâyet ettikleri bir gerçektir. Mükelleflerin haklılık ya da haksızlıkları bir yana, bu durum henüz ülkemizde vergi konusunda devlet-mükellef uzlaşmasının sağlanamadığını göstermektedir (Aydemir, 1995, s.47). Vergi sistemindeki aksaklıkların yanında kayıtlı sistemin yüksek vergi yükü ve sık çıkarılan vergi afları, toplumda sistemin adil olmadığı yönünde oluşan kanıya destek vermekte ve vergiye karşı direnç oluşturmaktadır (Bulut ve diğerleri, 2008, s.16; Çetintaş, 2003, s.14).

2.6.1.4.3. Mükelleflerin Devlet Harcamalarına Bakış Açısı

Ekonomik birimlerin kamu yönetimine ve kamu kaynaklarının kullanımına ve verimliliğine dair düşünceleri, kayıtdışı ekonomiyi büyütecek veya azaltacaktır (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.18). Kayıtdışı ekonominin azaltılabilmesi ve vergi bilincinin oluşturulabilmesi için vatandaşların devlete (yönetim ve şeffaflık açısından) ve harcamalarına güven duymasın gerekmektedir (Türkoğlu, 1997, s.21). Diğer tüm koşullar vergilendirme için en uygun ortamı hazırlasa bile, toplumda toplanan vergilerin kötü harcandığına dair bir düşünce oluşmuşsa, vergiye karşı ciddi bir direncin oluşması kaçınılmazdır (Aktürk, 2005b, s.290). Bu tutum ise mükellefleri daha az vergi ödemeye ve kayıtlı olmayan sektörde kalabilmek için rüşvet ve yolsuzluğa başvurmalarına yol açabilir (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.18). Dolayısıyla devlet harcamalarına bakış açısı vergi ve rüşvet-yolsuzluk yoluyla kayıtdışı ekonominin hacmini artırabilir.

Vatandaşların toplanan vergilerin yerinde kullanılıp kullanılmadığı yönündeki düşüncelerini ölçmeye yönelik olarak yapılan bir çalışmada (GİB, 2009, s.30) katılımcıların %50,7' si yani yarısından fazlası vergilerin yerinde kullanılmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Bu durum ülkemizde devlet harcamalarına bakışın olumsuz yönde olduğunun bir göstergesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM KAVRAMI, TÜRKİYE' DE TEMEL EĞİTİM GÖSTERGELERİ VE EĞİTİMİN ETKİLERİ

Bilgi düzeyini artıran, teknolojinin üretimi ve kullanımını hızlandıran, beşeri sermaye artışının temel taşı oluşturan, bireysel olduğu kadar toplumsal faydaları da bulunan, gerek ekonomik gerekse sosyal alanda birçok faktörle etkileşim halinde olan bir faaliyet olarak tanımlanabilen eğitim, uluslararası arenada var olmak ve kalkınmayı gerçekleştirebilmek isteyen her ülkenin, son yıllarda az ya da çok ilgi alanına girmiştir. Birçok faydaya sahip olan eğitim bu yönüyle de gerek ekonomik gerekse sosyal alanda iyileşmeleri sağlayabilecek olan bir unsurdur. Eğitimin bireyin yeti ve yeteneklerini geliştirmesi, meslek sahibi olmayı sağlaması, çevreye uyum sağlama becerisi kazandırması gibi kişisel davranışlara; bireyin sosyalleşmesini sağlama, yurttaşlık görevlerini yerine getirme, yaşadığı ülkenin görevlerini benimsetme gibi sosyal davranışlara etkisinin yanında iyi bir üretici ve tüketici olma, nitelikli beşeri sermaye geliştirerek ekonomik etkinliklere destek olma gibi çok etkilerinin olduğu göz önüne alındığında hem birey hem de toplum açısından ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Arabacı, 2011, s.110). Bu nedendir ki, günümüzde birçok ülke ve özellikle Türkiye, eğitime ayrı bir önem vererek eğitim harcamalarını arttırmakta, eğitimde eşitliği sağlamaya çalışarak eğitim sisteminde yeniliklere gitmektedir.

Eğitim alanında yapılabilecek atılım, çağdaş ve kaliteli bir eğitim sisteminden geçmektedir. Eğitim sisteminin geliştirilmesi ve bu alana yatırım yapılması, yeni dünya düzeninin kaçınılmaz bir zorunluluğu olmakla birlikte bu hizmetin etkin olarak yerine getirilmemesi halinde toplumsal maliyetler artmaktadır (Karaarslan, 2005, s.37). Söz konusu maliyetlere katlanmamak, eğitim yatırımları ve özellikle eğitimde kaliteyi sağlayarak maliyetleri faydaya çevirmek adına eğitim göstergelerinin ayrıntılı ve çok yönlü olarak değerlendirilmesi ve bu alanda yerinde saptamalar yapılarak eksikliklerin giderilmesi ülkeler için oldukça önemli hale gelmiştir. Çünkü her ülke eğitimli ve bilgili insan gücüne ihtiyaç duymakla birlikte, hangi alanda eğitim verilmesi gerektiği, eğitimin kalitesinin ölçülmesi sorunu, eğitim kademelerinin geri dönüş oranlarındaki farklılık, nüfus gibi unsurlar, her ülkenin eğitim şeklinin ve ihtiyacının farklı olmasına neden olmaktadır. Bu anlamda ülkemizde temel eğitim göstergelerini ülkenin genel durumu da göz önüne alınarak ayrıntılı ve çok yönlü olarak değerlendirmek, eğitimin

daha iyi temellere oturtulması ve eksikliklerin kapatılması, eğitimin kalkınmayı artırıcı yönde etkisi göz önüne alındığında ise ülkemizin geleceği için oldukça önemli bir meseledir.

Türkiye’ de eğitim göstergeleri özellikle son yıllarda olumlu bir tablo çizmektedir. Özellikle eğitim yatırımları, öğrenci başına eğitim harcaması artan grafiğini sürdürmekle beraber, hala yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Nitekim ülkemiz OECD ülkeleri içinde eğitime GSMH’ den en düşük payı ayıran ülkedir (OECD, 2009, s.219). Aynı durumu, öğrencilerin performanslarını ve dolayısıyla eğitimdeki kaliteyi (Yılmaz, 2009, s.76) ölçen PISA sonuçlarında görmek mümkündür. Ülkemiz, bilim, matematik ve okuma gibi alanlarda 2003-2009 arasında son derece büyük atılımlar yapmasına rağmen hala OECD ortalamasının altında seyretmektedir (OECD, 2010, s.42-44). Okullaşma oranları gibi diğer göstergelerde ise yavaş biçimde olumlu yönde gelişme devam etmektedir (Bkz. MEB, 2012). Ülkemizde artan eğitim harcamaları, öğrenci performansları ve okullaşma oranındaki gelişmeler, beşeri sermaye teorisine göre gelecekte ülkemizin kalkınmışlığında yaşanacak gelişmenin teminatı olabilecektir.

Bireylerce alınan eğitim kullanılabilirliği ölçüde, sağladığı faydalarla bireyin ve toplumun refahını önemli derecede artırır. Eğitim yatırımları ve alınan önlemler dolayısıyla artan eğitim düzeyi, birçok ekonomik ve sosyal faydayı da bünyesinde barındırmaktadır. Daha yüksek eğitim, bireyin daha fazla gelir elde etmesi, hayatı algılama ve yaşama şeklinde yarattığı farklılık nedeniyle (Karagül, 2003, s.82) daha az suç oranı, daha demokratik tutum ve daha etkin yönetime katılma, daha iyi sağlık gibi pek çok olumlu etkiye neden olur. Eğitim bu özelliği ile sadece bireysel değil toplumsal yararlar da sağlar (Çalışkan, 2010, s.54). Kaynakların daha verimli kullanılmasını ve sosyoekonomik ihtiyaçlara uygun nitelikli işgücünün yetişmesini sağlayarak (Özyakışır, 2011, s.56) yoksulluk ve işsizlikle mücadelede önemli rol oynar. Uzun vadede gelir dağılımını daha eşitlikçi hale getirir (Akça ve Ela, 2012, s.242). Ekonomik büyüme üzerinde de etkilidir ve bu etki çift yönlüdür (Altundemir, 2008, s.52). Diğer yandan eğitim, demokratikleşme, katılımcılık, insan hakları ve sosyal uyum gibi çağdaş toplumsal değerlerin yerleşmesinde ve politik istikrarın tesisinde büyük önem taşır (Çalışkan, 2010, s.54).

3.1. Eğitim Kavramı ve Tanımı

Eğitim kavramı, geçmişten günümüze kadar birçok düşünür ve yazar tarafından tanımlanmış ve bu tanımlarla eğitimin çeşitli yönleri vurgulanmaya çalışılmıştır. Eğitim kavramı, birçok faktörle etkileşim içinde olduğundan ve fayda anlamında bireyin yanında toplumu da ilgilendirdiğinden tanımlar da birbirinden oldukça farklı vurgular içermektedir.

Günümüze oldukça uzak yıllarda, düşünürler eğitim üzerine çalışmalar yapmış ve eğitimi tanımlamaya çalışmıştır. Fransız sosyolog Durkheim' e göre eğitim, henüz toplumsal yaşam için hazır olmayan genç kuşağa yetişkin kuşak tarafından uygulanan etkidir (İnal, 1991, s.512). Kant' a göre eğitim insanın mükemmelleştirilmesidir. Spencer ve Herbot' a göre ise eğitim, insan hayatının iyileştirilmesine yönelik etkilerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Ortaç, 2003, s.239).

Güncel yazar ve araştırmacılar da eğitimi farklı yönleriyle tanımlamışlardır. Bunlardan bazılarından bahsetmek gerekirse (Taş ve Yenilmez, 2008, s.158' de belirtildiği üzere); “ Ertürk (1975)' e göre eğitim, bireyin davranışlarında kendi tecrübesi yoluyla istenilen değişmeyi meydana getirme sürecidir. Diğer bir tanıma göre eğitim, çoğu zaman kelime anlamıyla kişinin sosyalleştirilmesi, hemcinslerine benzer ve topluma faydalı üyenin hazırlanması anlamına gelir (Hesapçioğlu, 1992). Geniş bir anlamda eğitim, çocuklara, ergenlere ve yetişkinlere kazandırılacak zihinsel ve bedensel yetenekleri edindirmektir. Önceden saptanmış amaçlara göre, insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkinlikler dizisidir (Oğuzhan, 1974)” . Eğitimin gelişime etkisine vurgu yapan Karaarslan (2005, s.36) ise eğitimi, bireyin ve toplumun gelişmesini sağlayan, ekonomik kalkınmayı destekleyen, kültürel değerleri koruyup geliştirerek gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan ertelenemez ve vazgeçilemez çok önemli bir süreç olarak tanımlamıştır. Çalışkan ve Meçik (2011, s.15)' e göre ise eğitim kavramı, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik yönde bir değişim oluşturma sürecidir.

Yukarıdaki tanımlamaların ortak yönü, eğitimin bireyde ve dolayısıyla toplumda meydana getirdiği kazanımlar yanında bir değişim ve gelişim süreci olduğu ve bu sürecin vazgeçilemez olduğudur.

3.2. Yarı Kamusal Hizmet Olarak Eğitim

Yarı kamusal mal ve hizmetler, hem kamusal hem de özel niteliği olan bazı mal ve hizmetlerdir. Bu çeşit malların en tipik örneklerinden biri eğitim harcamalarıdır. Eğitim hizmetlerinin serbest piyasa mekanizması vasıtasıyla arz ve talep kurallarına göre üretilmesi mümkündür. Bu tür hizmetlerin tamamının özel ekonomi birimlerine bırakılması halinde, firmalar üretimlerini talep miktarıyla sınırlı tutacaklardır. Dolayısıyla geliri yeterli olmadığı için bu hizmetlere talepte bulunamayanlar söz konusu hizmetlerden mahrum kalacaklardır (Pehlivan, 2011, s.43). Ancak bireysel açıdan ve toplumsal olarak faydaları bulunan eğitimden insanların mahrum bırakılması beşeri sermayenin yapıtaşlarından birini yok saymak demektir. Dolayısıyla, birey ve toplum için giderek önem kazanan eğitim, bireysel ve toplumsal faydası nedeniyle, kamu katkısı gerektirmekte ve yarı kamusal mal olarak değerlendirilmektedir (Arabacı, 2011, s.102).

3.3. Türkiye’ de Temel Eğitim Göstergeleri

Bir ülke ile ilgili herhangi bir sektöre ilişkin sağlıklı bir çalışma yapılabilmesi için, o konu ile ilgili sağlıklı bilgilerin bulunması esastır (Türkmen, 2002, s.15). Bu bağlamda Türkiye’ de ortaya çıkan temel eğitim göstergelerinin analizinin çok yönlü bir bakış açısıyla ve ayrıntılı olarak ele alınmasını sağlamak uygulanacak politikaların etkinliğini artıracacağı gibi göstergelere gerçekçi olarak bakmayı da sağlayacaktır. Göstergelere tek yönlü bakmak, göstergeyi yanlış yorumlamayı ve yanlış politikayı da beraberinde getirebilir.

Son dönemlerde üzerinde oldukça fazla durulan eğitim harcamaları, literatürde ülkemiz açısından oldukça yetersiz görülmekte ve artırılmasının ülkemizi daha iyi yerlere taşıyacağı vurgulanmaktadır. Ancak eğitim harcamalarının hangi alanlarda yoğunlaştığı ve eğitim kalitesinin tam olarak ölçülememesi sorunu, eğitim harcamalarının sonuçlarını net olarak görmeyi de zorlaştırmaktadır. Örneğin, ülkelerin öğrenci performanslarını ve bu yönüyle de ülkelerdeki eğitim kalitesini ölçen PISA testlerinde üstün başarı gösteren ülkeler, en zengin veya eğitime en çok bütçe ayıran ülkeler değildir (OECD, 2012, s.1). Diğer taraftan eğitim harcamaları, eğitim alanındaki gelişimin de vazgeçilmez bir unsurudur. Ancak bu alanda yatırımların ve harcamaların etkin bir şekilde yapılması gerekir.

Okullaşma oranları, öğretmen sayısı gibi diğer eğitim göstergelerinde son yıllarda ülkemizde yaşanan olumlu gelişmelere rağmen ülkemizin hala kat etmesi gereken mesafesi olduğu açıktır. Eğitimin faydalarının yadsınamaz olduğu gerçeği ve eğitimde kalitenin büyümeye olan katkısının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere daha fazla olması (Yılmaz, 2009, s.78), ülkemizin söz konusu göstergeleri daha da olumlu ve yeterli bir düzeye taşıması gerektiğini ortaya çıkarır.

OECD ve Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye' nin eğitim göstergeleri ise oldukça farklılaşmaktadır. Türkiye' nin eğitim göstergeleri açısından diğer ülkelere farklı bir konumda olması, eğitim göstergeleri açısından diğer ülkelere oldukça geri olmasından kaynaklanmaktadır (Akın ve Eren, 2012, s.180; Bolat, 2011, s.71).

3.3.1. Eğitim Harcamaları

Eğitim harcamaları, kamu sektörü tarafından gerçekleştirilen en önemli sosyal harcamalardır (Ortaç, 2003, s. 242). Eğitimin birey ve toplum üzerindeki etkisi, kamu harcamaları içerisinde en önemli bölümü oluşturmaya neden olmaktadır (Arabacı, 2011, s.101). Eğitimin eğitime kazandırdığı yararlar dışında toplumsal yararının olması ve iktisadi boyutu (Ortaç, 2003, s.239) yurttaşlar arasında gelir eşitsizliğine bakılmaksızın fırsat eşitliğini sağlama amacı günümüzde eğitimin çoğunlukla kamu kesimi tarafından üstlenilmesine yol açmıştır (Karaarslan, 2005, s.37; Özker ve Esener, 2009, s.2). Özellikle gelişmekte olan ülkelere eğitim için ihtiyaç duyulan büyük kaynaklar daha çok devlet tarafından sağlanmak zorundadır (Ortaç, 2003, s.239). Eğitim ve gelir seviyesinin düşük olduğu gelişmekte olan ülkelere eğitim hizmetleri ücretsiz olarak sunulabilmektedir (Arabacı, 2011, s.102).

Gelir seviyesinin düşük ve gelir dağılımının son derece bozuk olduğu ülkemizde, kamu sektöründen eğitime ayrılacak kaynaklar büyük önem arz etmektedir. Ancak, cumhuriyetin ilk on yılı hariç diğer dönemlerde eğitime gereken önem verilmemiştir. Cumhuriyet dönemi içerisinde eğitime ayrılan kaynaklar giderek azalmış, kaynak yaratma tartışmalarının yerini sistem tartışmaları almıştır. Bu gelişme ekonomik sebeplerle sınırlı kaynak tahsisi yapılan eğitim sektöründe tahsis edilen kaynakların da etkisizleşmesine neden olmuştur (Ortaç, 2003, s.245). Ancak, son dönemlerde Avrupa Birliği' ne uyum alanında yapılan çabalar eğitim göstergelerimizdeki (Akın ve Eren, 2012, s.180) ve dolayısıyla harcamalardaki görünümü değiştirmiştir.

3.3.1.1. Toplam Eğitim Harcamaları

Türkiye’ de toplam eğitim harcamaları özellikle son yıllarda artış göstermektedir. Eğitim bütçesindeki artış, artan nüfusun, yaşanan teknolojik gelişmelerin ve beşeri sermayenin son yıllarda öneminin daha da artmasının gereği olarak oluşturulmuş olsa da öğrenci başına yapılan harcamalarda ve eğitim harcamalarına GSYH’ den ayrılan payda bazı dönemler düşüş olmakla birlikte artışın oldukça yavaş gerçekleşmesi, ülkemizde eğitime ayrılan kaynakların artırılması gerektiği yönünde bir görünüm oluşturmaktadır.

Tablo 12

Türkiye’ de Toplam Eğitim Bütçesi (1997-2012) (Bin TL)

Yıl	MEB Bütçe Ödeneği	YÖK+Üniversite Bütçeleri	Toplam
1997	510.063.600	196.699.850	706.763.450
1998	1.243.108.000	392.426.699	1.635.534.699
1999	2.131.808.500	676.899.815	2.808.708.315
2000	3.350.330.000	1.046.544.700	4.396.874.700
2001	4.046.305.625	1.364.910.550	5.411.216.175
2002	7.460.991.000	2.495.967.700	9.956.958.700
2003	10.179.997.000	3.408.608.000	13.588.605.000
2004	12.854.642.000	3.894.070.670	16.748.712.670
2005	14.882.259.500	5.218.467.000	20.100.726.500
2006	16.568.145.500	5.846.822.761	22.414.968.261
2007	21.355.634.000	6.586.692.000	27.942.326.000
2008	22.915.565.000	7.318.284.650	30.233.849.650
2009	27.883.696.000	8.772.719.225	36.656.415.225
2010	28.237.412.000	9.355.457.600	37.592.869.600
2011	34.112.163.000	11.503.927.500	45.616.090.500
2012	39.169.379.190	12.743.603.000	51.912.982.190

Kaynak: MEB (2012, s.209).

Tablo 12’ te görüldüğü gibi Türkiye’ de eğitime ayrılan bütçe miktarı giderek artmıştır. Söz konusu artış hem üniversiteler bazında hem de diğer eğitim düzeyleri için

geçerlidir. MEB bünyesinde bulunan eğitim kurumları için yapılan harcamalar, 2012 yılı için 1997 yılı tutarının yaklaşık 76 katıdır. YÖK ve üniversitelerin harcamaları yine 2012 yılında 1997 yılının yaklaşık olarak 65 katıdır. Toplam eğitim harcamalarında ise 2012 yılında ulaşılan tutar 1997 yılının yaklaşık olarak 73 katı kadardır. Eğitim harcamalarının son 15 yılda 73 kat artış göstermesi Türkiye’de eğitime ayrılan kaynakların büyüklüğünün göstergesidir. Gelişmiş ülke yolunda olan Türkiye’de kamu harcamaları içerisinde en büyük pay eğitim harcamalarına verilmektedir (Arabacı, 2011, s.103). Ancak, gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmak için eğitim harcamalarındaki artışın yetersiz olduğu ve sürmesi gerektiği bir zorunluluk olarak göze çarpmaktadır. Ancak bu sayede Türkiye eğitim açısından gelişmiş ülkeler ile arasındaki farkı kapatabilecektir (Bolat, 2011, s.71).

3.3.1.2. Eğitimin Toplam Harcamalar İçerisindeki Payı

Bir ülkede eğitim için GSYH’den ayrılan pay, o ülkede insana verilen önemin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Çalışkan, 2010, s.56). Eğitim harcamalarına GSYH ve konsolide bütçeden ayrılan pay, karşılaştırılabilirliğin (Türkmen, 2002, s.18) sağlanması açısından önem taşımaktadır. Böylece ülkemizde eğitime ayrılan pay diğer ülkelerle kıyaslama yapılabilmesini ve önem sıralamasında eğitimin yerini görebilmemizi sağlamaktadır. Bu bağlamda ülkemizde eğitime ayrılan payın bazı dönemlerde düşmekle birlikte oldukça yavaş oranda arttığı görülmekte ve bu oran diğer OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşük seviyede kalmaktadır. Türkiye’de GSYH’den eğitime ayrılan pay 2006 yılı için OECD ülkeleri içerisinde en düşük olanıdır (Bkz. OECD, 2009, s.219).

Tablo 13

Eğitim Bütçesinin Konsolide Bütçe ve GSYH Payı (1997-2012) (%)

Yıl	Toplam Eğitim Bütçesinin Konsolide Bütçe Payı	Toplam Eğitim Bütçesinin GSYH Payı	Yıl	Toplam Eğitim Bütçesinin Konsolide Bütçe Payı	Toplam Eğitim Bütçesinin GSYH Payı
1997	11,11	2,40	2005	12,88	3,10
1998	11,06	2,33	2006	12,81	2,96
1999	10,30	2,69	2007	13,63	3,31
2000	9,39	2,64	2008	13,58	3,18
2001	11,15	2,25	2009	13,98	3,85
2002	10,15	2,84	2010	13,10	3,41
2003	9,23	2,99	2011	14,59	3,56
2004	11,12	3,00	2012	14,76	3,64

Kaynak: MEB (2012, s.209).

Tablo 13' e göre, Türkiye' de konsolide bütçeden ve GSYH' den ayrılan pay yıllar itibariyle genel olarak yükselme eğilimindedir. Ancak söz konusu yükselme bazı yıllarda düşme eğiliminde olup dalgalı bir seyir izlemiştir. 1997 yılından eğitime konsolide bütçeden ayrılan pay %11,11 iken bu oran 2012 yılında %14,76 düzeyine ulaşmıştır. Aynı şekilde eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı artış göstermiş ve 1997 yılında %2.40 iken 2012 yılında %3,64 seviyesine ulaşmıştır. Eğitim harcamalarının konsolide bütçe ve GSYH içindeki payı 15 yıl gibi uzun bir süreçte oldukça yavaş biçimde artış göstermiştir. Dolayısıyla ülkemizin bu hususta gelişmiş ülkeler seviyesinin oldukça gerisinde olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye, 2006 yılında OECD ülkeleri içerisinde son sırada yer almakta ve kendisi ile birlikte son sıraları paylaşan Rusya Federasyonu ve Slovakya ile arasında yaklaşık olarak %1-1,5 oranında fark bulunmaktadır (OECD, 2009, s.249).

Zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmış olması 1997-1999 yılları arasında eğitime ayrılan paylarda artış yaşanmasına neden olmuştur (Karaarslan, 2005, s.46). Ayrıca 1998 sonrası yaşanan artışlarda eğitim görececek birey sayısındaki artışın da önemli bir etken olduğunu belirtmekte yarar vardır (Özker ve Esener, 2009, s.8). Eğitime konsolide bütçe ve GSYH' dan ayrılan paylarda dikkat çeken bir unsur, özellikle kriz dönemlerinde söz konusu paylarda meydana gelen düşüşlerdir (Arabacı, 2011, s.104). Özellikle ekonomik istikrarsızlığın olduğu dönemlerde, eğitime ayrılan söz konusu paylar ciddi oranda düşüş yaşamıştır. Bu dönemlerde, konsolide bütçe harcamalarında

eğitime ayrılan payın düşük olması ise, krizlerden ekonomiyi çıkarmak için hazırlanan maliye politikalarında, kamu tasarruf politikalarının ön plana çıkarılarak mali disiplinin sağlanmaya çalışılmasındandır. Birincil fazla yaratmak amacıyla kamu harcamalarında tasarruf sağlanması, bütçede yer alan sosyal harcamaların kısılmasına neden olmuştur (Karaarslan, 2005, s.47). Daralma dönemlerinde eğitim harcamalarının payının düşmesi, eğitim sektörünün ilk önce fedakârlık edilen sektörlerden olduğu yargısını güçlendirmektedir ki bu durum uzun vadede üstesinden gelinemeyecek sorunları da beraberinde getirebilecektir (Özbaran, 2004, s.130).

3.3.1.3. Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Harcamaları

Eğitimde önemli bir gösterge, öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları göstergesidir Çünkü bu gösterge sayesinde eğitimin değişik kademelerinde öğrenim gören farklı sayıdaki öğrenci için yapılan harcama miktarına ulaşılabilen ve bu sayede ülkeler arası karşılaştırmalar yapılabilmektedir (Altundemir, 2008, s.59). Diğer yandan, öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları, nüfus artışı ve okullaşma oranı gibi eğitim alan birey sayısında artışa neden olan faktörlerin ve GSYH gibi büyüklüklerin eğitim harcamalarına etkilerini bertaraf edebilmek adına temel bir gösterge niteliğinde olsa da burada belirtilmesi gereken husus bu konuda yeterli kaynağın bulunmadığı yönündedir.

Tablo 14

Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Kamu Harcamaları

(GSYH' ın satın alma paritesi kullanılarak hesaplanan değerinin USD karşılığı)				
Yıl	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim (R&D Hariç)	Tüm eğitim kademelerinde
2002	-	-	4.267	-
2003	869	1.428	4.248	1.266
2004	1.120	1.808	4.231	1.527
2006	1.130	1.834	4.648	1.614

Kaynak: OECD (2005, s.172), OECD (2006, s.186), OECD (2007, s.186), OECD (2009, s.202).

Tablo 14' te görüldüğü üzere oldukça az yıla ait veriler mevcuttur. OECD kaynaklarında diğer yıllara ait veriler bulunmamaktadır. Ancak ulaşılan verilere

bakıldığında, öğrenci başına yapılan eğitim harcamalarında artış olduğu gözlenmektedir. Tabloda yer verilen bilgilere göre, öğrenci başına en yüksek harcama yükseköğretimde yapılmakta, ortaöğretimde düşmekte ve en düşük öğrenci başına harcama ilköğretim kademesinde gerçekleşmektedir. Yükseköğretimde harcamanın oldukça fazla olmasının nedenleri arasında kuşkusuz sağlanan bursların ve diğer yardımların bu eğitim kademesinde fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Tablo 13' e göre 2006 yılında toplam eğitim harcamalarının GSYH' ya oran %2,96 iken aynı yılda yükseköğretimde devlet yardımları ve bursların GSYH' ya oran %0,15' tir (OECD, 2009, s.260).

Öğrenci başına yapılan eğitim harcamalarının artış göstermesi, ülkemiz adına olumlu bir durumdur. Ancak, OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye, 2006 yılında öğrenci başına yapılan harcamalarda son sırada yer almaktadır ve diğer ülkeler ile arasındaki fark önemli derecede büyüktür. Nitekim Türkiye' nin öğrenci başına eğitim harcaması bazında, en düşük harcama yapan iki ülkeden Brezilya arasında ile 200 dolar Meksika ile yaklaşık 1300 dolar fark bulunmaktadır. Ayrıca, öğrenci başına yapılan eğitim harcamasının bölgeler ve iller bazında farklı olabileceği, yapılan harcamaların düşüklüğünü ve yetersizliğini daha da artırabilecektir.

Diğer yandan öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları, tam olarak öğrenci başarısıyla aynı yönde hareket etmemektedir. Şöyle ki, ülkelerin öğrenci başarılarını ölçen PISA testlerinde üstün başarı gösteren ülkeler, en zengin veya eğitime en çok bütçe ayıran ülkeler değildir. Bu durum öğrenci başına harcamalar için de geçerlidir. Yani, ülkelerin eğitim harcamalarının yüksek olması başarıyı garanti edememektedir (OECD, 2012, s.1-3).

3.3.1.4. Kaynakları Açısından Eğitim Harcamaları

Eğitimin hem bireysel hem sosyal hem de iktisadi boyutunun olması, bütün faaliyetlerin kamu tarafından üretilmesine ve kontrol edilmesine neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, eğitim için ihtiyaç duyulan bütün kaynaklar devlet tarafından sağlanmak zorundadır (Özbaran, 2004, s.129). Bu anlamda, Türkiye' de de eğitime ayrılan kaynakların büyük bir bölümü kamu tarafından karşılanmaktadır. Bu durum, gelir dağılımının adaletsiz olduğu ülkemizde, eğitimde fırsat eşitliği yaratmakta iyi bir fırsat olmakla beraber, hem kamu kaynaklarının hem de özel kaynakların artırılması gerekmektedir (Altundemir, 2008, s.69).

Tablo 15

Kamu ve Özel Kaynakların Eğitim Harcamaları İçerisindeki Payı (%)

Yıl	Kamu Kaynakları	Özel Kaynaklar		
		Hanehalkı Harcamaları	Diğer Kişiliklerin Harcamaları	Tüm Özel Kaynaklar*
2002	88,7	10,9	0,4	11,3
2003	96,7	1,4	1,8	3,3
2004	92,6	2,6	4,8	7,4

*Kamu kurumlarına yapılan parasal yardımları da içermektedir.

Kaynak: OECD (2005, s.196); OECD (2006, s.218); OECD (2007, s.219).

Ülkemizde kamu ve özel kaynakların eğitim harcamaları içindeki payları Tablo 16' da yer almaktadır. Ancak, bir kez daha belirtmelidir ki ülkemizde eğitim harcamaları açısından veri sıkıntısı, kaynakların kamu ve özel kaynaklar olarak tasnifinde de devam etmektedir.

Tablo 15' de verildiği üzere, Türkiye' de eğitime harcanan kaynakların %90' dan fazlası kamu tarafından ayrılmaktadır. Bu oran sadece 2002 yılında %88,7 olarak ortaya çıkmıştır. Hane halkı harcamalarında ise 2002 yılından sonra düşme eğilimi gerçekleşmiş; 2002 yılında %10,9 olan hane halkı harcamaları, 2003 yılında %1,4' e 2004 yılında ise %2,6' ya gerilemiştir. Diğer özel kişiliklerce (kamusal olmayan) yapılan harcamalar ise artış eğilimindedir. Türkiye' de eğitimde kamusal kaynakların payı OECD ortalamasının üzerinde seyretmektedir.

3.3.2. Okullaşma Oranları

Bir ülkedeki okullaşma oranları, o ülkede eğitim çağındaki nüfusun hangi oranda eğitime katıldığı ve dolayısıyla günümüzdeki eğitim alan ve gelecekteki eğitimli birey sayısının da göstergesidir.

Okullaşma oranları brüt ve net okullaşma oranları olarak ayrılmaktadır. MEB (2012)' e göre, brüt okullaşma oranı, “ ilgili öğrenim türündeki tüm öğrencilerin, ait olduğu öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilir” ; diğer yandan net okullaşma oranı ise, “ ilgili öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan öğrencilerin, ait olduğu öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilir”

Tablo 16

Öğrenim Yılı ve Eğitim (8 Yıllık Zorunlu Eğitim) Seviyesine Göre Net Okullaşma Oranı (%)

Öğretim Yılı	İlköğretim			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1997/98	84,74	90,25	78,97	37,87	41,39	34,16	10,25	11,28	9,17
1998/99	89,26	94,48	83,79	38,87	42,34	35,22	10,76	11,81	9,67
1999/00	93,54	98,41	88,45	40,38	44,05	36,52	11,62	12,68	10,52
2000/01	95,28	99,28	90,79	43,95	48,49	39,18	12,27	13,12	11,38
2001/02	92,40	96,20	88,45	48,11	53,01	42,97	12,98	13,75	12,17
2002/03	90,98	94,49	87,34	50,57	55,72	45,16	14,65	15,73	13,53
2003/04	90,21	93,41	86,89	53,37	58,01	48,50	15,31	16,62	13,93
2004/05	89,66	92,58	86,63	54,87	59,05	50,51	16,60	18,03	15,10
2005/06	89,77	92,29	87,16	56,63	61,13	51,95	18,85	20,22	17,41
2006/07	90,13	92,25	87,93	56,51	60,71	52,16	20,14	21,56	18,66
2007/08	97,37	98,53	96,14	58,56	61,17	55,81	21,06	22,37	19,69
2008/09	96,49	96,99	95,97	58,52	60,63	56,30	27,69	29,40	25,92
2009/10	98,17	98,47	97,84	64,95	67,55	62,21	30,42	31,24	29,55
2010/11	98,41	98,59	98,22	66,07	68,17	63,86	33,06	33,34	32,65
2011/12	98,67	98,77	98,56	67,37	68,53	66,14	35,51	35,59	35,42

Kaynak: MEB (2012, s.1).

Türkiye’ de okullaşma oranları, son yıllarda artış eğilimi içerisinde. Bu durumun oluşmasında sekiz yıllık zorunlu eğitime geçişin katkısı büyük olmuştur. Ayrıca, son yıllarda yürütülen çeşitli kampanyaların etkili olduğu da açıktır. Nitekim son yıllarda cinsiyet oranı ve öğrenci sayısı tüm eğitim kademelerinde artış içindedir (Bkz. MEB, 2012, s.10-11). Diğer yandan, yavaşlayan nüfus artış hızına rağmen Türkiye’ nin yüksek sayıda genç nüfusa sahip olması, eğitimde başarımın da arttığı yakın dönemde, gelecek yıllarda okullaşma oranlarındaki artışın yüksek seviyede tutulması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 16’ da görüldüğü üzere, Türkiye’ de okullaşma oranlarında önemli ölçüde artış meydana gelmiştir. Özellikle sekiz yıllık zorunlu eğitimden sonra hız kazanan artışlar son yıllara doğru artışını daha da hızlandırmıştır. Nitekim 1997/’ 98 döneminde %84,74 olan ilköğretimde okullaşma oranı 2011/’ 12 döneminde %98,67’ ye ulaşmış ve neredeyse ilköğretim çağındaki öğrencilerin tamamı okullaşmaya başlamıştır. Aynı şekilde %37,87 olan ortaöğretim okullaşma oranı %67,37’ ye ulaşmış ve %10,25 gibi

çok düşük bir oran olan yükseköğretim okullaşma oranı 2011/’ 12 döneminde %35,51 seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu artışlara cinsiyet açısından bakıldığında her iki cinsiyette, tüm eğitim kademelerinde okullaşma oranları artış göstermiştir.

3.3.3. Okul, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun Sayıları

Türkiye’ de diğer eğitim göstergelerine paralel şekilde okul, öğretmen, öğrenci ve mezun olan öğrenci sayılarında da olumlu yönde gelişmeler sürmektedir. Diğer yandan, öğrenci başarısı da öğretmen ve okul sayısı ve bu alanlara yatırım ile alakalıdır. Nitekim PISA’ da yüksek başarı elde eden ülkeler, önceliği öğretmenlere yönelik kalite ve yatırıma vermektedirler. Bunun yanında küçük sınıflar da başarı için etkilidir (OECD, 2012, s.3-4).

İlgili eğitim kademesindeki normal öğretim yılına göre oluşabilen mezun sayılarında da artış olduğu Tablo 17’ de görülmektedir. Kuşkusuz, bu durum ilgili eğitim kademesinin öğretim yılına ve öğrencilerin başarısına bağlı olarak daha önceki yıllarda eğitime başlamış öğrenci sayılarının bir sonucudur. Öğretmen sayılarına bakıldığında ise, tüm eğitim kademelerinde bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Faal olan okul sayısında ise ilköğretim kademesi hariç diğer kademelerde artışlar meydana gelmiştir. Sonuç olarak yukarıdaki tablo ülkemizin geleceği için oldukça olumlu göstergeleri barındırmaktadır.

Tablo 17

Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun Sayısı

Okul Türü	Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
İlköğretim	2004/ 05	35.611	401.288	10.565.389	1.125.012
	2005/ 06	34.990	389.859	10.673.935	1.108.986
	2006/ 07	34.656	402.829	10.846.930	1.130.599
	2007/ 08	34.093	445.452	10.870.570	1.193.761
	2008/ 09	33.769	453.318	10.709.920	1.180.162
	2009/ 10	33.310	485.677	10.916.643	1.185.938
	2010/ 11	32.797	503.328	10.981.100	1.126.473
	2011/ 12	32.108	515.852	10.979.301	-
Genel Ortaöğretim	2004/ 05	2.939	93.209	1.937.055	379.511
	2005/ 06	3.406	102.581	2.075.617	410.109
	2006/ 07	3.690	1.033.389	2.142.218	465.809
	2007/ 08	3.830	106.270	1.980.452	213.506
	2008/ 09	4.053	107.789	2.271.900	366.444
	2009/ 10	4.067	111.896	2.420.691	399.478
	2010/ 11	4.102	118.378	2.676.123	392.064
	2011/ 12	4.171	122.716	2.666.066	-
Mesleki ve Teknik Ortaöğretim	2004/ 05	3.877	74.405	1.102.394	211.323
	2005/ 06	4.029	82.736	1.182.637	235.219
	2006/ 07	4.244	84.276	1.244.499	263.726
	2007/ 08	4.450	84.771	1.264.870	108.235
	2008/ 09	4.622	88.924	1.565.264	182.450
	2009/ 10	4.846	94.966	1.819.448	263.416
	2010/ 11	5.179	104.327	2.072.487	314.448
	2011/ 12	5.501	113.098	2.090.220	-
Fakülte ve Yüksekokul	2004/ 05	1.283	82.096	1.969.086	316.128
	2005/ 06	1.306	84.785	2.181.217	340.599
	2006/ 07	1.339	89.329	2.291.762	378.818
	2007/ 08	1.387	98.766	2.372.136	409.023
	2008/ 09	1.495	100.504	2.757.828	447.132
	2009/ 10	1.617	105.427	3.322.559	520.614
	2010/ 11	1.756	111.495	3.626.642	-

Kaynak: MEB (2012, s.11).

3.3.4. Okuryazarlık Oranı

Nüfusun genel olarak eğitim düzeyi hakkında bilgi veren göstergelerden biri okuryazarlık oranıdır. Türkiye’ de nüfusun okuryazarlık oranı, son yıllarda giderek artmaktadır. Bunda okullaşmadaki artışın etkisinin yanında yetişkinler için yapılan projelerin de katkısının olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitimli bir insanın hayatı algılama ve yaşama şeklinin eğitimsiz insana göre oldukça farklı olduğu (Karagül, 2003, s.82) ve eğitimin insanlara bir yandan bilgi verirken bir yandan da bilgi üretme, anlama ve yorumlama yeteneği kazandırdığı, insanların üretkenliğini artırdığı (Karaarslan, 2005, s.36) düşünülürse, okuryazarlık oranındaki artışın önemi daha iyi kavranabilir.

Tablo 18

Cinsiyete Göre Nüfusun Okuryazarlık Oranı(%)

Öğretim Yılı	Okuma yazma bilen oranı			Okuma yazma bilmeyen oranı		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1990	80,49	88,81	71,98	19,51	11,19	28,02
2000	87,32	93,86	80,64	12,68	6,14	19,36
2008	91,78	96,70	86,91	8,22	3,30	13,09
2009	92,47	97,04	87,90	7,73	2,96	12,10
2010	93,96	97,79	90,13	6,04	2,21	9,87
2011	95,13	98,30	91,94	4,87	1,70	8,06

Kaynak: TÜİK (2012c, s.21); TÜİK (2012d, s.54).

Tablo 18’ da görüldüğü üzere yaklaşık yirmi yıllık süreçte okuryazar olan kişilerin oranında %15’ lik bir artış meydana gelmiştir. Bu artışta erkeklerde artan okuma yazma bilen oranının katkısı olduğu gibi kadınlarda okuma yazma bilen kişi oranındaki artışın da katkısı etkili olmuştur. Nitekim erkeklerde 1990 itibariyle okuma yazma bilen kişilerin oranı %88,81 iken bu oran 2011 yılında %98,30’ a yükselmiştir. Kadınlarda ise 1990 yılında %71,98 olan okuma yazma bilen oranı 2011 yılında %91,94’ e ulaşmıştır. Okuryazar oranındaki artışın sonucu olarak, okuma yazma bilmeyenlerin oranı erkeklerde %1,70, kadınlarda ise %8,06’ ya gerilemiştir.

Okuryazarlık oranındaki artış, bir ülkedeki eğitimli kişi sayısının da göstergesi olmakla beraber en küçük eğitimin bile bireylere ve topluma olan katkısı

yadsınmamalıdır. Nitekim en alt kademe eğitilmiş birinin bile anlama, değerlendirme yetilerinin eğitilmiş insanlarla aynı olması beklenmemelidir.

3.4. Türkiye’ de Eğitimin Etkileri

Günümüzde eğitimin bireysel, sosyal ve ekonomik olmak üzere birçok faktöre etkisi bulunmaktadır. Eğitim söz konusu faktörlere etkileriyle bir ülkenin geleceğindeki gelir dağılımı, yoksulluk, doğurganlığa bağlı olarak nüfus artışı gibi birçok önemli göstergenin gidişatını değiştirebilmektedir. Ancak literatürde daha çok beşeri sermaye teorisinin son otuz ila kırk yıldaki gelişiminin ve gördüğü ilginin de etkisiyle eğitimin ekonomik gelişim ve kalkınma üzerindeki etkileri vurgulanmıştır. Kuşkusuz beşeri sermayenin yapı taşlarından birinin oluşturan eğitimin teknolojik gelişime ve emek verimliliğine olumlu etkileri (Yumuşak, 2008, s.17) gibi birçok etkisi dolayısıyla kalkınmaya etkisi büyüktür. Ancak eğitimin diğer faktörlerle ilişkisi ve bu faktörler üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir. Nitekim eğitim gelir dağılımını iyileştirebileceği gibi (Akça ve Ela, 2012, s.241) geliri artırabilir ve ekonominin yapısına ve istihdam durumuna bağlı olarak işsizliği azaltabilir. Eğitimin sosyal ve demografik faktörlere etkisi de mevcuttur ki bir ülkenin en iyi şekilde politika geliştirmesi gereken söz konusu faktörler üzerindeki eğitim etkisi kısa ve uzun dönemde iyi takip edilmelidir. Nitekim eğitim kişinin zaman değerini arttırarak doğurganlığı azaltmakta (Birdsall, 1983, s.117) ve nüfus artışını yavaşlatmaktadır. Eğitim, suç oranlarını azaltma (Türkmen, 2002, s.61; Çalışkan, 2010, s.54) konusunda da etkilidir. Diğer yandan eğitimin, demokratikleşme, siyasi istikrar ve toplumsal dayanışma ve çevre bilinci üzerinde de olumlu yönde etkileri mevcuttur (Türkmen, 2002, s.57-60). Yukarıda sayılan ve eğitimle ilişkili olan faktörler için Türkiye’ de birçok çalışma yapılmıştır. Kuşkusuz bu çalışmaların çoğu büyüme ve kalkınma üzerinde yoğunlaşmıştır. Aşağıda bu çalışmalara da yer verilmiştir.

3.4.1. Ekonomik Büyüme Etkisi

İnsana yapılan her türlü yatırım kısa ve uzun vadede ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde etkili olacaktır (Tiryakioğlu, 2008, s.323). Kuşkusuz bu yatırımların en önemlisi eğitimidir. Yılmaz (2009, s.74)’ e göre eğitim büyüme üç şekilde etkilemektedir:

-Neoklasik modellerde olduğu gibi eğitim, işgücünün, işçinin verimini ve daha yüksek denge seviyelerinde üretime geçiş dönemi büyüme artıran beşeri sermayesini artırmakta

-İçsel büyüme modellerinde olduğu gibi eğitim, ekonominin yenilikçi kapasitesini ve teknoloji, ürünler ve büyüme teşvik eden yöntemlerle ilgili yeni bilgileri arttırmakta

-Eğitim, gene ekonomik büyüme teşvik eden, ekonomik büyüme için yeni bilgileri anlamada ve kullanmada gereken bilgilerin yayılımına ve taşınmasına ve yeni teknolojilerin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesine kolaylık sağlamaktadır.

Eğitim, ekonomide kullanılan kaynakları artırarak da büyüme artırabilir. Dolayısıyla eğitim ile büyüme arasında çift yönlü bir ilişki mevcuttur. Bir taraftan büyüyen ekonomiler, eğitime daha çok kaynak aktarma imkanı bulurken; diğer taraftan artan eğitim harcamaları beşeri sermayeyi geliştirdiği oranda ekonomik büyüme katkı sağlayabilmektedir (Altundemir, 2008, s.52).

Beşeri sermayeyi eğitim ve sağlık faktörlerinin oluşturduğu bilinmektedir. Hatta Mushkin (1962, s.130), eğitim ve sağlık harcamalarını ortak [*joint*] yatırımlar olarak değerlendirmiş, eğitim ve sağlığa birlikte yatırım yapılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer yandan, beşeri sermayenin temelini oluşturan eğitim, hem doğrudan ekonomik büyüme etki etmekte hem de dolaylı olarak önce sağlık koşullarının iyileşmesini sağlamakta ve sonuç olarak ekonomik büyüme etkilemektedir (Tiryakioğlu, 2008, s.325). Aslına bakılırsa eğitim ile sağlık arasındaki ilişki tek yönlü değildir. Diğer bir deyişle, eğitim ve sağlık arasındaki bağlantılar oldukça geniştir. Bir taraftan daha yüksek sağlık sermayesi eğitimin verimini (geri dönüş oranı) arttırırken, diğer yandan daha yüksek eğitim, sağlık yatırımlarının verimliliğini arttırabilir (Sab ve Smith, 2001, s.7).

Eğitim işgücünün bilgi düzeyini ve verimliliğini arttırmakta (Özyakışır, 2011, s.56) ve bu yönüyle ülkelerin kalkınmışlıktaki geleceği için önem taşımaktadır. Ekonomik yapının hızlı ve köklü değişikliklere uğradığı, mesleki ve teknolojik değişimlerin hız kazandığı dünyamızda bir ülkenin küresel rekabette var olabilmesi, büyük ölçüde işgücünün eğitim düzeyine bağlıdır. Artan küresel rekabet ortamında firmalar işçilerinden geçmişte olduğundan daha farklı ve yeni türden beceriler istemektedirler. Bu süreçte bir ülkenin uzun dönem ekonomik performansı, eğitim sisteminin ekonominin ihtiyaç duyduğu becerilerle donatılmış insan gücünü yetiştirmedeki başarısına bağlıdır (Çalışkan, 2010, s.52). Burada vurgulanması gereken nokta işgücünün eğitim alanının ülke için istihdam edilebilir olmasıdır. Diğer bir

deyişle, beşeri ve fiziki sermaye birbirini tamamlar nitelikte olmalıdır (Karagül, 2003, s.86). Örneğin bir ülke bilişim alanında gelişıyorsa beşeri sermaye yatırımları da o yönde olmalıdır. Tamamlayıcı olmayan söz konusu sermayeler, beşeri sermayenin zayı olmasına neden olacaktır (Akça ve Ela, 2012, s.253). Diğer yandan, eğitim, sağlık ve teknoloji politikası arasında da bir uyum bulunması gerekir (Kibritçioğlu, 1998, s.226).

Eğitimin ekonomik büyümeye etkisinin bir yönü de işgücü verimliliğini artırma yoluylaadır. Gerçekten eğitim işgücünün verimliliğini artırmakta ve sürdürülebilir büyüme için oldukça önemli dışsallıklar sağlamaktadır (Özyakışır, 2011, s.56). Nitekim Denison (1962, s.127), çalışmasında Amerika’ da 1929-1957 yılları arasında ortalama bir işçinin aldığı eğitim miktarının %2 arttığı ve bunun emeğin ortalama vasfını %0,97 artırarak büyüme oranına %0,67 katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Verimlilik artışları dolayısıyla kişisel kazançlarda artış meydana gelir ve gelir dağılımı daha adil hale gelir (Çalışkan, 2010, s.54).

Diğer yandan eğitim, teknolojik ilerlemeyi sağlamasıyla da verimlilik artışına ve dolayısıyla ekonomik büyümeye yol açar ki buna oran etkisi denmektedir. Ayrıca, eğitim düzeyi yüksek olan ülkeler yeni teknolojileri daha çabuk özümsemektedir (Keskin, 2011, s.140). Bu yönüyle eğitim teknolojik ilerlemeyi sağlamaktadır (Yumuşak, 2008, s.17). Nitekim Barro (1999, s.257), yüz ülkeyi 1960 ve 1995 yılları arası için analiz ettiği çalışmasında eğitimin diğer ülkelerden teknoloji emilimi ve kullanılmasını özellikle orta kademe eğitim ve üzeri için kolaylaştırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Eğitim yatırımları ve okullaşma, öğrenci sayıları gibi göstergelerin büyümeye olan katkısı literatürde çokça işlenmiştir. Ancak eğitimin kalitesi ihmal edilmiştir. Oysaki eğitimdeki kalitenin büyümeye olan etkisi gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş olan ülkelere göre daha fazladır (Yılmaz, 2009, s.78). Bu yönden bakıldığında eğitim yatırımları ve eğitim sistemindeki değişikliklerin kalite yönünü ön plana çıkaracak şekilde düzenlenmesi ülkemiz adına yararlı görünmektedir.

Eğitimin büyümeye olan etkisi uluslararası literatürde birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların büyük bir oranında eğitimin ekonomik büyümeyle artırdığı yönünde bulgulara erişilmiştir. Bazı çalışmalarda ise kullanılan eğitim göstergesine de bağlı olarak eğitimin ekonomik büyümeye etkisinin negatif olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır (Bkz. Taban ve Kar, 2004, s.289).

1990’ il yıllarda beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasında en kapsamlı çalışmayı Robert J. Barro yapmıştır. Barro (1998), ilave bir yıllık eğitim düzeyinin

iktisadi büyüme %0,44 oranında arttırdığını tespit etmiştir (Karagül, 2003, s.84' te belirtildiği üzere). Ayrıca Barro (2001, s.16), başka bir çalışmada 1965 ve 1995 yılları arasında 100 ülkeyi analiz etmiş ve orta dereceli ve daha yüksek eğitim katılım oranlarına göre, erkeklerde eğitimin büyüme pozitif yönde etkilediği kadınlarda ise etkinin negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bassasini ve Scarpetta(2001, s.24) ise 21 OECD ülkesini 1971-1998 yılları arasında analiz eden çalışmalarında eğitimin kişi başına hasılayı arttırdığını vurgulamışlardır. Bu bağlamda çalışmada ilave bir yıllık eğitimin uzun dönemde üretimdeki verimliliği %6 oranında arttırdığı ve eğitimin geri dönüş oranını arttırdığı ve fiziki sermaye birikimine önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir. Çalışmada söz konusu yüzdeler artış oranının her yıl yaklaşık %15' inin beşeri sermayenin fiziki sermayeyi çekmesine bağlı olarak, artan fiziki sermayeden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Schultz (1961, s.13), çalışmada Amerika' da 1929-1956 yılları arasında büyümenin açıklanamayan beşte üçlük kısmının eğitimin verimliliğini %36-70 artırması ile açıklamıştır. Diğer yandan, Sab ve Smith (2001, s.20), eğitim ve sağlık yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayabilmesi için bir olanak olduğunu vurgulamıştır.

Uluslararası eğilime benzer şekilde eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için tespit etmeye çalışan birçok kaynak da mevcuttur. Yapılan çalışmalarda eğitim için seçilen göstergelere veya kapsanan döneme göre farklı sonuçlar elde edilmiştir. Karataş ve Çankaya (2011, s.120), yükseköğretimde okullaşma oranını beşeri sermaye göstergesi olarak aldıkları çalışmalarında, beşeri sermaye yatırımlarında meydana gelebilecek %1' lik bir pozitif değişimin fert başına reel GSYH artış hızını %0,27 oranında pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan çalışmada fiziki sermaye yatırımlarında meydana gelebilecek %1' lik artışın fert başına reel GSYH artış hızını %0,05 oranında etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Akgül ve Koç (2011, s.29), Türkiye için 1924-2009 yılları arasındaki eğitim ve büyüme ilişkisini ele aldıkları çalışmalarında ekonomik büyümenin temel bileşenlerinden birinin eğitim ve dolayısıyla yükseköğretim olduğu, ayrıca ekonomik büyümenin yükseköğretim mezunlarına önemli ölçüde ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Afşar (2009, s.96), Türkiye için 1963-2005 yılları arasında beşeri sermayenin göstergesi olarak eğitim yatırımlarını kullanmış ve eğitim yatırımlarının ekonomik büyüme etkileyen faktörler arasında olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak söz konusu çalışmada ekonomik büyümenin eğitim yatırımları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Kuşkusuz bu durumda hükümetlerin harcama politikalarının etkisi büyüktür. Diğer yandan, Çakmak

ve Gümüş (2005, s.69), beşeri sermaye göstergesi olarak ilk, orta ve yükseköğretim mezunlarının belirli şartlara göre ağırlıklandırılmış halini kullanmış ve Türkiye’ de beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak söz konusu çalışmada fiziki sermayenin daha etkili olduğu da ortaya çıkmıştır. Yaylalı ve Lebe (2011, s.23), beşeri sermaye göstergesi olarak öğrenci sayılarını ve ekonomik büyüme için GSMH’ y kullandığı çalışmasında, beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna varmıştır. Değişkenler ise birbirini çift yönlü olarak etkilemiştir. Ayrıca, söz konusu çalışmaya göre, beşeri sermaye yıldan yıla büyümedeki değişime daha fazla katkı yapmaktadır. Bekmez, Köne ve Günal (2009, s.78), çalışmalarında 1990-2001 arasında Türkiye’ de beşeri sermaye ve büyüme ilişkisini incelemiş ve Türkiye’ de eğitim yatırımlarındaki %1’ lik artışın GSYİH üzerinde %0,60 artış sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmaya göre, ülkemizde bölgesel gelişmişlik farkını azaltmak için eğitim yatırımları şarttır.

3.4.2. Gelir Dağılımına Etkisi

Ekonomik gelişme ve gelirin üretimi yanında gelirin ne şekilde dağılacığı ve söz konusu dağılımın belirleyicileri önem arz etmektedir. Gelir dağılımının belirleyicileri ise makro açıdan siyasi iktidar politikaları ve kararlılığı, enflasyon, nüfus artışı ve işsizlik, ekonomik büyüme, vergisel düzenlemeler, finansal piyasaların gelişimi, ülkenin yönetim şekli ve ekonomik sistemi, mikro açıdan ise bireylerdeki yetenek farkları olarak sayılabilir. Bu bağlamda, Türkiye’ de gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi için üzerinde durulması gereken konulardan biri de eğitimidir. Eğitim büyüme, nüfus gibi faktörlerle ilişkili olduğundan dolayı gelir dağılımını dolaylı olarak ve ülkenin ekonomik yapısına göre de gelir düzeyini arttırarak doğrudan etkilemektedir (Akça ve Ela, 2012, s.247). Doğrudan etki, daha çok bireysel düzeyde kişinin geliri ile alakalıdır. Eğitim, bireylerin elde edecekleri ücretin belirleyicileri içinde olduğundan ve eğitimle verimlilik artışı arasında sıkı bir bağ olduğundan dolayı bu verimlilik artışının da ücretlere yansıma eğilimi taşıması nedeniyle, istihdamda bir azalma olmaması varsayımı altında, eğitim seviyesi yükselen çalışan kesimin gelirinin de yükselmesi beklenir (Türkmen, 2002, s.50).

Gelir dağılımı; bir ülkede belirli bir dönem içinde üretilen hâsılanın o ülkedeki bireyler, gruplar, üretim faktörleri ve sektörler arasındaki dağılımını gösterir (Akça ve Ela, 2012, s.242). Nitekim ülke politikalarının ve transfer harcamalarının bir kısmı bu

göstergeye göre belirlenebilir. Ülkemiz, gelir eşitsizliği en yüksek olan ülkeler arasındadır (Kabaş, 2011, s.70). Dolayısıyla ülkemizde, gelir dağılımı konusu son derece önemli ve çözüm üretilmesi gereken bir konudur.

Eğitimin gelir dağılımını adaletsizliğini azaltıcı yönde etkisi uluslararası literatürde birçok çalışmaya konu olmuştur. Marin ve Psacharopoulos (1976, s.336) çalışmalarında ABD çevresindeki komşu ülkelerde bir yıl fazla eğitimin gelir dağılımı eşitsizliğini %10 oranında düşürdüğü sonucuna ulaşmışlardır. Soltow (1960, s.453) ortalama eğitim katılım oranındaki artışın gelir dağılımını azaltacağı yönünde bulgulara ulaşmıştır. Psacharopoulos (1977, s.390) çalışmasında eğitimdeki seviyenin artışı ile gelir dağılımı eşitsizliğinin azalacağını vurgulamıştır. Földvari ve Leeuwen (2011, s.537) OECD üyesi ülkeleri ve üye konumunda olmayan bazı ülkeleri inceledikleri çalışmalarında eğitimdeki eşitliğin gelir eşitsizliğini ılımlı ölçüde azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Marais (1994, s.275) çalışmasında eğitim ve gelir dağılımını Güney Afrika için incelemiş ve ortalama eğitim düzeyindeki artışın gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı yönde olacağını vurgulamıştır. Ayrıca Bakhtiari ve Meisami (2010, s.299) Türkiye' nin de aralarında olduğu 37 Müslüman ülke için yaptığı analizde sağlık ve eğitim düzeyindeki artışın gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı yönde bulgulara ulaşmıştır. Yukarıda değinilen çalışmaların sonuçlarına bakıldığında, eğitimin genel olarak gelir dağılımını iyileştirici yönde etkili olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyinin hangi eğitim kademesi için arttığı, piyasada hangi düzeyde eğitilmiş işçi talep edildiğiyle bağlantılı olarak eğitim, gelir dağılımını etkileyebilmektedir (Akça ve Ela, 2012, s.253). Diğer bir ifade ile işgücü piyasasının talebi hangi eğitim düzeyine sahip olan işgücüne doğru artmakta ise, söz konusu olan eğitim düzeyine sahip işgücü gelir elde edebilecek ve nüfusa da bağlı olarak o kesimin işsiz kalma ve gelir elde edememe ihtimali düşecektir. Ayrıca, ilave eğitim, işgücü piyasasında katma değeri daha yüksek bir iş elde edilmesine de katkı sağlayarak (Ereş, 2005) bireylerin gelirini de arttırabilir. Bu konuda sonuç olarak genel bir ifadeye yer vermek gerekirse, ekonominin genel yapısı eğitimle kişisel gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi etkilemektedir (Taş ve Yenilmez, 2008, s.169).

Eğitimin gelir dağılımını iyileştirici yönde etki yapabilmesi için gruplar arasında eşit dağıtılması da gereklidir. Eğitim olanaklarındaki eşit dağılım, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltabilecek konumdadır. Bu konuda eğitim ve gelir dağılımının en önemli duayenlerinden olan Mincer(1958, s.301) eğitim düzeyindeki farklılıkların gelir dağılımını bozacağını vurgulamıştır. Aynı şekilde Burns ve French III (1970, s.602)

çalışmalarında eğitimin eşit dağılmadığı toplumlarda gelirin de daha eşitsiz olacağını belirtmiştir. Becker ve Chiswick (1966, s. 368) çalışmalarında ABD için yaptığı araştırmada gelirdeki farklılığın üçte birlik kısmını eğitimle açıklamıştır. Tinbergen (1972, s.255) çalışmasında ABD ve Kanada için eğitim dağılımındaki eşitsizliğin azalmasının gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltacağı sonucuna ulaşmıştır. Marais (1994, s.275) çalışmasında Afrika için daha eşit eğitimin daha eşit bir gelir dağılımına yol açacağı sonucuna ulaşmıştır. Eğitim dağılımında eşitliği sağlamak ayrıca bu yönde uygulanacak politikalarla ve söz konusu politikaları uygulayabilecek güçlü yönetimler ile mümkün olacaktır.

Eğitimin eşit dağıtılması konusunda kuşkusuz uygulanan politikaların büyük etkisi vardır. Eğitimin eşit dağıtılması yönündeki politikaların gelir dağılımını azaltacağı yönündeki bulgu ve düşünceler mevcuttur (Bkz. Psacharopoulos, 1977). Ancak söz konusu politikaların uygulanabilmesi rant kollamanın ve imtiyazların olmadığı güçlü bir devletin varlığında mümkündür. Zayıf devlet eğitim bütçesinde rant kollamaya izin verecek, gelir dağılımını bozacak ve büyümeyi yavaşlatacaktır (Dabla-Norris ve Gradstein, 2004, s.15). Örneğin Figueroa (2010, s.128) eğitim ve gelir dağılımını analiz ettiği çalışmasında Peru’da eğitimin gelir dağılımını iyileştirici etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmış ve nedenini sosyal sınıflar arasındaki politik güç dengesizliğine bağlamıştır. Ayrıca eğitimin eşit dağılımının yanında kalitesindeki artış da gelir dağılımını eşitsizliğini azaltıcı yönde etki etmektedir (Metha, 2000, s.252).

Tablo 19

Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (2010)

Eğitim Durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	19.694	19.683	19.728
İlkokul ve altı	13.099	13.526	11.065
İlköğretim ve ortaokul	13.043	13.505	10.949
Lise	16.614	16.907	15.049
Meslek lisesi	21.280	22.195	17.109
Yüksekokul ve üstü	35.383	37.878	31.437

Kaynak: TÜİK (2012e, s.48).

Tablo 19' den görüldüğü üzere eğitim düzeyi arttıkça kazanç da artmaktadır. Özellikle yükseköğretim kademesindeki kazanç artışı oldukça yüksek düzeydedir. Diğer yandan meslek lisesi düzeyinde kazançların lise ve daha alt kademe eğitim düzeyinden daha fazla olması dikkate değer bir durumdur. Çünkü meslek lisesi düzeyindeki işsizlikle birlikte bu durum düşünülürse, kaybedilen kazancın oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyi ile birlikte artan kazanç durumunu ilköğretim ve altı düzeyin, ilköğretim ve ortaokul düzeyinden ortalama olarak daha fazla kazanması bozmaktadır. Söz konusu fark çok küçük olsa da daha yüksek eğitim kademesinde kazancın daha düşük olması dikkat çekicidir. Bu durum bizi işgücünün lise düzeyine kadar olan eğitim düzeyinin kazançları çok fazla etkilemediği sonucuna götürür.

Eğitim ve gelir ilişkisine cinsiyet açısından bakıldığında erkeklerin yıllık ortalama brüt kazancının tüm eğitim kademelerinde kadınlardan daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Ancak aralarındaki gelir farkı lise düzeyinde oldukça azalmaktadır. Toplamda görülene benzer şekilde hem erkek hem de kadınlarda ilköğretim düzeyine sahip olan kişiler ilköğretim ve üstü kademelerinden yıllık ortalama olarak daha fazla kazanmaktadır. Tablodaki verilere genel olarak bakıldığında eğitim düzeyi ile birlikte gelirin arttığı ve bu durumun gelir dağılımına olumlu yansıtacağı söylenebilir. Ancak bu sonucun oluşabilmesi için eğitim harcamalarının büyük oranda kamu tarafından yapıldığı ülkemizde eğitimin daha eşit dağıtımının yanında bölgelerarası öğrenci başına yatırımların da dengelenmesi gereklidir.

3.4.3. İşsizliğe ve İstihdama Etkisi

Eğitimin temel yararı, eğitim arttıkça işsizlik riskinin de düşmesidir (Mincer, 1991, s.1). Eğitimin işsizliğe ve istihdama etkisi, eğitimin en önemli işlevidir. Şöyle ki, eğitim gelir dağılımı, büyüme vb. birçok faktörlerle etkileşim halinde olduğundan, bu faktörlere etkisinin istenilen yönde olması için, işsizliğin doğal düzeyde olması veya düşük seviyede kalması gerekir. Aksi halde eğitimden beklenen getiri istenen düzeyde olmayacaktır.

Eğitimin yukarıda bahsedilen söz konusu faktörlere etkisinin istenilen yönde, yani olumlu olması için ve eğitimden sağlanan faydanın artırılması için, işsizlik düşük olmalıdır. Çünkü eğitimin ve dolayısıyla beşeri sermayenin ekonomik gelişimi sağlayabilmesi için ancak eğitilmiş kişilerin istihdamı başka bir deyişle verilen eğitimin değerlendirilmesi ile mümkündür. Eğitim verilen kişiler ancak işgücü piyasasında

kullanılırlarsa bilgilerini ve yeteneklerini üretimde kullanabilirler. Eğer verilen eğitim ile işgücü piyasasının istediği eğitim uyuşmazsa yüksek eğitilmiş kişiler düşük katma değerli işlerde çalışabilirler (Son, 2010, s.22). Diğer yandan, işsizlik eğitilmiş kişiler için maliyetlidir. Çünkü eğitim için okul harcı, kırtasiye, taşıma giderleri, öğrenim süresince kaybedilen her türlü üretim şeklindeki alternatif maliyetler gibi maliyetlere katlanılmak zorundadır. Eğitimin toplumsal maliyeti de mevcuttur ki bu eğitime ayrılan kaynakların fırsat maliyetidir. Hastane, yol, fabrika ya da genel müdürlük binaları yapımı için kullanılacak kaynaklar, okul yapımı ve öğretmen maaşlarını ödemek için kullanılır (Taban ve Kar, 2004, s.281-282). Dolayısıyla, eğitilmiş kişilerin işsiz kalması, ülkemizde eğitime ayrılan kaynakların büyük bölümünün kamusal olduğu düşünülürse, yaratılabilecek pozitif dışsallıkların ve yapılan yatırımların geri dönüşünün az olması nedeniyle toplumsal maliyeti artıracaktır. Bireysel yönden ise, kazanç kaybı yanında diğer psikolojik olumsuzlukları olabileceğini söyleyebiliriz. Elde edilemeyen gelir ise, gelir dağılımını bozabilecektir. Çünkü eğitim düzeyinin hangi eğitim kademesi için arttığı, piyasada hangi düzeyde eğitilmiş işçi talep edildiğiyle bağlantılı olarak eğitim, gelir dağılımını etkileyebilmektedir (Akça ve Ela, 2012, s.253). Toplumda kişileri suça iten nedenlerin ekonomik nedenler olduğu (Türkmen, 2002, s.61) düşünülürse, işsizlik ve eğitim arasındaki ilişkinin çok boyutlu olduğu teyit edilmiş olur.

Türkiye’de eğitim seviyelerine göre işsizlik oranları bir bütün olarak değerlendirildiğinde teorik beklentilere uymayan, neredeyse tam tersini yansıtan bir durum söz konusudur (Çalışkan, 2007, s.302). Teorik örneklere göre, Nickell (1979, s.129) çalışmasında Britanya’da üniversite seviyesi dahil olmamak üzere üniversite seviyesine kadar eğitimde artışın işsizliği azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Wolbers (2000, s.185-187), 1980-1994 yılları arasını kapsayan ve Hollanda için yaptığı çalışmasında, düşük eğitilmiş kişilerin, işsiz kalma riskinin yüksek eğitilmişlere göre daha fazla olduğu ve eğitilmiş kişilerin tekrar işe girme olasılığının yüksek olduğu sonucuna varmış ve bu durumun oluşmasını da yüksek eğitilmiş kişilerin düşük eğitilmiş işgücünü piyasadan dışlamasına bağlamıştır. Lauer (2003, s.37), çalışmasında Almanya ve Fransa’da düşük eğitilmiş kişilerin işsiz kalma riskinin daha fazla olduğu ve tekrar işe girme olasılıklarının düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmada, Almanya’da işsizlik riskine karşı en iyi eğitim düzeyi orta dereceli mesleki eğitim veren okullarken Fransa’da orta dereceli okul mezunlarının işsizliğe karşı en az riski taşıdığı vurgulanmıştır. Riddell ve Song (2011, s.4-22), Amerika için yaptıkları çalışmalarında

yüksekokul mezunlarında işe girme olasılığının yüksekokul mezunu olmayanlara göre %40 daha fazla olduğu; eğitimde ek yılın işe girme olasılığını %4.7 artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Mincer (1991, s.1), çalışmasında eğitilmiş kişilerin iş arama bilgilerinin daha fazla olduğunu ve eğitimin işsizliği azaltma etkisinin işsizlik süresini kısaltma etkisinden daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Garrouste, Kozovska ve Perez (2010, s.13), 11 ülkeyi 2004-2006 yılları için analiz ettiği çalışmalarında, eğitim düzeyindeki artışın uzun dönemde işsiz kalma ihtimalini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Kettunen (1997, s.167), çalışmasında Finlandiya’ da 13-14 yıla kadar olan eğitim artışının işsizlik riskini azalttığını bunun üzerindeki eğitim seviyelerinde ise riski artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Çavuşoğlu, Heap ve Horn (2011, s.30), çalışmalarında Türkiye için 1988-2009 arası dönemi incelemişler ve Türkiye’ de eğitimle ilgili yapılan düzenlemelerin özellikle gençlerin işgücüne katılımını düşürerek işsizliği azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Eğitim seviyesi, işsizlik ve dolayısıyla istihdam arasındaki ilişki, eğitim düzeyine ve bu anlamda bilgi ve yetenek düzeyine bağlı olarak gelişen işgücü talebi tarafından da etkilenmektedir. Nitekim piyasada düşük nitelik gerektiren işler, düşük eğitim seviyesine sahip işgücünden daha hızlı azalıyor o zaman bu kişiler için yüksek işsizlik beklenebilir. Ancak, yüksek eğitim seviyesine sahip işgücüne yeterli talep yoksa düşük eğitim seviyesi gerektiren işlere yönelim artacaktır (Aberg, 2003, s.200-205). Bu bağlamda Türkiye’ de eğitim talebine ve arzına bakılması gerekmektedir. Ülkemizde işgücü arz ve talebinin nitelik olarak birbirini karşıladığı söylenemez. Ülkemizde eğitim iş yaşamından kopuktur ve bunun iki önemli sonucu vardır. Birincisi, çağ nüfusunun piyasanın işgücü taleplerine göre yönlendirilememesi ve ihtiyaç olmayan alanlarda milyonlarca insanın eğitilmesi; ikincisi ise, verilen eğitimin içerik olarak iş yaşamının ihtiyaçlarını yakalayamamasıdır. Nitekim METARGEM tarafından 1991-1992 öğretim yılında yapılan bir araştırma, endüstriyel, teknik ve mesleki öğretim kurumlarından mezun olanlardan istihdam imkanı bulanların %48’ inin aldıkları eğitim ile ilişkisi olmayan işlerde çalıştıkları ortaya konmuştur (DPT, 2001b, s.37-39).

Tablo 20

Eğitim Durumuna Göre İşsizler (15+ yaş) (Bin)

Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	2388	2328	2376	2611	3471	3046	2615
Okuma yazma bilmeyen	58	54	55	64	87	69	56
Okuryazar	2330	2274	2322	2547	3384	2977	2559
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	93	93	110	134	179	155	143
İlkokul	892	845	803	871	1143	959	751
Ortaokul veya dengi meslek okulu	396	399	424	501	712	653	562
Genel lise	378	377	380	387	498	433	351
Lise dengi meslek okulu	294	275	294	292	393	332	285
Yükseköğretim	277	285	311	362	459	445	467

Kaynak: TÜİK (2012c, s.143).

Tablo 20' ye baktığında eğitim düzeylerine göre işsiz sayılarında genel olarak artış görülmüştür. Ancak bu artış özellikle kriz dönemlerinde oldukça fazladır. Ayrıca, 2011 yılında yükseköğretim dışında diğer öğrenim kademelerinde işsiz sayısı azalış trendine girmiştir. Buna rağmen 2004' teki verilere benzerşekilde 2011 yılında da en yüksek işsiz sayısı okuryazar olanlarda görünmektedir. Tabloda dikkat çeken bir nokta ise, diğer eğitim kademelerinde krizle birlikte dalgalı bir durum oluşurken yükseköğretimdeki işsiz sayısının istikrarlı bir şekilde artmasıdır. Nitekim yükseköğretimde 2005 yılında 277 bin olan işsiz sayısı 2011 yılında yaklaşık iki kat artış göstererek 467 bin seviyesine ulaşmıştır. Bu durumun nedenleri arasında yükseköğretim mezun sayılarında ortaya çıkan önemli derecede artışların etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim Tablo 17' ye baktığında 2004/' 05 döneminde 316.128 olan mezun sayısı 2009/' 10 döneminde yaklaşık iki kat artış göstererek 520.614 seviyesine yükselmiştir. Diğer yandan, istihdam edilen yükseköğretim mezunu sayısında da önemli artışlar mevcuttur (Bkz. TÜİK, 2012c, s.144). Dolayısıyla, lkemizde genel olarak yüksek işsizliğin de olduğu düşünülürse, istihdamsız büyüme ve verimlilik artışının işsizliği arttırdığı ve yükseköğretim mezun sayısındaki artışı karşılayacak kadar istihdam yaratılamadığı sylenabilir.

3.4.4. Doğurganlığa ve Nüfusa Etkisi

Eğitim, birçok faktöre etkisinin yanında doğurganlığa etki ederek nüfus artış hızını belirleyebilmektedir. Genel olarak eğitim ve doğurganlık arasındaki ilişki, eğitimle birlikte kadının zaman değerindeki artış sonucu aile kurmanın ve çocuk sahibi olmanın fırsat maliyetindeki artıştan dolayı negatif yönlüdür (Birdsall, 1983, s.117; Engelhardt ve Prskawetz, 2004, s.41; Preston ve Hartnett, 2008, s.10, Chani, Shadid ve Hassan, 2011, s.1). Dikkat edilirse burada sadece kadının zaman değeri vurgulanmaktadır. Çünkü eğitim düzeyi ve doğurganlık arasındaki ilişki genellikle kadının eğitim düzeyi tarafından belirlenmektedir (Baş, 2004, s.36). Dolayısıyla doğurganlık erkeğin eğitim düzeyinden ziyade kadının eğitim düzeyinden etkilenmektedir. Bu durumun temel nedeni ise, çocuk bakımının genelde kadınlar tarafından yapılması sonucu fırsat maliyetinin kadınlar için daha baskın olmasından dolayıdır (Preston ve Hartnett, 2008, s.11; Macisco, Bouvier ve Ranzi, 1969, s. 172). Erkeğin eğitimi ile doğurganlık arasındaki ilişki ise farklı kaynaklara ve kullanılan metotlara göre farklılaşabilmektedir. Nitekim Türkiye için yapılan çalışmalarda Şengül ve Kıral (2006, s.98), evli kadının eşinin eğitim düzeyinin doğurganlığı artırdığı sonucuna ulaşırken Selim ve Üçdoğruk (2005, s.57), erkeğin eğitim düzeyi ile doğurganlık arasında negatif ilişki elde etmiştir.

Eğitimin doğurganlığa etkisinin daha çok kadınlar tarafından belirleniyor olması, yapılan çalışmaların da bu duruma uygun olmasına yol açmış ve kadının ücreti, çocuğun alternatif maliyeti, aile içindeki ve toplumdaki statü vb. alanlara yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda eğitimde artış, evlilik ve doğumu erteleyebilmektedir. Diğer yandan eğitim, işgücüne katılımı ve ücretleri artırarak gelir artışı sağlamakta, bu da doğurganlığı azaltabilmektedir. Eğitim seviyesinde meydana gelen artış, kadının sosyal statüsünde gelişme ve aile büyüklüğüne yönelik kararlarında meydana gelen güçlenme gibi daha birçok sonuca yol açarak doğurganlığı azaltabilmektedir (Tadesse ve Headey, 2012, s.4; Baş, 2004, s.36).

Eğitim ve doğurganlık ilişkisine Türkiye açısından bakıldığında doğurganlık azalışını etkileyen en önemli faktörün eğitim olduğu açıktır (Tanfer, 1984, s.155). Türkiye için yapılan çalışmalarda kadının eğitim düzeyi ile doğurganlık arasında negatif ilişki bulunmuştur (Tanfer, 1984, s.155; Selim ve Üçdoğruk, 2003, s.20; Selim ve Üçdoğruk, 2005, s. 57; Selim, 2006, s.152; Deliktaş, Usta, Bozkurt ve Helvacı, 2008, s.892). Dolayısıyla ülkemizde eğitim düzeyi ile birlikte doğurganlık azalmaktadır. Bu

durum uzun dönemde Türkiye’deki nüfus artışının duracağı ve genç nüfusun azalacağı beklentisini yükseltmektedir.

Tablo 21

Eğitim Durumuna Göre Toplam Doğurganlık Hızı(TDH)

Eğitim Durumu	Toplam Doğurganlık Hızı		
	TNSA 1998	TNSA 2003	TNSA 2008
Eğitimi yok/ İlk bitirmemiş	3.89	3.65	2.65
İlköğretim 1. kademe	2.55	2.39	2.25
İlköğretim 2. kademe	1,61*	1.77	1.30
Lise ve üzeri	1,61*	1.39	1.53

Kaynak: TNSA 2008(2009, s.62), TNSA 2003(2004, s.48), TNSA 1998(1999, s.37).

*TNSA 1998’de ortaokul ve üzeri eğitim düzeyi toplam olarak verilmiştir.

Türkiye’de eğitim ve doğurganlık ilişkisine dair Tablo 21’e bakıldığında eğitim düzeyindeki artışla birlikte doğurganlık oranının düştüğü gözlemlenmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi ile birlikte değişen doğurganlık oranları arasındaki fark en fazla 1998 ve 2003 yıllarında görülmektedir. Doğurganlık oranları arasındaki fark 2008 yılında diğer yıllara göre düşmüştür. Ayrıca bu dönemde yükseköğretim mezunları arasındaki doğurganlık oranı ilköğretim ikinci kademe mezunlarına ait doğurganlık oranından daha fazladır. Doğurganlık en fazla hiç eğitim almayanlar ve ilkokulu bitirmemiş olanlar arasında görülmektedir. Ancak 1998 yılına göre 2008 yılında hiç eğitim almayanlar ve ilkokulu bitirmeyenler arasında doğurganlığın daha düşük gerçekleşmesi, doğurganlığı etkileyen diğer faktörlerin de etkili olduğu izlenimini vermektedir.

Türkiye’de yaşanan dönüşüm sürecinden demografik faktörlerde kendi payına düşeni almaktadır. Nitekim demografik geçiş sürecinin ikinci aşamasında olan Türkiye’de nüfus artış hızı yavaşlamakta, yani toplam nüfus sabitleşmeye doğru gitmektedir (TÜSİAD, 1999, s.5). 2025’ten itibaren ise üçüncü evreye girileceği tahmin edilmektedir (DPT, 2007, s.23). Diğer bir ifade ile 2025’te nüfus artış hızının duracağı ve nüfusun yaşlanma sürecine gireceği beklenmektedir. Türkiye’de nüfus artış hızı beklenenin üzerinde yavaşlamış ve gelişmiş ülkelerin eğilimlerine yaklaşmıştır (TÜSİAD, 1999, s.6). Bunun ardında ise ekonomik ve sosyal nedenler sonucu doğurganlık ve doğum oranlarının azalması vardır (Gürlel, 2004, s.7,14). Dolayısıyla

eğitim seviyesindeki artış neticesinde doğurganlıkta meydana gelen azalma T¼rkiye’ de uzun d¼nemde n¼fus artışıını durduracak ve getirdiği faydalar yanında sosyal güvenlik kurumu gibi diğer alanlarda yeni problemlerin doğmasına yol açabilecektir. Dolayısıyla, doğurganlığa ve n¼fus artışına etki eden eğitimin sonuçlarının iyi değerlendirilmesi ve politikaların bu doğrultuda geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, uzun vadede eğitim hizmeti talep eden birey sayısında ve çalışabilir yaştaki n¼fusta meydana gelecek olan d¼řme hem n¼fus baskısı altında olan işsizliğin azaltılması hem de daha az oğrenci ile birlikte eğitimde kalitenin arttırılması için bulunmaz bir fırsat olarak g¼r¼lebilir. Ancak yaşlanan n¼fusun sosyal güvenlik ve sağlık alanında yaratabileceği sorunlar da g¼z ardı edilmemelidir.

3.4.5. Suç Oranına Etkisi

Suç, g¼n¼m¼zde g¼ncelliđini koruyan ¼nemli toplumsal problemlerin başında gelmektedir. Toplumda s¼rekli işlenen suç olaylarının ¼nemli güvenlik sorunu yarattığı bilinmektedir. Bu sosyal problem, insanların can güvenliğinin yanı sıra, sahip oldukları servetleri açısından da ¼nemli bir tedirginlik ve korku kaynağını oluşturmaktadır (Kızmaz, 2004, s.292). Bu ve benzeri negatif dışsallıkları olan suç, toplum için çok b¼y¼k sosyal maliyetler taşımaktadır. Eğer eğitim d¼zeyindeki artış suçu azaltırsa, okullaşmayla birlikte hesaplanamayan çok b¼y¼k bir sosyal faydaya sahip olunacaktır. Bu durumda, eğitimin sosyal kazanımı, ¼zel kazanımı açacaktır (Yıldız, ¼cal ve Yıldırım, 2010, s.21-22).

Eğitim ve suç arasındaki ilişki birkaç açıdan kurulabilir. Birincisi, eğitim ve/veya oğretim olgusu, bireylerde belirli bir bilinç oluşumunu gerçekleştirmektedir. Bu da kişinin belli bir soruna karşı öz¼m¼n¼ ve dolayısıyla suç olgusunu etkilemektedir. İkinci husus, eğitim d¼zeyinin artması ile bağlantılı olarak iş bulabilme imkanın ortaya çıkma olasılığıdır (Kızmaz, 2004, s.294). Eğitim ile birlikte artan yetenek ve beceriler, yasal işlerden kazançları artırır ve yasadışı faaliyetlerin fırsat maliyetini yükselterek suç işlemenin azalmasına katkıda bulunur (Yıldız ve diğerleri, 2010, s.21). Üç¼nc¼ husus ise, okul ile ilgilidir. Bireyin sosyal gelişiminin bir b¼l¼m¼ okulda gerçekleştiğinden bireyin suça y¼nelimi okuldaki y¼netim, not vb. değişkenler tarafından da belirlenebilmektedir (Kızmaz, 2004, s.294-295).

Tablo 22

Tutuklu-Hükümlülerin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı (2011)

Öğrenim Durumu	Kadın	Erkek	Toplam
Okuma yazma bilmeyen	251	1.070	1.321
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	98	1.522	1.620
İlkokul mezunu	401	12.613	13.014
İlköğretim mezunu	127	3.891	4.018
Ortaokul veya dengi meslek okulu mezunu	166	6.014	6.180
Lise ve dengi meslek okulu mezunu	304	5.437	5.741
Yüksekokul veya fakülte mezunu	112	1.205	1.317
Yüksek lisans mezunu	2	20	22
Doktora mezunu	0	5	5
Öğrenim durumu bilinmeyen	59	1.133	1.192

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü İstatistikleri, <http://www.cte.adalet.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.01.2013).

Eğitim seviyesi yükseldikçe suç oranı da azalmaktadır (Karadeniz, Durusoy ve Köse, 2007, s.107). Ancak Türkiye için yapılan çalışmalarda genel literatüre uygun sonuçlar elde edilememiştir. Bu konuda Güvel (2004), çalışmasında eğitimin suç faaliyetleri üzerinde neredeyse hiç etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Yıldız ve diğerleri, 2010, s.22' de belirtilen üzere). Benzer bir sonuca Cömertler ve Kar (2007, s.10) eğitimin yükselmesinin suç oranlarının azalmasına etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yıldız ve diğerleri (2010, s.27) ise çalışmalarında Kayseri' de lise mezunu bireylerin sayısı arttıkça suç sayısının arttığı sonucuna ulaşmışlar ve bu durumu eğitimin kalite durumuna bağlamışlardır. Yukarıda sözü edilen çalışmalarda görüldüğü gibi Türkiye' de eğitim ve suç ilişkisi tam olarak kurulamamıştır. Dolayısıyla literatüre aykırı yönde hareket eden bu durumun nedenlerini işsizlik, gelir dağılımı, kültür, eğitimin kalitesi gibi diğer faktörlerde aramak gereklidir.

Tablo 22' den görüldüğü üzere, 2011 yılında hem erkek hem de kadınlarda eğitim düzeyinin artması suç işleme oranlarını düşürmektedir. Bu durum özellikle erkeklerde daha belirgindir. Hem erkek hem de kadınlarda suç işleme oranlarına yüksekokul veya fakülte mezunu ve üzeri eğitimin etkisi oldukça fazladır. Son yıllarda yüksekokul ve fakülte mezunlarında dikkat çekici artışa rağmen söz konusu eğitim

kademesinde suç işleyen sayısının bu denli az olması da oldukça umut vericidir. Diğer yandan okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma bilmesine rağmen bir okul bitirmeyenlerde suç işlemenin az olması dikkat çekicidir. Bu durumun oluşmasında Türkiye’ de okullama oranı ve okuryazar oranındaki artışın etkili olduğu söylenebilir. Toplamda ise, genel olarak eğitim düzeyindeki artışla birlikte suç işleme düzeyi de düşmektedir.

Eğitimin yukarıda sözü edilen faktörler dışında demokratikleşme, siyasi istikrar ve toplumsal dayanışma ve çevre bilinci gibi faktörler üzerinde de olumlu yönde etkileri vardır (Türkmen, 2002, s.57-60). Eğitimin etkileri kuşkusuz yukarıdaki faktörlerle sınırlı değildir. Ancak literatürde öne çıkan ve eğitimin etkisinin özellikle hissedildiği alanlar olarak söz konusu faktörler göze çarpmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYITDIŞI EKONOMİ VE EĞİTİM DÜZEYİ İLİŞKİSİ

Kayıtdışı ekonomi, birçok faktörle ilişki içindedir. İlişki içinde olduğu faktörler kayıtdışı ekonominin nedenlerinde açıkça görölmektedir. Söz konusu faktörler mali, ekonomik, sosyal, ahlaki ve siyasal olarak sıralanabilir. Kayıtdışı ekonomi söz konusu olan bu faktörler dolayısıyla etkilenmekle beraber kimi faktörleri de etkilemektedir. Hatta kayıtdışı ekonomi kendi kendini beslemektedir (Aydemir, 1995, s.59). Söz konusu faktörlerden bir tanesi de eğitimidir. Eğitim düzeyi, gerek doğrudan gerekse de dolaylı olarak kayıtdışı ekonomiyi etkilemektedir. Doğrudan etki olarak eğitim düzeyinin artması ile birlikte, kayıtdışı ekonomide istihdam edilen ve suç işleme yoluyla yeraltı ekonomisinde faaliyet gösteren kişilerin sayısında azalma görülürken dolaylı etki olarak ise kayıtdışı ekonominin nedenleri olan işsizlik, gelir dağılımı, vergi gelirleri, vergi ahlakı, nüfus artışı faktörleri üzerinde eğitimin etkisinden bahsetmek mümkündür. Zira eğitimle birlikte gelir dağılımı düzelmekte, vergi gelirleri ve vergiye uyum artmakta, nüfus artışı doğurganlığa bağlı olarak azalmakta ve işsizlik eğitim düzeyi ile birlikte azalmaktadır. Ancak eğitimin işsizliğe etkisi uluslararası literatüre aykırı olarak Türkiye’ de yeterince güçlü değildir. Genel olarak bakıldığında ise, eğitim hem kayıtdışı istihdamı hem de yeraltı ekonomisini etkilemektedir. Dolayısıyla eğitim kayıtdışı ekonomiyi kayıtdışı istihdam ve yeraltı ekonomisi yoluyla etkilemektedir.

Eğitim düzeyi ile kayıtdışı ekonomi arasındaki ilişki çift yönlüdür. Eğitim seviyesi arttıkça kayıtdışı istihdamın azalması ve suç oranlarının azalması yoluyla yeraltı ekonomisi faaliyetlerinde görölen azalma, kayıtdışı ekonominin boyutunu azaltabilirken, kayıtdışı ekonominin varlığı ise özellikle çocukların eğitimini yarıda kesmesine ve kayıtdışı faaliyetlerde bulunmasına sebep olarak eğitim seviyesinin azalmasına neden olur. Böylece, eğitim kayıtdışı ekonomiyi azaltabilirken, kayıtdışı ekonominin varlığı da kayıtdışı ekonomide yer alan çocukların sayısına bağlı olarak eğitim seviyesinin azalmasına neden olabilir. Çünkü kayıtdışı istihdamda yoğun biçimde çocuk işgücü kullanılmaktadır (Ekin, 1995, s.83). Çocukların istihdam edildiği kayıtdışı istihdamda herhangi bir mesleki eğitime de yer verilmemektedir. Diğer yandan yeterince eğitim almamıŐ çocukların suça itilmeleri de kolaydır (Güloğlu ve diğerleri, 2003, s.60-73). Dolayısıyla kayıtdışı ekonominin varlığı bir yandan eğitim seviyesini

düşürerek eğitim faktörünü etkilerken diğer yandan eğitilmiş kişilerin daha az tercih ettiği bir sektör olarak eğitimden etkilenmektedir.

Eğitim, kayıtdışı ekonomi ile dolaylı ve doğrudan etkileşimi göz önüne alınırsa, kayıtdışı ekonominin boyutlarının daha aşağıya çekilmesi için anahtar bir faktördür. Ekonomide işgücünün eğitilerek uzmanlaşmasının sağlanması ve böylece niteliksiz işgücünün azaltılması yoluyla kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması sağlanabilir (Yurdakul, 2008, s. 220).

4.1. Eğitim ve Kayıtdışı İstihdam

Eğitim seviyesi ve kayıtdışı istihdam arasında belli bir neden sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Eğitim seviyesinin düşük olduğu yerlerde kayıtdışı istihdam daha fazla görülmektedir (Yüzbaşıoğlu, 2010, s.44). Eğitim ve vasıf seviyesinin düşüklüğü, kayıtdışı ekonominin önemli nedenlerindedir (Güloğlu ve diğerleri, 2003, s.55). Eğitimsizliğin yanında kişilerin sosyal güvenlik konusunda bilinç eksikliklerinin bulunması da kayıtdışı çalışmada önemli etkenlerden birisidir (Yereli ve Karadeniz, 2004, s.113). Dolayısıyla eğitim seviyesi düşük olan kesimin kayıtlı sektörde kendine yer bulabilme olasılığı da düşmektedir. Kayıtlı sektörde yeterli iş imkânını bulamayan niteliksiz işgücü ise kendine kayıtdışı sektörde istihdam imkanı aramakta ve bu nedenle kayıtdışı ekonomi genellikle vasıfsız kişilerden oluşmaktadır. Sosyal güvenlik konusundaki bilinçsizlik, eğitim seviyesinin düşük olması, vasıfsız kişilerin istihdamda seçiciliğini de kırmaktadır. Diğer yandan, kalifiye olmayan işgücünün, vergiler ve sosyal güvenlik primleri nedeniyle işverene maliyetinin yüksek olması da kayıtdışı ekonomiyi artıran önemli bir unsurdur (Sarılı, 2002, s.40). Denetim kadroları açısından ise söz konusu kadroların yeterli eğitim ve mesleki bilince sahip olmaması kayıtdışı istihdamın ülkemizde hızla büyümesine yol açmaktadır (Güloğlu ve diğerleri, 2003, s.86).

Eğitim düzeyi ve kayıtdışı istihdam ilişkisi, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve dolayısıyla teknoloji kullanımı, sosyoekonomik yapısı gibi faktörlerden de etkilenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, yeni istihdam yaratma olanaklarının sınırlı olması, çoğunlukla düşük eğitim seviyesine sahip ve kayıtlı sektörde istihdam edilmeyen işgücünün, piyasaya giriş çıkışın kolay olduğu, herhangi bir eğitim ya da uzmanlık gerektirmeyen, büyük miktarda sermayeye ihtiyaç duyulmayan, kurumsallaşmamış evde çalışma, fason üretim, işportacılık, simitçilik, pazarcılık, su

satıcılığı gibi işlerin yapıldığı kayıtdışı sektörde istihdamına neden olmaktadır (Aktürk, 2005a, s.298-299). Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerin hızla değişen koşullar karşısında ihtiyaç duyduğu kalifiye işgücünün yetiştirilmesine yönelik sosyal politikaların yeteri ve gereğince önemsenmemesi ya da bu politikaların finansmanında yaşanan güçlükler sorunu yapılaşmaktadır. Sonuçta, herhangi bir kalifikasyonu bulunmayan kişilerin geçimlerini temin etmek açısından gelişmekte olan ülkelerde şansları ancak enformel ekonomik faaliyetlerdeki iş olanakları olmaktadır (Şişman, 1999, s.78-79). Bu konuda McKeever (1998, s.1209), Güney Afrika' y ele aldığı çalışmada özellikle beyaz olmayan kişilerin, kadınların ve eğitim seviyesi düşük olanların kayıtdışı ekonomide daha fazla istihdam edildiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Güney Afrika için yapılan diğer çalışmalarda Natrass (1987), kayıtdışı istihdam edilen kişilerin %88' inin kadın olduğu ve bunların vasıfsız oldukları, vasıf gerektirmeyen işlerde çalıştıkları sonucuna ulaşırken Beavon ve Rogerson (1986), çalışmalarında kayıtdışı istihdam edilenlerin büyük çoğunluğunun daha az eğitilmiş olduğu sonucuna ulaşmışlardır (McKeever, 1998, s.1219).

Teknolojik gelişme, üretim yapısını değiştirmekte ve işgücünün yeni niteliklere sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Hızla değişen teknoloji, bilgi ekonomisi, küreselleşme ve artan uluslararası rekabet, işgücü piyasasında eğitilmiş, becerili, kalifiye işgücüne gereksinimi artırmıştır (Başesgioğlu, 2007, s.6). Özellikle sanayi sektöründe, teknolojik gelişmeden dolayı emeğe dayalı üretim yerini makinaya dayalı üretime bırakmıştır. Bu durum niteliksiz işgücünün işsiz kalmasına neden olmuştur. İşsiz kalan işgücü de geçim kaygısıyla kayıtdışı faaliyetlere yönelmiştir (Sarılı, 2002, s.42). Eğitimin yeni ihtiyaçlara cevap verememesi durumu özellikle Türkiye için önemli bir sorundur. Ülkemizin eğitim politikalarındaki eksiklikler istihdam piyasasını yakından ilgilendirmektedir. Eğitim seviyesinin görece düşüklüğü, çalışan nüfusun ekonominin hızla değişebilen ihtiyaçlarına cevap verebilmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla insan kaynaklarının çağdaş bir ekonominin ihtiyaç duyduğu ve duyacağı özelliklere sahip olmaması, ülkemizde kayıtdışılığı besleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ülgen ve Öztürk, 2007, s.18).

Bir ülkenin sosyoekonomik ve demografik yapısı da eğitim ve kayıtdışı ekonomi ilişkisinin büyüklüğünü ortaya koyabilmektedir. İstihdamın hızlı artan nüfusu karşılayamaması ve bu çerçevede gelişen köyden kente hızlı göç ve çarpık kentleşmenin sonucu olarak niteliksiz işgücü ve emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvenceye sahip olmaksızın çalışmaya razı olması neticesinde ortaya çıkan kayıtdışı

ekonomik faaliyetler olduğu görülmektedir (Us, 2006, s.98). Türkiye’ de de durum kısaca bu şekildedir. Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri yıllık %2,5 civarında bir nüfus artış hızına sahiptir. Hızlı nüfus artışı ve 1950’ lerden itibaren artan köyden kente göçün oluşturduğu emek piyasası özellikleri kayıtdışı ekonominin gelişmesinde etkili olan faktörlerdendir. Kentlerdeki mevcut işsizlere dahi istihdam imkanı yaratılamazken, nüfus artışı ve göçle birlikte kentlerde biriken, büyük ölçüde niteliksiz işgücü, emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvenceye sahip olmaksızın çalışmaya razı olması sonucunu doğurmaktadır (Aktürk, 2005b, s.291; Güloğlu ve diğerleri, 2003, s.67). Dolayısıyla, ülkemizin sosyoekonomik ve demografik yapısı ile birlikte eğitim seviyesinin düşüklüğü, kayıtdışı ekonomiyi besleyen bir başka unsurdur.

Tablo 23

Kayıtlı-Kayıtdışı Çalışanların Eğitim Durumu (2006) (%)

Eğitim Durumu	Kayıtlı Çalışanlar		Kayıtdışı Çalışanlar	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma bilip	0,01	0,01	0,10	0,18
İlkokul mezunları	0,32	0,14	0,50	0,45
İlköğretim, ortaokul ve dengi okullar mezunu	0,15	0,08	0,22	0,16
Lise ve dengi okul mezunu	0,31	0,31	0,16	0,17
Önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora mezunları	0,21	0,44	0,02	0,04
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: San (2009, s.456).

Tablo 23’ den görüldüğü üzere, toplam eğitim seviyeleri içerisinde, eğitim seviyesi yükseköğretim seviyesine yaklaştıkça kayıtdışı çalışma da azalmaktadır. Kayıtdışı çalışma en fazla %50 ile ilköğretim mezunu erkeklerdedir. En az ise %2 ile yükseköğretim mezunu erkeklerde yer almaktadır. Hem erkek hem de kadınlarda ilkokul mezunları en fazla kayıtdışı çalışmada bulunan gruptur. Yine hem erkek hem de kadınlarda önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora mezunları, kayıtdışı çalışanlar içerisinde en az olan gruptur. Kayıtdışı çalışanlarda okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma bilip diploması olmayanlar, önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora mezunları hariç olmak üzere diğer eğitim gruplarından daha az kayıtdışı çalışma oranına sahiptir. Kayıtlı çalışma oranı, eğitim seviyesi ile birlikte artmaktadır Kayıtlı çalışanlarda

önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora mezunları kadınlar %44 ile en fazla yüzdeye sahip olan gruptur. En az kayıtlı çalışma yüzdesine sahip olan eğitim grubu, okuma yazma bilmeyenler ve okuma yazma bilip diploması olmayanlardır.

2002-2006 yıllarında kayıtdışı çalışanlarda ise yüzde olarak yine eğitim seviyesindeki artış ile birlikte kayıtdışı çalışma azalmaktadır. 2002-2006 yılları arasında okuma yazma bilmeyenler arasında kayıtdışılık %91 ile en fazladır. İlkokul mezunları arasında kayıtdışı çalışma oranı ise %59' dur. Ortaokul mezunlarında kayıtdışı çalışma oranı %29' dur. Mesleki eğitim mezunlarında kayıtdışılık %25 iken üniversite mezunları içerisinde %8' e düşmektedir (Yüzbaşıoğlu, 2010, s.44). Öte yandan ülkemizde, eğitim düzeyi düştükçe kırsal kesimde ve kadınlar arasında kayıtdışı istihdam yaklaşık %90' lara ulaşmaktadır. Yüksekokul mezunu ve kentsel alanlarda yaşayan nüfus içinde kayıtdışı istihdam oranı düşmektedir (Aktürk, 2005a, s.299).

Yukarıdaki verilere ve Tablo 23' e bakıldığında eğitim seviyesinin kayıtdışı çalışmayı engelleyen bir subap olduğu görülebilir. Nitekim eğitim seviyesindeki artış kayıtdışılıkta azalmayı da beraberinde getirmektedir. Bu durum, genel olarak olumlu bir tablo olarak değerlendirilebilir. Çünkü okullaşmanın ve yükseköğretim mezunlarının artışta olduğu bir dönemde eğitim seviyesindeki artışın kayıtdışı çalışmayı azalttığı bilinmesi, eğitim yatırımları ve eğitimdeki kalitede artışın, gelecekte kayıtdışı çalışmayı azaltabileceği görüşünü kuvvetlendirir. Diğer bir deyişle, işgücünün uzmanlık ve ustalığının artırılmasına yönelik olarak verilecek bir eğitim, niteliksiz işgücünün azaltılması yoluyla kayıtdışı ekonominin kontrol altına alınmasını sağlayabilir (Toptaş, 1998, s.82; Yurdakul, 2008, s.220). Öte yandan, Türkiye' de küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin toplam istihdam içindeki payının yüksek olması nedeniyle, bu işletmelerde çalışanların uzmanlaşmasına yönelik tedbirler alınarak bunların kayıt altına alınmaları sağlanabilir (Sarılı, 2002, s.48). Nitekim İsveç' te kayıtdışı istihdamı azaltmaya yönelik olarak uygulanan “ Humlan” adlı bilgilendirme ve bilinçlendirme kampanyası ile projenin amacı eğitim ve istihdamın artırılması yoluyla işsizliği azaltmak olmuştur (TİSK, 2003, s.30). Benzer bir şekilde ülkemizde de mesleki eğitimleri artırma ve istihdam yoluyla kayıtdışı ekonominin azaltılması sağlanabilir.

4.2. Eğitim ve Yeraltı Ekonomisi

Eğitim, bu hizmetten yararlananlara doğrudan kişisel faydalar sağlamanın yanı sıra, hizmetin yaydığı dışsallıklar nedeni ile toplumun tümüne yönelik faydalar da

sağlamaktadır. Eğitimin sağladığı olumlu dışsallıklardan biri de bireylerin yasalar ile uyumlu davranış biçimini geliştirmesidir. Eğitimli toplumlarda suç işleme oranının düşeceği genel kanıdır. Suç oranının düşmesi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak eğitim düzeyine bağlı olarak bireyin gelir düzeyinin yükselmesi sonucunda suç işlemenin alternatif maliyeti yükselmektedir. Birey suç işleyip sonuçta mahkum olması durumunda çalıştığı işten ayrı kalmasının gelirinde yol açacağı azalmayı düşünerek, suç işlemekten vazgeçebilir. İkinci olarak okula devam etme öğrencinin kötü çevre ile olan ilişkisini keseceği gibi aynı zamanda uygun bir disiplin altında ahlaki duyguların gelişmesine katkıda bulunur. Okula düzenli bir şekilde devam etme ve eğitim düzeyinin yükselmesi suç oranlarını düşürmekle beraber, bu etkinin doğal sonucu olarak devletin suçluların yakalanması, yargılanması ve topluma yeniden kazandırmak için yaptığı idari ve personel harcamaları yani adalet hizmeti için yapılan harcamalarda da azalmalar görülecektir (Özsoylu, 1999, s.31-32).

Türkiye’ de eğitim ve suç oranlarına örnek oluşturması amacıyla Tablo 22’ e bakıldığında eğitim seviyesindeki artış ile birlikte suç oranlarının azaldığı görülmektedir. Suç oranlarındaki azalma özellikle yüksek lisans ve doktora mezunları için oldukça düşüktür.

Kayıtdışı ekonomi, suç teşkil eden ve suç teşkil etmeyen faaliyetler olmak üzere iki tür faaliyetten oluşmaktadır. Suç teşkil eden faaliyetler literatürde illegal ekonomi, kara ekonomi, yeraltı ekonomisi, alacakaranlık ekonomisi, ay ışığı ekonomisi gibi isimlerle de anılmaktadır (Bağırzade, 2012, s.199-206). Suç teşkil eden faaliyetleri kapsayan suç ekonomisi, bizim kullandığımız ismi ile yeraltı ekonomisi, piyasa kanalı ile arz ve talebin oluştuğu ancak, sağlık, güvenlik, ahlak vb. gibi nedenlerle üretim ve pazarlanması yasaklanmış veya sıkı denetim altına alınmış malların gizlice üretim ve/veya pazarlanması sonucu oluşan ekonomidir. Başka bir yaklaşıma göre yeraltı ekonomisi faaliyetleri, devlet yönetiminde boşluğu dolduran, organize olmuş suç örgütleri aracılığı ile yürütülen yasadışı ancak çıkar sağlayan her türlü faaliyettir (Özsoylu, 1999, s.1).

İnsanların eğitimsizlik sonucu mesleksiz kalmaları, onları yasadışı faaliyetlerle kazanç sağlamaya itmektedir (Altuğ, 1999, s.197). Eğitim alamayan kişiler de kayıtdışı faaliyetlerde bulunmakta, suç ekonomisinde yer alabilmektedirler. Diğer yandan, kayıtdışı istihdam edilen çocukların da yeterince eğitim alma fırsatları ellerinden alınmakta, bu çocukların suçluluğa itilmeleri daha kolay olmaktadır (Güloğlu ve diğerleri, 2003, s.60). Türkiye’ de vurgulanması gereken unsur, toplum olarak yeterli

eğitimde olmadığımız, eğitim sisteminin de suç işlemeye yeterine mani olmadığıdır. Böyle bir ortamda ise, yeraltı faaliyetlerinin önlenmesi için gerekli kısıtlar ortadan kalkmaktadır (Özsoylu, 1999, s.34).

4.3. Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri, Etkileri ve Eğitim İlişkisi

Kayıtdışı ekonominin nedenleri ekonomik, mali, sosyal, ahlaki ve bürokratik olarak sınıflandırılabilir. Söz konusu olan bu nedenler arasında özellikle ekonomik nedenlerin ülkemiz için önemli bir yeri vardır. Çünkü teknolojik gelişme ile birlikte tarım kesiminden sanayi ve hizmet sektörüne göçün yaşandığı ve yapısal dönüşüm içerisinde olan ülkemizde ekonomik faktörler öne çıkmaktadır. Diğer yandan, ekonomik faktörler sosyal ve demografik faktörlerle de desteklenmektedir. Nitekim nüfus artış hızı ve kentleşmenin yüksek olduğu ülkemizde kayıtdışı istihdam da yüksek seviyelerdedir. Eğitim ise söz konusu ekonomik, sosyal ve demografik faktörler ile yakından ilişkilidir. Eğitimin ilişkili olduğu faktörler, vergi geliri ve ahlaki, ekonomik büyüme, işsizlik, nüfus artışı ve gelir dağılımıdır. Sayılan bu faktörlerde meydana gelen artış kayıtdışı ekonominin boyutlarını artırırken eğitim bu faktörleri etkilemektedir.

4.3.1. Kayıtdışı Ekonomi, Ekonomik Büyüme ve Eğitim İlişkisi

Kayıtdışı ekonomi birçok olumsuz etkiye sahiptir. Bunlardan birisi de kayıtdışı ekonominin kaynakları daha verimsiz olan alanlara kaydırmasıdır. Kayıtdışı ekonomik faaliyetler küçük ve/veya orta ölçekli işletmelerde, düşük oranlı özsermaye ile ve emek yoğun teknoloji kullanarak gerçekleştirildikleri için verimliliğin yüksek olması beklenemez (Yılmaz, 2006, s.167). Dolayısıyla kayıtdışı kayan kaynaklar verimsiz alanlarda kullanılır ve bu durumda ülkenin kalkınması gecikir. Bunun nedeni ise, kayıtdışı ekonomideki aktörler, elde ettikleri gelirleri ülkede fiziki ve mali yatırımlara dönüştürememekteler (Ay, 2006, s.64). Diğer yandan, kayıtdışının varlığı rekabetçi düzenden beklenen olumlu sonuçların elde edilmesini önlemektedir (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007, s.133).

Bir ülkenin daha yüksek bir refah düzeyi ve verimlilik artışının sağlanması, o ülkenin sürdürülebilir ve kalıcı bir büyüme trendini yakalaması ile mümkündür. Dolayısıyla bir ülkede kalıcı bir büyüme, kayıtdışı ekonomi üzerinde azaltıcı bir etki yapacaktır. Gerçekten de gelişmiş ülkelerdeki kayıtdışı ekonomi, gelişmemiş ülkelere

daha azdır. Türkiye’ de gerçekleşen büyüme oranları gerekli refah artışını ve verimliliği artıramadığı için, kayıtdışı ekonomi üzerinde azaltıcı bir etki yaratamamıştır (Yurdakul, 2008, s.219).

Eğitimin en önemli etkisi ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinedir. Eğitim ekonomik büyümeye etkisinin bir yönü de işgücü verimliliğini artırma yoluyla. Gerçekten eğitim işgücünün verimliliğini artırmakta ve sürdürülebilir büyüme için oldukça önemli dışsallıklar sağlamaktadır (Özyakışır, 2011, s.56). Diğer yandan eğitim, teknolojik ilerlemeyi sağlamasıyla da verimlilik artışına ve dolayısıyla ekonomik büyümeye yol açar. . Ayrıca, eğitim düzeyi yüksek olan ülkeler yeni teknolojileri daha çabuk özümsemektedir (Keskin, 2011, s.140). Bu yönüyle eğitim teknolojik ilerlemeyi sağlamaktadır (Yumuşak, 2008, s.17).

Eğitim, ekonomide kullanılan kaynakları artırarak da büyümeyi artırabilir. Dolayısıyla eğitim ile büyüme arasında çift yönlü bir ilişki mevcuttur. Bir taraftan büyüyen ekonomiler, eğitime daha çok kaynak aktarma imkanı bulurken; diğer taraftan artan eğitim harcamaları beşeri sermayeyi geliştirdiği oranda ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmektedir (Altundemir, 2008, s.52). Ancak vurgulanması gereken bir nokta, büyüme sonucu elde edilen kaynakların eğitime yönlendirilmesi sonucu büyümenin sağlanabileceğidir. Aksi halde eğitime ayrılmayan kaynaklar için eğitim-ekonomik büyüme ilişkisinden söz edilemez.

4.3.2. Kayıtdışı Ekonomi, Gelir Dağılımı ve Eğitim İlişkisi

Kayıtdışı ekonominin önemli nedenlerinden biri olan gelir dağılımındaki bozukluk bir yandan kayıtdışı ekonomiyi arttırırken diğer yandan kayıtdışı ekonominin varlığı gelir dağılımını bozmaktadır (Rakıcı, 2011, s.357). Gelir dağılımının kayıtdışı ekonomiyle ilişkisi, gelirden düşük pay alan grupların gelirlerini artırmak amacıyla kayıtdışı istihdama arz yaratması durumunda ortaya çıkmaktadır (DPT, 2001b, s.3). Gelir dağılımındaki bozukluk küçük yaştaki çocukların kayıtsız olarak çalışmalarına yol açtığı gibi marjinal kesimi genişlemekte, bu sektörde de işlemlerin kayıtdışı tutulması sebebiyle vergi kaçakları artmaktadır (VDD, 2007, s.62-63). Diğer yandan kayıtdışı ekonominin varlığı gelir dağılımını bozmaktadır. Piyasa ekonomisi, kayıtdışı ekonomik faaliyetler yokken dahi adil gelir dağılımını sağlayamazken kayıtdışı ekonominin varlığı halinde, aynı nitelikteki ve miktardaki faktörün üretim sürecine girmesi sonunda elde edilen gelirlerin birbirinden farklı olması, kayıtdışı ekonomide faaliyette bulunanların

aleyhine bir durum yaratır (Yılmaz, 2006, s.167-168). Kayıtdışı ekonominin varlığı sosyal güvenlik sisteminde yeterli fon toplanmasını engeller. Sosyal güvenlik kurumlarında yeterli miktarda fon bulunmadığı takdirde ise, devlet tarafından düzenlenmesi gereken düşük gelir gruplarına sosyal transferler gerçekleştirilemez ve bu nedenle düşük gelir gruplarının hayat koşulları daha da zorlaşır, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve sosyal adalet olumsuz yönde etkilenir (Ülgen ve Öztürk, 2007, s.5).

Kayıtdışı olarak çalışma sosyal yönü ağır basan bir sorundur. Sigortasız çalışanlar genellikle alt gelir grubuna mensup vasıfsız bireylerdir. Sigortasız çalışanlar, aile sağlık hizmetlerini yeterince alamazlar ve yaşlılık döneminde insanca yaşamının minimum gereklerine yetecek gelir elde edemezler. Kısaca sigortasız çalışma kalıcı eşitsizliğe yol açar (Savaşan, 2011, s.36-37)

Tablo 24

Kayıtlı-Kayıtdışı Çalışanların Ortalama Ücretleri (2006)

Sektörler	Kayıtlı Çalışanlar		Kayıtdışı Çalışanlar	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
İmalat sanayi	661,72	544,62	443,98	321,79
Toptan, perakende ticaret, lokanta ve oteller	633,24	543,94	389,99	327,29
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler	800,72	811,17	467,34	330,12
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	944,56	915,62	402,26	324,9

Kaynak: San (2009, s.458).

Eğitim büyüme, nüfus gibi faktörlerle ilişkili olduğundan dolayı gelir dağılımını dolaylı olarak ve ülkenin ekonomik yapısına göre de gelir düzeyini arttırarak doğrudan etkilemektedir (Akça ve Ela, 2012, s.247). Doğrudan etki, daha çok bireysel düzeyde kişinin geliri ile alakalıdır. Eğitim, bireylerin elde edecekleri ücretin belirleyicileri içinde olduğundan ve eğitimle verimlilik artışı arasında sıkı bir bağ olduğundan dolayı bu verimlilik artışının da ücretlere yansımaya eğilimi taşıması nedeniyle, istihdamda bir azalma olmaması varsayımı altında, eğitim seviyesi yükselen çalışan kesimin gelirinin de yükselmesi beklenir (Türkmen, 2002, s.50).

Tablo 24' e bakıldığında genel olarak kayıtlı çalışanların kayıtdışı çalışanlardan ortalama olarak daha fazla ücret elde ettiği görülmektedir. Hem kayıtlı hem de kayıtdışı çalışanlarda, erkekler kadınlardan daha fazla kazanmaktadır. Ücretlerin sektörel olarak

farklılaşması kayıtlı çalışanlarda oldukça fazla iken, kayıtdışı çalışanlarda ücret farklılaşması azdır. Nitekim kayıtlı çalışanlarda erkekler en fazla 467,34 ve en az 389,99 TL kazanırken, kadınlar en fazla 330,12 ve en az 321,79 TL kazanmaktadırlar. Kayıtlı çalışanlarda ise farklılaşma 300 TL' ye kadar çıkmaktadır. Dolayısıyla burada kayıtdışı ekonominin gelir dağılımını bozduğu görülmektedir. Kayıtlı çalışanlar daha fazla kazanırken kayıtdışı çalışanlar daha az kazanmakta ve gelir dağılımı kayıtdışı çalışanlar aleyhine bozulmaktadır.

Gelir dağılımına eğitim açısından bakıldığında Tablo 19' dan eğitim düzeyindeki artışla birlikte gelirin de arttığı görülür. Toplamda ilkokul ve altı eğitim düzeyi ile yüksekokul ve üzeri eğitim düzeyi yıllık ortalama brüt kazançları arasındaki fark 15.000 TL kadardır. Dolayısıyla eğitim, gelir dağılımını düzeltebilecek önemli faktörlerden bir tanesidir. Bunun için eğitimin eşit dağılımına dikkat edilmeli, eğitim yatırımları artırılmalı ve bunu yaparken kalite de göz ardı edilmemelidir.

Eğitimin gelirdeki artışa etkisi bir yönüyle vergi gelirleri ile alakalıdır. Eğitim düzeyi yüksek kesim istihdam edilebildiği ölçüde vergi gelirlerini artırır ve kayıtdışı ekonomiye neden olan vergisel baskıyı da azaltabilir.

4.3.3. Kayıtdışı Ekonomi, Nüfus Artışı ve Eğitim İlişkisi

Ülkemizde hızlı nüfus artışı her kurumu ve gelişmeyi etkileyen bir olgudur. Nüfus artışı Türkiye' deki her reform hareketini ve kalkınma çabalarını olumsuz etkilemektedir. Hızlı nüfus artışı bireylerin refah artışından daha fazla pay almasının ve ekonominin değişim sürecinin daha hızlı gerçekleşmesini engellemekte, sürdürülebilir kalkınma çabalarını zorlaştırmakta, konut, sağlık, eğitim ve altyapıya olan ihtiyacı arttırmaktadır (Güloğlu ve diğerleri, 2003, s.61).

Nüfus artışı yatırımlara ayrılan kaynakların artırılmasını gerektirmekle birlikte bu kaynakları oluşturacak gelirlerin elde edilebilmesi için kayıtdışı ekonominin hacminin düşürülmesi gerekmektedir. Nüfus artışının kayıtdışı ekonomiyle ilişkisi daha çok işsizlik yönündür. Çünkü nüfus artışına bağlı olarak artan işgücüne yeterince istihdam sağlanamadığı sürece kayıtdışı ekonominin boyutu da ister istemez genişleyecektir. Bu bağlamda, Türkiye' deki hızlı nüfus artışı ve 1950' lerden itibaren artan köyden kente göçün oluşturduğu emek piyasası özellikleri de kayıtdışı ekonominin genişlemesinde etkili faktörlerden biridir (DPT, 2001a, s.3).

Eğitim, doğurganlığı azaltarak nşfus artışını azaltmaktadır. Bu durum şlkemiz için de geçerlidir. Tablo 21' ye bakıldığında eğitim seviyesindeki artışla birlikte doğurganlığın azaldığı gşrşlmektedir. Tşrkiye' de yapılan çalışmalar da kadının eğitim dşzeyi ile doğurganlık arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tanfer, 1984, s.155; Selim ve Ődođruk, 2003, s.20; Selim ve Ődođruk, 2005, s. 57; Selim, 2006, s.152; Deliktaş, Usta, Bozkurt ve Helvacı, 2008, s.892). Bu yşnşyle eğitim bir yandan bireylerin vasıflarını artırarak verimlilik ve beşeri sermaye artışına neden olurken diğer yandan nşfus artışını azaltarak eğitim yşnşnden daha kaliteli bireylerin yetiştirilmesi için de bir fırsat oluşturmaktadır. şnkş azalan nşfus için yatırım miktarları dşşecek ve artan eğitim kayıtdışı istihdamı ve suç ekonomisinin boyutunu azaltacaktır.

4.3.4. Kayıtdışı Ekonomi, İşsizlik ve Eğitim İlişkisi

Kayıtdışı ekonominin oluşumunda, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde işsizlik şnemli bir etkidir (Önder, 2000-2001, s.244). Gelişmekte olan şlkelerde, kayıtlı sektşrde yeni istihdam yaratma olanaklarının sınırlı olması ve kayıtlı ekonomideki işleri araştırma sşrecinin maliyetli olması (etintaş ve Vergil, 2003, s.18), çoğunlukla dşşşk eğitim seviyesine sahip ve kayıtlı sektşrde istihdam edilmeyen işgşcşnşn, ulaşmanın kolay olduğu, herhangi bir eğitim ya da uzmanlık gerektirmeyen, çok bşyşk sermayeye ihtiyaç duymayan fason Őretim, seyyar satıcılık, işportacılık, simitçilik, su satıcılığı gibi işlerin yapıldığı kayıtdışı sektşrde istihdamına neden olmaktadır (Dereli, 2007, s.70; Aktşrk, 2005a, s.298-299).

Ekonomik krizlerde en çok vasıfsız işçileri ve kşşk işletmeleri etkilemektedir. Krizlerde ilk olarak işini kaybedenler bu grupta yer alan işçilerdir. Bu nedenle kriz hem işini kaybeden işçilerin kayıtdışı sektşrde istihdam arayışına girmelerine hem de rekabette zorlanan kşşk işletmelerin kayıtdışılığa yşnelmelerine neden olur (Savaşan, 2011, s.14).

Teknolojik gelişmeler ve istihdamın ve emek piyasasının yapısındaki değişim de işsizliğı ve kayıtdışı ekonomiyi etkilemektedir. Kayıtdışı istihdamın yoğun olduğu tarım kesiminden sanayi ve hizmetlere doğru bir geçişin olması, verimlilik artışı ve krizler gibi nedenlerle istihdamın yeterince artırılamamış olması, gş eden vasıfsız kesimin işsiz kalmasına ve kayıtdışı istihdama yşnelmelerine neden olmaktadır. Özellikle sanayi sektşründe, teknolojik gelişmelerden dolayı emeğe dayalı Őretim yerini makinaya dayalı

üretime bırakmıştır. Bu durum niteliksiz işgücünün işsiz kalmasına neden olmuştur. İşsiz kalan bu işgücü de geçim kaygısıyla kayıtdışı faaliyetlere yönelmiştir (Sarılı, 2002, s.42).

Emek piyasası özelliklerinin, kayıtdışı ekonomiyi destekler durumdan çıkarılması ise ancak eğitimle mümkündür (Toptaş, 1998, s.82). Eğitimdeki artış sonucu işgücünün vasfında ve uzmanlığında meydana gelebilecek bir artış, kayıtdışı ekonominin azaltılması için önemli bir durumdur. Ancak, ülkemizin eğitim politikası, işgücünden istenen niteliklerle uyuşmamaktadır. Ülkemizde eğitim iş yaşamından kopuktur ve bunun iki önemli sonucu vardır. Birincisi, çağ nüfusunun piyasanın işgücü taleplerine göre yönlendirilememesi ve ihtiyaç olmayan alanlarda milyonlarca insanın eğitilmesi; ikincisi ise, verilen eğitimin içerik olarak iş yaşamının ihtiyaçlarını yakalayamamasıdır (DPT, 2001b, s.37-39). Dolayısıyla insan kaynaklarının çağdaş bir ekonominin ihtiyaç duyduğu ve duyacağı özelliklere sahip olmaması ülkemizde kayıtdışılığı besleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ülgen ve Öztürk, 2007, s.18).

4.3.5. Kayıtdışı Ekonomi, Vergi ve Eğitim İlişkisi

Kayıtdışı ekonominin en önemli etkilerinden birisi, devletin temel gelir kaynağı olan vergi gelirlerini azaltmasıdır. Vergi ve kayıtdışılık birbirini besleyen ve güçlendiren süreçlerdir. Bazı ekonomik faaliyetlerin kayıtdışı kalması, vergilerin eksik ödenmesine ya da hiç ödenmemesine neden olmakta ve sonuçta devletin vergi gelirleri azalmaktadır (GİB, 2009, s.33). Vergi, sistemi kayıtdışısına iterken kayıtdışı kesimlerin genişlemesi de vergilerin ağırlaşmasına neden olmaktadır (Bilen, 2007, s.137).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, eğitim için ihtiyaç duyulan büyük kaynaklar devlet tarafından sağlanmak zorundadır (Arabacı, 2011, s.102). Bu durumun nedeni ise, eğitimin hem bireysel hem sosyal hem de iktisadi boyutunun olmasıdır (Özbaran, 2004, s.129). Eğitim beşeri sermayeyi geliştirdiği oranda ekonomik büyümeyi sağlarken, diğer yandan büyüyen ekonomiler de eğitime daha çok kaynak ayırabilmektedir (Altundemir, 2008, s.52; Özyakışır, 2011, s.55). Bu bağlamda eğitim seviyesindeki artış bir yandan büyümeyi sağlayarak kaynakları artırırken diğer yandan kayıtdışı istihdamı azaltarak devletin gelirlerini arttırabilmektedir. Bu durum ise yükümlüler üzerindeki aşırı vergi yükünün azaltılabilmesi ve verginin tabana yayılabilmesi için iyi bir fırsat olacaktır.

Eğitim düzeyindeki değişme, vergiye, vergi ile ilgili düzenlemelere bakış açısını da etkilemektedir. Eğitim düzeyindeki artış ile vergiye uyumda artışın sağlanması kayıtdışı ekonominin azaltılması için bir başka çıkış yoludur. Nitekim Türkiye' nin muhtelif illeri için yapılan çalışmalar bu görüşü destekler niteliktedir (Bkz. Çelikkaya ve Gürbüz, 2008; Çoban ve Sezgin, 2004).

Eğitim düzeyi bir yandan mükellefler tarafından vergilerin daha kolay kabullenilmesi diğer yandan da vergi uygulamalarının gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Nitekim doğru ve kaliteli bir eğitimle mükellefin vergiye bakış açısı olumlu yönde değiştirilebilir (Çiçek, Karakaş ve Yıldız, 2008, s.35). Olumlu yönde değişen vergiye karşıya tutum, kayıtdışı ekonominin vergisel yönünün düzeltilebilmesi için de bir fırsat oluşturmaktadır. Ancak eğitimli mükellefler, vergi kanunlarını daha iyi anlayıp yorumlayarak vergiden kaçınma ve vergi kaçırma yollarına başvurabilmektedir. Bu konuda Torgler (2003), eğitimli mükelleflerin vergiye uyumunun zayıflayabileceğini, çünkü eğitimli kişilerin vergiden kaçınma ve vergi kaçırma fırsatlarını daha iyi anlayabileceği ve devletin vergiyi nasıl kullandığının daha çok farkında olabileceğini belirtmiştir. Diğer yandan Richardson (2006), daha yüksek genel eğitimin daha düşük vergi kaçakçılığına neden olacağını belirtmiştir (Saraçoğlu, 2008, s.19' de belirtildiği üzere). Dolayısıyla eğitim düzeyindeki artış bir yandan vergi kanunlarının daha iyi anlaşılıp eksik ve boşlukların kavranarak vergi kaçakçılığını ve vergiden kaçınmayı artırırken diğer yandan vergi konusunda daha bilinçli olarak vergiye uyumu artırabilmektedir. Bu konuda ülkemizde yapılan çalışmalarda Yeniçeri (2004, s.922), İstanbul için yaptığı çalışmasında öğrenim düzeyi yüksek olanların vergiler konusunda daha bilgili olduğundan vergisel avantajlardan daha fazla yararlanma imkânı olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmaya göre eğitim düzeyi arttıkça devletin vergileri iyi kullanamadığı düşüncesi de yaygınlaşmaktadır. Aynı şekilde Çelikkaya ve Gürbüz (2008, s.52), Eskişehir için yaptıkları çalışmada eğitim düzeyindeki artışın verginin nereye harcandığı konusunda hassasiyetin arttığını belirlemişlerdir. Saraçoğlu (2008, s. 31), Türkiye için yaptığı çalışmasında devletin vergi harcamalarının etkili olmadığı tüm eğitim düzeylerinde yüksek oranda belirtilmiştir.

Eğitim düzeyindeki artış ile mükellefin, kayıtdışı ekonominin çözümü için vergisel düzenlemeler ve vergiye bakış açısı değişebilmektedir. Çelikkaya ve Gürbüz (2008, s. 31), çalışmalarında eğitim düzeyindeki artışla beraber vergi aflarının kayıtdışı ekonominin kayda alınmasında bir araç olarak kullanılabilmesi görüşünün belirginleştini belirtmişlerdir. Çoban ve Sezgin (2004, s.791), çalışmasında

mükelleflerin, vergi oranının düşürülmesi ile birlikte kayıtdışı ekonominin azalacağı ve vergi gelirlerinin artacağını düşündüklerini belirtmiştir.

Kayıtdışı ekonomi oldukça geniş bir faaliyet alanını kapsadığından eğitimle ilişkisi de oldukça farklı alanlarda ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan kayıtdışı istihdam ve yeraltı ekonomisinde faaliyet gösteren kişilerin daha çok eğitimsiz olması ülkemiz adına dikkat çekici bir durumdur. Okullaşma ve okuma yazma oranlarındaki artışla birlikte nüfus artışındaki düşüş ve istihdamda meydana getirilebilecek bir artış, Türkiye’ de gelecekte kayıtdışı ekonominin boyutlarının azalacağı yönünde beklentileri güçlendirecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Kayıtdışı ekonomi, tanımlanması ve ölçülmesi oldukça zor, son derece geniş bir faaliyet alanını kapsayan ve oldukça karmaşık bir kavramdır. Bu nedenledir ki kayıtdışı ekonomi literatürde oldukça farklı isimlerle anılmaktadır. Bunun yanında, kayıtdışı ekonomi kapsadığı faaliyetlerin sınıflandırılması konusunda da oldukça karmaşık bir görüntü sunmaktadır. Kayıtdışı ekonomik faaliyetler yasal ve yasal olmayan (suç sayılan faaliyetler) şeklinde sınıflandırılabilirdiği gibi beyandışı, enformel faaliyetler şeklinde de sınıflandırılabilir. Kayıtdışı ekonomiyi adlandırmada uzlaşımamayan durum sınıflandırma kısmında da görünmektedir. Dolayısıyla kayıtdışı ekonomi birçok yönüyle üzerinde görüş birliği olmayan ancak varlığından da şüphe edilmeyen faaliyetleri kapsar.

Kayıtdışı ekonominin özellikleri beş açıdan belirtilebilir. İlk özellik kayıtdışı ekonominin yasalara uygun olmamasıdır. Yasalara uygun olmayan faaliyetler kayıtdışı ekonomi içerisinde yer almakla birlikte bazı yasal faaliyetler de kayıtdışı ekonomi içerisinde yer alır. Ancak yasalara aykırı olan faaliyetler suç unsuru barındırmakta, dolayısıyla suç ekonomisi içerisine girebilmektedir. İkinci olarak, kayıtdışı ekonomi ahlaki normlara aykırı unsurlar taşır. Yine tüm kayıtdışı faaliyetler ahlaki normlara aykırı değildir. Hatta bazılarının ahlaki ve sosyal yönü vardır. Örneğin komşuya yardım gibi faaliyetlerin ahlaka aykırı hiçbir unsuru yoktur. Diğer yandan, uyuşturucu ticareti, bireyin vücudunu satması gibi ahlaki normlara aykırı faaliyetler de bulunmaktadır. Üçüncü olarak, kayıtdışı ekonomide yer alan faaliyetler ölçülemezler, sadece tahmin edilebilirler. Kayıtdışı ekonominin boyutlarını ölçmeye çalışan çalışmalar da sadece tahminden ibarettir ve birbirinden oldukça farklı sonuçlara sahiptirler. Dördüncü olarak kayıtdışı ekonomik faaliyetler sonucu bir gelir ya da fayda elde edilir. Örneğin marjinal sektör işlerinde gelir elde edilirken komşuya yardım gibi işlerde fayda unsuru ağır basmaktadır. Son ve en önemlisi de kayıtdışı faaliyetlerin vergilendirilemez olmasıdır. Bazı faaliyetler muafiyet ve istisnalar yoluyla devletin bilgisi dışında kalır ve böylece vergilendirilmez, hesaplarda görülmezken bazı faaliyetler kamunun bilgisinden kısmen veya tamamen saklanarak vergi dışı bırakılmaktadır.

Kayıtdışı ekonomiyi ölçme yöntemleri, birbirinden oldukça farklı yönler barındırmaktadırlar. Ancak vurgulanması gereken nokta, hepsinin eksik veya güçlü yönlerinin olduğu ve boyutu sadece tahmin etmeye yönelik olduğudur. Söz konusu yöntemler, doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunların yanında çeşitli yöntemlerden yararlanılarak oluşturulan karma yöntem de kullanılmaktadır.

Doğrudan yöntemlerde daha ziyade anket kullanılmaktadır. Bu yüzdendir ki anket çalışmasını yapan kuruma göre de yansıtılan kayıtdışılık durumu değişmektedir. Dolaylı yöntemler bünyesinde birçok yöntem çeşidi barındırmaktadır. Bu yöntemlerde daha çok makro büyüklüklerden yararlanılmaktadır. Bu yüzden dolaylı yöntemlere makro yöntemler ya da gösterge yaklaşımı da denilmektedir. Dolaylı yöntemler kısaca, GSMH yöntemi, istihdam yöntemi, vergi incelemeleri yoluyla ölçme yöntemi, parasalcı yöntem, fiziksel girdi yöntemi ve model yöntemi olarak çeşitli yöntemlerden oluşmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi, tüm dünyada geçerli olan ve az ya da çok var olan bir olgudur. Tahmine yönelik çalışmaların sonuçları ise birbirinden oldukça farklıdır. Ancak Türkiye için yapılan çalışmaların çok geniş bir yelpazeyi içermesi dikkat çekicidir. Böyle olmakla birlikte ülkemizde kayıtdışı ekonominin boyutları oldukça yüksek tahmin edilmektedir. Bu nedenle Türkiye’de kayıtdışı ekonominin artmasına etki eden faktörlerin iyi belirlenmesi gerekmektedir.

Türkiye’de kayıtdışı ekonominin nedenleri mali, ekonomik, sosyal ve siyasi idari, psikolojik ve düşünsel nedenler olmak üzere dört açıdan kendini göstermektedir. Mali nedenler arasında genellikle vergisel ve denetimsel nedenler öne çıkmaktadır. Vergi sisteminden, vergi ve sosyal güvenlik yüklerinden ve denetimden kaynaklanan nedenler kişilerin kayıtdışını seçmesinde etkindir. Ekonomik nedenler ise ekonomideki büyüklüklerin seyrine göre kayıtdışı ekonomiyi etkilemektedir. Bu bağlamda, işsizliğin, nüfus artış hızının ve enflasyonun yüksek, küçük ve orta boy işletmelerin fazla ve gelir dağılımının bozuk olduğu bir ülkede kayıtdışı ekonominin yüksek olması beklenir. Siyasi ve idari nedenler, daha çok ülke yönetiminden kaynaklanan nedenlerdir. Yolsuzluğun yüksek ve bürokrasinin hantal olması gibi nedenler kayıtdışı ekonomiden sağlanan gelir ve faydaların yükselmesine ve kayıtdışı ekonominin boyutlarının artmasına neden olmaktadır. Psikolojik ve düşünsel nedenler ise daha çok kişilerin kamu hizmetlerine ve kurumlarına bakış açısıyla alakalıdır. Eğer kişilerin kamu hizmetlerine ve vergiye bakış açıları olumsuz ise kayıtdışı ekonominin artması da beraberinde gelecektir.

Kayıtdışı ekonominin olumlu yanları ile birlikte olumsuz yanlarının olduğunu savunan görüşler mevcuttur. Belirtmekte yarar var ki bizim düşüncemiz kayıtdışı ekonominin olumsuz olduğu yönündedir. Kayıtdışı ekonominin varsayılan olumlu etkileri arasında ekonomik büyümeyi hızlandırması, istihdamı artırması, ekonomiye canlılık getirmesi, rekabet gücünü artırması, sosyal patlamaları önlemesi ve kaynak dağılımında etkinliği sağlaması olarak sayılabilir. Kayıtdışı ekonominin olumsuz yönleri arasında ise demokrasi anlayışını ve toplumsal barışı bozması, devlete olan güveni sarsması, ahlaki değerleri aşındırması, vergi gelirlerini azaltması, vergi yükünü adaletsiz dağıtması, gelir ve kaynak dağılımını bozması, haksız rekabete neden olması, sosyal güvenlik sistemini olumsuz etkilemesi ve istatistiki göstergelerde sapmalara neden olması sayılabilir. Söz konusu olumsuz yönlerin giderilebilmesi için kayıtdışı ekonominin boyutlarının azaltılması zorunlu görünmektedir.

Kayıtdışı ekonominin azaltılmasına yönelik olarak daha çok denetimin artırılması, vergi sisteminin düzeltilmesi, makro büyüklüklerin makul seviyelerde ve olumlu yönde olması gibi önlemler öne sürülmüştür. Kuşkusuz sayılan önlemlerin haklılık payı vardır. Söz konusu önlemlere ek olarak sunulabilecek bir öneri de eğitimidir. Eğitim, yarattığı kişisel ve toplumsal faydalar ile birçok makro büyüklüğü etkilemektedir. Bu nedenle daha önce ve başka çalışmalarda ortaya atılan önlemleri kısmen de olsa içermektedir. Şöyle ki, eğitim birçok faktörü olumlu yönde etkilemekte ve bu nedenle diğer önlemleri de içermektedir.

Türkiye’de eğitim yatırımları ve eğitim göstergeleri son dönemlere kadar oldukça olumsuz bir tablo çizmekteydi. Okullaşma oranları düşük, eğitim yatırımları yetersiz, eğitimde kalite yok denecek kadar az, okuryazarlık oranı ve mezun sayıları düşük düzeyde idi. Ancak son dönemlerde temel eğitim göstergelerinde iyileşmenin olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim okullaşma oranları, eğitim harcamalarının bütçe ve GSMH içindeki payı, mezun, okul ve öğretmen sayıları ve eğitimde kalite; yüksek oranlı bir artış trendi yakalamıştır. Üzücü olan nokta şudur ki oldukça fazla genç nüfusa sahip olan ülkemiz, eğitim göstergeleri açısından hala birçok ülkenin gerisinde kalmaktadır. Bu durum demografik etkenlerden beşeri sermaye yoluyla yeterince yararlanılamadığının da göstergesidir.

Eğitimin birçok faktöre etkisi vardır. Dolayısıyla söz konusu faktörler yoluyla kayıtdışı ekonomiyi birçok koldan etkilemektedir. Bu bağlamda eğitim, işgücünün verimliliği ve teknoloji emilimini artırarak ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Eğitim gelir artışı sağlayarak gelir dağılımındaki bozulmayı azaltmaktadır. Diğer yandan

işsizliğe etkisi vardır ancak ülkemizde eğitim ve işsizlik bağı yeterince güçlü olmadığından eğitilmiş kişiler arasında da işsizlik düzeyi yeterince düşük değildir. Eğitimin diğer etkisi doğurganlığı azaltarak nüfus artış hızını düşürmesidir. Bu etkilerin, kayıtdışı ekonominin nedenleri ve etkileri ile ilişki içerisinde olması beklenir. Eğitim son olarak suç oranlarında azalmayı sağlar. Eğitilmiş kişiler daha az suç işlemekte ve bu durum ülkemizde özellikle yüksek lisans ve doktora mezunlarında görülmektedir. Suç oranlarında azalma ise yeraltı ekonomisinin boyutunda azalmanın meydana geleceği beklentisini oluşturmaktadır.

Kayıtdışı ekonominin eğitimle ilişkisi, yukarıda belirtildiği üzere bir yönüyle kayıtdışı ekonominin neden ve etkilerinden kaynaklanmaktadır. Eğitim, kayıtdışı ekonomiye neden olan veya kayıtdışı ekonominin etkilediği faktörlerle ilişki içerisinde. Kayıtdışı ekonomiye neden olan veya kayıtdışı ekonominin birçok olumsuz etkisi eğitim tarafından bertaraf edilmektedir. Eğitim ekonomik büyümeyi sağlayarak kaynak yaratmada etkili olmakta; gelir düzeyini artırarak ve ekonomik büyüme dolayısıyla kamuya daha fazla kaynak akışına izin verebilmektedir. Kayıtdışı ekonominin nedeni olan ekonomik bunalım ve gelir yetersizlikleri ve kamunun gelir eksikliği böylece bertaraf edilebilir. Diğer yandan eğitim gelir düzeyini artırarak kayıtdışı ekonominin bir diğer nedenini bertaraf edebilir. Nitekim eğitilmiş kişiler daha fazla gelire sahip olan kesimdir. Kayıtdışı ekonominin varlığı ise kayıtlı ve kayıtdışı sektör arasındaki gelir uçurumunun devamı demektir. Eğitim doğurganlığı ve nüfusu azaltarak kayıtdışı ekonomiye neden olan işsizlik baskısını azaltabilir. Diğer açıdan eğitim düzeyi ülkemizde gelişmiş ülkelerin aksine işsizliği azaltmada tam olarak etkili değildir. Eğitim ayrıca, vergi ahlakı üzerinde olumlu etkisi ile de kayıtdışı ekonomi üzerinde etkili olabilir.

Kayıtdışı ekonominin eğitimle ilişkisi daha çok kayıtdışı istihdam ve yeraltı ekonomisi ile alakalıdır. Nitekim kayıtdışı istihdam edilenlerin birçoğu eğitimsiz ve vasıfsız kişilerdir. Çocukların kayıtdışı istihdamdaki payı da göz ardı edilmemelidir. Eğitimsiz ve kayıtdışı istihdam edilen kişiler sosyal güvenlik şemsiyesi altında değildir ve bilinçsizlikten dolayı gelecekteki durumlarını düşünmemektedirler. Kayıtdışı istihdam edilen çocuklar ise eğitimden yoksun kalmakta ve suça itilmeleri kolaylaşmaktadır. Kayıtdışı ekonominin devamı eğitimsiz kişilere iş sağlarken eğitimsiz kesimin devamı ülkemiz için daha az rekabet, teknoloji ve büyüme demektir.

Eğitimin kayıtdışı ekonomi ile ilişkisinin diğer boyutunu yeraltı ekonomisi oluşturmaktadır. Eğitim yeterli olmadığıda suç oranları da yeterince

düşürülemeyeceğinden yeraltı ekonomisi ile baş etmek de kolay olmamaktadır. Eğitimsiz kişilerin ve özellikle çocukları suça itilmeleri daha kolaydır. Ayrıca kayıtlı sektörde iş bulmaları zor olan eğitimsiz kesim gelir kaynağını yeraltı faaliyetlerde arayabilmektedir. Eğitimin artırılması ise ahlak ve disiplinin gelişimini ve yeterli gelir getirecek bir iş ile birlikte suç oranlarını ve dolayısıyla yeraltı ekonomisindeki faaliyetleri azaltabilmektedir.

5.2. Öneriler

Eğitim yatırımları ve kalitesinin artırılması, işgücünde uzmanlaşma ve işgücünün vasıflarında artış sağlayacak ve böylece kayıtdışı ekonominin boyutu azalacaktır. Diğer yandan suç oranları düşecek ve ekonomik büyüme ile birlikte gelir dağılımı düzelecektir. Tüm bu etkenler kayıtdışı istihdamla birlikte yeraltı ekonomisinin önüne geçilmesi için önemlidir. Türkiye' nin genç nüfusu ve kırdan kente göç de göz önünde bulundurulursa eğitimin kayıtdışı ekonominin azaltılması için önemi daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Çünkü kayıtdışı istihdamın oldukça yoğun olduğu tarım kesiminden son dönemde teknolojik gelişmeler ve toprak büyüklüklerindeki küçülmeler ile birlikte kentsel alanlara yani sanayi ve hizmetler kesimine olan göç artmaktadır. Göç eden kişilerin eğitimsizliğinden dolayı kayıtdışı istihdam yeterince azaltılamamakta, sanayi ve hizmetler kesiminde kayıtdışılık devam etmektedir. Bu bağlamda eğitimin temel göstergelerinde yaratılabilecek olumlu yönde bir artış yapısal dönüşüm içerisinde olan ülkemizde kayıtdışı ekonominin azalmasına da katkıda bulunacaktır. Bunun için eğitim yatırımları arttırılmalı, bu yapılırken kalite de göz ardı edilmemelidir. Eğitimde eşitliğin sağlanması ile birlikte hedeflere daha çabuk ulaşılabilecektir.

Eğitimin kayıtdışı ekonomiyi azaltabilmesi için yeni istihdam alanlarının yaratılması da son derece önemlidir. Uluslararası rekabetin ve iletişimin arttığı ve sınırlamaların kalktığı günümüzde hemen hemen hiçbir ülke bu rekabetten kendini kurtaramamış, bilgi çağının gerekleri için politikalar yürütmüştür. Bu konuda başlıca donanımlardan birisi ise eğitilmiş nüfustur. Ancak söz konusu nüfus ancak istihdam imkânı bulabildiği ölçüde ülkeye katkı sağlayabilecektir. Yeterince eğitilmiş ve esnek çalışma şartlarına uyumlu kişinin olduğu bir ülke söz konusu kişilere yeterli istihdam sağlayamazsa o ülke iki kat zarardadır. Ülkemiz açısından düşünüldüğünde bir yandan eğitim yatırımlarının karşılığı alınamaz, eğitilmiş kişilerden işsizlik dolayısıyla fayda sağlanamazken diğer yandan da büyümenin anahtarlarından biri atıl kalmış olur veya

daha vasıfsız işleri yapmak üzere kayıtdışı ekonomide yer alır. Dolayısıyla eğitim ve istihdam politikası birlikte yürütülmeli, potansiyel istihdam alanları belirlenerek eğitim bu alanlara yönelik olarak verilmelidir. Böylece bir yandan istihdam ve büyüme artarken bir yandan da kayıtdışı ekonomi azaltılabilecektir.

Eğitimin suç oranları üzerindeki olumlu yönde etkisi yeraltı ekonominin azaltılabilmesi için çok önemlidir. Çünkü eğitim düzeyindeki artış çok yönlü etki ile yani okul ve okul dışı etkilerle suçu yani yeraltı faaliyetlerini azaltabilecektir. Ancak bunun için eğitimde yeterli ahlak ve disiplin unsurları bulunmalı, ayrıca bireylerin yasadışı faaliyetlerden koruyacak belli gelir düzeyleri olmalıdır. Bu ise eğitime verilecek önem ve tutarlı istihdam politikası ile mümkündür. Dolayısıyla eğitimsiz işgücünün önemini kaybettiği günümüz bilgi çağında eğitime yapılacak yatırımlar ve kaliteyi artırıcı politikalar çok yönlü etkilerden birini suç oranlarını dolayısıyla yeraltı ekonomisinin boyutunu azaltarak gösterecektir.

Kayıtdışı ekonominin çözümü için Türkiye’ de eğitimde eşitlik ve kaliteye önem verilmeli, eğitim harcamaları ve düzeyi arttırılmalı, istihdam yaratıcı büyümenin yolları aranmalıdır. Ülkemizin genç bir nüfusa sahip olduğu unutulmamalı ve eğitilmiş gelecek neslin temelleri şimdiden atılmalıdır. Böylece ülkemizin ihtiyaç duyduğu büyüme ve diğer ekonomik hedeflere ulaşılırken kayıtdışı ekonomi de büyük ölçüde küçültülmüş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aberg, R. (2003). Unemployment persistency, over-education and the employment chances of the less educated.*European Sociological Review*, 19(2), 199-216.
- Acar, F. ve Türkiş, İ. (2001).Kayıtdışı ekonomi konusunda vergi boyutlu tespit ve öneriler.*Yaklaşım*, 108, 179-184.
- Adaman, F., Çarkoğlu, A. ve Şenatalar, F. (2001).*Hane halkı gözünden Türkiye' de yolsuzluğun nedenleri ve önlenmesine ilişkin öneriler*. İstanbul: TESEV Yayınları No. 24.
- Afşar, M. (2009). Türkiye' de eğitim yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi.*Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,9(1), 85-98.
- Akalın, G. ve Kesikoğlu, F. (2007). Türkiye' de kayıtdışı ekonomi ve büyüme ilişkisi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 71-87.
- Akça, H. ve Ela, M. (2012). Eğitim ve gelir dağılımı ilişkisi: Türkiye değerlendirmesi.*Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 241-260.
- Akgül, I. ve Koç, S.Ö. (2011). Türkiye cumhuriyeti tarihinde eğitim ve büyüme ilişkisi: eşik otoresif yaklaşım.*Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 1-36.
- Akın, H. B. ve Eren, Ö. (2012). Oecd ülkelerinin eğitim göstergelerinin kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizi ile karşılaştırmalı analizi.*Öneri Dergisi*, 10(37), 175-181.
- Aktan, C.C. (2007). Vergi dışı piyasa ekonomisi.*Mercek*, 12(46), 21-42.
- Aktan, C.C. ve Savaşan, F. (2009).*Kamu ihaleleri ve etik raporu*. Ankara: Avrupa Konseyi ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu Yayını.
- Aktaş, A. (2011, 17 Ekim).Dolaylı dolaysız vergide üçte bire üçte iki olan dengeyi tam tersine çevirdik.*Dünya Gazetesi*.<http://www.dunya.com/dolayli-dolaysiz-vergide-ucte-bire-ucte-iki-olan-dengeyi-tam-tersine-cev-135202yy.htm>(Erişim Tarihi: 22.11.2012).
- Aktürk, E. (2005a). Türkiye ekonomisinde kayıtdışı ekonominin büyüklüğü ve etkileri, *EKEV Akademi Dergisi*,9(22), 291-304.
- Aktürk, E. (2005b).Türkiye' de kayıtdışı ekonomi: sebepleri ve çözüm önerileri.*EKEV Akademi Dergisi*,9(23), 285-300.
- Altuğ, O. (1999).*Kayıtdışı ekonomi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

- Altundemir, M.E. (2008). Eğitim harcamalarında Türkiye ve OECD ülkeleri.*Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 51-70.
- Arabacı, İ. B. (2011). Türkiye’ de ve OECD ülkelerinde eğitim harcamaları.*Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 100-112.
- Arıcı, K. (2009). Son dönemde (2008-2009 yıllarında) sosyal güvenlik alanında meydana gelen mevzuat değişiklikleri üzerine düşünceler.*Mercek*, 14(56), 73-82.
- Aslan, M. (2012). Kayıt dışılık ile hukuki mücadele. *Vergi Dünyası*, 365, 182-193.
- Aslanoğlu, S. ve Yıldız, S. (2007). Türkiye’ de kayıt dışı ekonomi olgusu, bu olguyu azaltmaya yönelik çözüm arayışları ve bir öneri: Rasyo analizi yoluyla etkin bir inceleme sisteminin oluşturulması.*Sosyoekonomi*, 2, 127-146.
- Ay, H. M. (2006). Türkiye’ de kayıtdışı ekonomiyi önlemede bilgi ekonomisinin etkinliği ve gelir idaresinin rolü.*Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(9), 57-82.
- Aydemir, Ş. (1995). *Türkiye’ de kayıtdışı ekonomi (vergisel ağırlıklı uzlaşma önerisi)*.İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını.
- Bağırzade, E. (2012). Kayıt dışı kavramına ortak yaklaşım sorunu: Makroiktisat kapsamlı kavramsal analiz. *Sosyoekonomi*, 2, 195-223.
- Bakhtiari, S. & Meisami, H. (2010). An empirical investigation of the effects of health and education on income distribution and poverty in Islamic countries.*International Journal of Social Economics*, 37(4),293-301.
- Barro, R.J. (1999). Human capital and growth in cross-country regression.*Swedish Economic Policy Review*,6, 237-277.
- Barro, R.J. (2001). Human capital: Growth, history and policy- a session to honor Stanley Engerman. *The American Economic Review*,91(2), 12-18.
- Bassasini, A. & Scarpetta, S. (2001). Does human capital matter for growth in OECD countries? Evidence from pooled mean-group Estimates.*OECD Economic Department Working Papers*, No. 01/282.
- Baş, K. (2004). Türkiye’ de zorunlu eğitim süresinin arttırılmasının sağlayacağı kazançlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*,59(3), 22-42.
- Başesgioğlu, M. (2007). İstihdamın önemi, kayıt dışı istihdamın ve işsizliğin azaltılması.*Mercek*, 12(46), 4-9.
- Bayülken, Y. ve Kütükoğlu, C. (2010).*Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri (Kobiler) Oda Raporu*.Ankara: TMMOB Yayını, No. 531.

- Beavon, K. & Rogerson, C.M. (1986).The council v the common people: the case of street trading in Johenneasburg 1920-1980.*Geoforum*, 17, 201-216.
- Becker, G.S. &Chiswick, B.R. (1966). Education and distribution of earnings.*The American Economic Review*, 56(1-2), 358-369.
- Bekmez, S., Köne, A.Ç. ve Günal, D. (2009). Beşeri sermayenin türkiye’ de bölgeler arası ekonomik gelişme açısından önemi.*TİSK Akademi*, 1, 66-81.
- Bilen, A. (2007). Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik çabalar.*Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 134-143.
- Birdsall, N. (1983). Fertility and economic change in eighteenth and nineteenth century Europe: a comment.*Population and Development Review*, 9(1), 111-123.
- Bolat, B.A. (2011). Eğitim göstergeleri açısından Türkiye ve Avrupa birliğine üye ülkelerin karşılaştırılması.*Yönetim/İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*,69(1), 61-77.
- Bulut, M., Çevik, N.K. ve Çalışkan, S. (2008). Kayıtdışı ekonomi bağlamında uzlaşma müessesesinin yeniden değerlendirilmesi.*Vergi Dünyası*, 326, 14-20.
- Burns, L.S. & French III, H.E. (1970). Human capital and size distribution of income in Dutch cities.*De Economist*, 118 (6), 598-618.
- Bülbül, D. ve Karadeniz, H. K. (2004). Vergi ve sigorta prim aflarının kayıt dışı ekonomi üzerine etkisi.*Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. Maliye Sempozyumu içinde (s. 801-813). Antalya: Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayını.
- Chani, M.I., Shadid, M. & Hassan, M.U. (2011). Some socioeconomic determinants of fertility in Pakistan: an empirical analysis. *MPRA Paper*, No. 38742, 1-11.
- Cömertler, N. ve Kar, M. (2007). Economic and social determinants of the crime rate in turkey: cross-section analysis.*MPRA Paper*,No. 7288.
- Çakmak, E. ve Gümüş, S. (2005). Türkiye’ de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme: ekonometrik bir analiz(1960-2002). *AÜ SBF Dergisi*, 60(1), 59-72.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim-işsizlik ve yoksulluk ilişkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 285-307.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye’ de beşeri sermaye harcamaları ve insani gelişmişlik. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*,12(1),49-70.

- Çalışkan, Ş. ve Meçik, O. (2011). Sosyal ve beşeri sermayenin bireysel ekonomik getirisi üzerine uygulamalı bir analiz: Eskişehir ili örneği.*Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*,7(2),7-26.
- Çavuşoğlu, N., Heap, P. & Horn, R. (2011). Age, employment and educational reform: an alternative view of unemployment in Turkey. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(4), 21-31.
- Çelen, M. (2007). *Yolsuzluk ekonomisi*, İstanbul:İsmmmo Yayını, No. 77.
- Çelikkaya, A. ve Gürbüz, H. (2008). Mükelleflerin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkinin Analizi.*Sosyoekonomi*, 2, 23-54.
- Çetintaş, H. (2003). Türkiye’ de kayıtdışılığın fayda maliyet analizi. *Çimento İşveren Dergisi*, 17(5), 4-15.
- Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2003). Türkiye’ de kayıtdışı ekonominin tahmini.*Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15-30.
- Çiçek, H., Karakaş, M. ve Yıldız, A. (2008).*Güneydoğu Anadolu bölgesinde vergi yükümlülerinin vergiyi algılama ve tutum analizi: Bir alan araştırması*.Ankara: Maliye Bakanlığı Yayını.
- Çoban, H. ve Sezgin, S. (2004). Vergi mükelleflerinin davranışları üzerine ampirik bir inceleme: Denizli örneği. *Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. *Maliye Sempozyumu* içinde (s.776-792). Antalya: Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayını.
- Dabla-Norris, E. & Gradstein, M. (2004). The distributional bias of public education: causes and consequences. *IMF Working Paper*, No. 04/284.
- Deliktaş, E., Usta, S., Bozkurt, S. ve Helvacı, B. (2008). Türkiye’ de kentlerde doğurganlık hızını etkileyen faktörler: path analizi yaklaşımı.*Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(2), 877-895.
- Denison, E.F. (1962). Education, economic growth and gaps in information.*Journal of Political Economy*, 70(5), 124-128.
- Dereli, T. (2007). Informalemployment in Turkey.*Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 53(1), 65-82.
- DPT (2001a).*Kayıtdışı ekonomiözel ihtisas komisyonu raporu*.Ankara: Yazar.
- DPT (2001b).*Nitelikli insan gücü meslek standartları düzeni ve sosyal sermaye birikimi özel ihtisas komisyonu raporu*.Ankara: Yazar.
- DPT (2007).*İşgücü piyasası özel ihtisas komisyonu raporu*.Ankara: Yazar.

- Ekin, N. (1995).*Kayıtdışı ekonomi enformel istihdam*.İstanbul:İTO Yayını.
- Ekinci, M.B. (2003). Türkiye’ de küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansal sorunları.*Mercek*, 8(32), 92-99.
- Engelhardt, H. & Prskawetz, A. (2004). On the changing correlation between fertility and female employment over space and time.*European Journal of Population*, 20, 35-62.
- Ereş, F. (2005). Eğitimin sosyal faydaları: Türkiye-AB karşılaştırması.*Milli Eğitim*,33(167), 1-12.
- Figueroa, A. (2010). Is education income-equalizing? Evidence from Peru.*Cepal Review*, 102, 113-133.
- Földvari, P. & Leeuwen, B.V. (2011). Should less inequality in education lead to a more equal income distribution?. *Education Economics*,19(5), 537-554.
- Garrouste, C., Kozovska, K. & Perez, E.A. (2010). Education and long term unemployment.*JRC Scientific and Technical Reports*,No.59305, 1-29.
- GİB (2009), *Kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi eylem planı (2008-2010)*.Ankara: Yazar.
- GİB (2012), *Gelir İdaresi Başkanlığı faaliyet raporu 2011*.Ankara: Yazar.
- Güloğlu, T., Korkmaz, A. ve Kip, M. (2003). Türkiye’ de kayıtdışı istihdam gerçeğine bir bakış.*Sosyal siyaset Konferansları Dergisi*, 45(1), 51-96.
- Gümüşay, S. (2004). Kayıtdışı istihdamın nedenleri ve önlenmesine yönelik öneriler.*Yaklaşım Dergisi*,12(36), 143-148.
- Gürlesel, C.F. (2004), *Türkiye’ nin kapsındaki fırsat,2025’ e doğru nüfus, eğitim ve yeni açılımlar*, İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi Yayını.
- İlgin, Y. (2002). Kayıtdışı ekonomiyi tahmin yöntemleri ve Türkiye’ de durum.*Planlama Dergisi Özel Sayı-DPT’ nin Kuruluşunun 42. Yılı*, 145-156.
- Işık, N. ve Acar, M. (2003). Kayıtdışı ekonomi: ölçme yöntemleri, boyutları, yarar ve zararları üzerine bir değerlendirme.*Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 117-136.
- İnal, K. (1991). Durkheim’ in eğitim anlayışı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(2), 511-518.
- İnaltong, C. (2012). Vergi yükü: Türkiye ve OECD ülkeleri karşılaştırması.*Vergi Dünyası*, 369, 16-31.
- Kabaş, T. (2011).*Türkiye’ de yoksulluk ve gelir dağılımı*.Adana:Nobel Kitabevi.

- Karaarslan, E. (2005). Kamu kesimi eğitim harcamalarının analizi. *Maliye Dergisi*, 149, 36-73.
- Karadeniz, O., Durusoy, S. ve Köse, S. (2007), Türkiye' de eğitimin getirileri ve sonuçları. O. Karadeniz (Ed.) //Türkiye' de Eğitim ve Beşeri Sermaye içinde (s.82-117), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Karagül, M. (2003). Beşeri sermayenin ekonomik büyümeyle ilişkisi ve etkin kullanımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 5, 79-90.
- Karakoç, Y. (2004). Hukuki nedenlerden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları. *Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. Maliye Sempozyumu içinde (s.90-115) Antalya: Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayını.
- Karataş, M. ve Çankaya, E. (2011). Türkiye' de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 18(1), 105-124.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik kalkınmada beşeri sermayenin rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 125-153.
- Kettunen, J. (1997). Education and unemployment duration. *Economics of Education Review*, 16(2), 163-170.
- Kıldış, Y. (2000). Kayıt dışı ekonomi ve etkileri-1. *Vergi Sorunları*, 144, 190-213.
- Kılıçdaroğlu, K. (2010). Sosyal güvenlik harcamaları ve sosyal güvenliğin geleceği. *Mercek*, 15(57), 7-41.
- Kızılot, Ş. (2007, 4 Eylül). Gelir Vergisinin Yarısını Yine Ücretliler Ödedi. *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/7214056.asp> (Erişim Tarihi: 24.09.2012).
- Kızılot, Ş. ve Çomaklı, Ş.E. (2004). Vergi kayıp ve kaçakları ve kayıtdışı ekonomi ilişkisi ve boyutlarının mevzuat açısından değerlendirilmesi. *Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. Maliye Sempozyumu içinde (s. 115-158). Antalya: Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayını.
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim düzeyi ve suç: suç-okul ilişkisi üzerine sosyolojik bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 291-319.
- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi büyümenin belirleyicileri ve yeni büyüme modellerinde beşeri sermayenin yeri. *AÜ SBF Dergisi*, 53(1-4), 207-230.
- Lauer, C. (2003). Education and unemployment: A French-German comparison. *ZEW Discussion Paper*, No. 03-34.

- Macisco, J.J., Bouvier, J.L.F. & Renzi M.J. (1969). Migration, status, education and fertility in Puerto Rico, 1960. *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, 47(2), 167-186.
- Marais, M.A. (1994). Education and distribution of income in South Africa. *Education Economics*, 2(3), 265-276.
- Marin, A. & Psacharopoulos, G. (1976). Schooling and income distribution. *The Review of Economics and Statistics*, 58(3), 332-338.
- Mavral, Ü. (2003). *Karapara kayıtdışı ekonomi ilişkisi ve Türkiye' ye yansımaları*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- McKeever, M. (1998). Reproduced inequality: participation and success in the south African informal economy. *Social Forces*, 76(4), 1209-1241.
- MEB (2012). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2011-2012*. Ankara: Resmi İstatistik Programı Yayını.
- Metha, S.R. (2000). Quality of education, productivity changes and income distribution. *Journal of Labor Economics*, 18(2), 252-281.
- Mincer, J. (1958). Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), 281-302.
- Mincer, J. (1991). Education and unemployment. *NBER Working Papers*, No. 3838, 1-34.
- Mushkin, S.J. (1962). Health as an investment. *The Journal of Political Economy*, 70(5-2), 129-157.
- Nattrass, N. (1987). Street trading in Transkei-a struggle against poverty, persecution and prosecution” , *World Development*. 15, 861-875.
- Nickell, S. (1979). Education and lifetime patterns of unemployment. *Journal of Political Economy*, 87(5), 117-131.
- OECD (2005). *Education at a glance*. OECD Publishing. <http://www.oecd.org/edu/eag2005.htm> (Erişim Tarihi: 11.12.2012).
- OECD (2006). *Education at a glance*. OECD Publishing. <http://www.oecd.org/edu/eag2006.htm> (Erişim Tarihi: 11.12.2012).
- OECD (2007). *Education at a glance*. OECD Publishing. <http://www.oecd.org/edu/eag2007.htm> (Erişim Tarihi: 10.12.2012).
- OECD (2009). *Education at a glance*. OECD Publishing. <http://www.oecd.org/edu/eag2009.htm> (Erişim Tarihi: 10.12.2012).

- OECD (2010). *PISA 2009 at a glance*. OECD Publishing. <http://www.oecd.org/pisa/46660259.pdf> (Erişim Tarihi: 05.12.2012).
- OECD (2012). *PISA in focus*. OECD Publishing. <http://www.oecd-ilibrary.org/content/workingpaper/5k9fhmfzc4xx-en> (Erişim Tarihi: 09.12.2012).
- OECD Revenue Statistics. www.oecd-ilibrary.org/taxation/total-tax-revenue_20758510-table2 (Erişim Tarihi: 11.12.2012).
- OECD Tax Database. www.oecd.org/tax/taxpolicyanalysis/oecdtaxdatabase.htm (Erişim Tarihi: 12.12.2012).
- Ortaç, R. (2003). Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları. *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 2, 239-247.
- Önder, İ. (2000-2001). Kayıtdışı ekonomi ve vergileme. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23-24, 241-254.
- Özbaran, M.H. (2004). Türkiye’ de kamu harcamalarının son beş yılının türlerine göre incelenmesi. *Sayıştay Dergisi*, 53, 115-138.
- Özbek, Y. (2012). Sosyal güvenlik primi işveren payı indirimlerinin muhasebeleştirilmesindeki uygulamalar ve bir öneri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 53, 87-102.
- Özçelik, Ö. (2008). Kavramsal perspektiften kayıtdışı ekonomi sorunu ve doğrudan yabancı yatırımlara etkileri. *Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadelede Uluslararası Yatırımların Rolü, Akademik İnceleme Yarışması VIII*. İstanbul: Tesev Yayını.
- Özker, A. N. ve Esener, S.Ç. (2009). Türkiye’ de bir kamu harcaması olgusu olarak eğitim harcamaları: örnek ülkeler ile yakın dönem karşılaştırma. *Mevzuat Dergisi*, 12(142), 1-15.
- Özlale, Ü. (2008). Türkiye’ de kayıt dışı ekonominin dinamikleri. *Bütçe Dünyası*, 3(30), 4-12.
- Özsoylu, A.F. (1996), *Türkiye’ de kayıtdışı ekonomi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Özsoylu, A.F. (1999), *Yeraltı ekonomisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özyakışır, D. (2011). Beşeri sermayenin ekonomik kalkınma sürecindeki rolü: teorik bir değerlendirme. *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 46-71.
- Pehlivan, O. (2011), *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Preston, S.H. & Hartnett, C.S. (2008). The future of American fertility. *Nber Working Paper, No. 14498*, 1-34.

- Psacharopoulos, G. (1977). Unequal access to education and income distribution. *De Economist*, 125(3), 383-392.
- Rakıcı, C. (2011). Vergi denetiminin yeni yapısı ve denetimin kayıtdışılığı önleme fonksiyonu. *Zonguldak karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 345-361.
- Riddell, W.C. & Song, X. (2011). The impact of education on unemployment incidence and re-employment success: evidence from the U.S. labor market. *IZA Discussion Paper Series*, No. 5572, 1-25.
- Sab, S. & Smith, C. S. (2001). Human capital convergence: international evidence. *IMF Working Papers*, No. 01/32.
- Sabah Gazetesi (2011, 5 Aralık), Gelir vergisinde 50 yıllık reform. <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/12/05/gelir-vergisinde-50-yillik-reform> (Erişim Tarihi: 09.10.2012).
- San, S. (2009). Türkiye’ de kayıtlı-kayıtdışı çalışanların yapısal farklılıklarının sosyal devlet bağlamında sorgulanması. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 27(2), 449-465.
- Saraçoğlu, F. (2008). Yaş-cinsiyet-medeni durum ve eğitim durumunun vergiye karşı tutum üzerine etkilerinin anket sonuçları çerçevesinde değerlendirilmesi” *KMU İİBF Dergisi*, 10(15), 16-34.
- Sarılı, M.A. (2002). Türkiye’ de kayıt dışı ekonominin boyutları, nedenleri, etkileri ve alınması gereken tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, 41, 32-50.
- Savaşan, F. (2004). Türkiye’ de kayıtdışı ekonomi ve vergi kaybı tahminleri. *Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. Maliye Sempozyumunda (s. 51-74). Antalya: Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayını.
- Savaşan, F. (2006). Vergi afları: teori ve Türkiye uygulamaları (“ vergi barışı” uygulama sonuçları). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 41-65.
- Savaşan, F. (2011). Türkiye’ de kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışılıkla mücadelenin serencamı. *Seta Analiz*, Mart, 1-38.
- Schneider, F. (2002). Size and measurement of the informal economy on 110 countries around the world. *Australian National Tax Center*, Online Edition.
- Schultz, T.W. (1961). Investment in human capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.

- Selim, S. (2006). Türkiye’ de evli kadınların işgücüne katılımına göre oluşan doğurganlık farklılıkları: ayrıştırma analizi. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1), 139-163.
- Selim, S. ve Üçdoğruk, Ş. (2003). Sayma veri modelleri ile çocuk sayısı belirleyicileri: Türkiye’ deki seçilmiş iller için sosyoekonomik analizler. *D.E.Ü İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 13-31.
- Selim, S. ve Üçdoğruk, Ş. (2005). Türkiye’ de doğurganlık: kalite-miktar yaklaşımı. *Nüfusbilim Dergisi*, 27, 49-66.
- Soltow, L. (1960). The distribution of income related to changes in the distributions of education, age and occupation. *The Review of Economics and Statistics*, 42(4), 450-453.
- Son, H.H. (2010). Human capital development. *ABD Economics Working Paper Series*, No. 225, 1-28.
- Sugözü, İ.H. (2010). *Kayıt dışı ekonomi ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şengül, S. (1997). *Bir hürafe kayıtdışı ekonomi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Şengül, S. ve Kırıl, G. (2006). Türkiye’ de kadın işgücüne katılım ve doğurganlık kararları. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20(1), 89-103.
- Şişman, Y. (1999), *Ekonomik faaliyetlerde enformelleşme ve Türkiye’ de enformel ekonomik faaliyetlerde çalışanlara yönelik sosyal politikalar, Eskişehir’ deki seyyar satıcılar üzerine bir alan araştırması*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No. 1165.
- T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü İstatistikleri, <http://www.cte.adalet.gov.tr/> (Erişim Tarihi:02.01.2013).
- Taban, S. ve Kar, M. (2004). Beşeri sermaye ve kalkınma. S. Taban ve M. Kar (Ed.), *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular içinde* (s. 279-299). Bursa :Ekin Kitabevi.
- Tadesse, F. & Headey, D. (2012). Urbanization and fertility rates in Ethiopia” *ÆSSP II Working Paper, No. 35*, 1-25.
- Tandırcıoğlu, A.Ş. (2002), *Türkiye’ de kayıtdışı ekonomi*. Ankara: DPT Yayınları No.2661.
- Tanfer, K. (1984). The relationship of education to fertility in Turkey. *Canadian Studies in Population*”, 11(2), 135-163.
- Taş, U. ve Yenilmez, F. (2008). Türkiye’ de eğitimin kalkınma üzerindeki rolü ve eğitim yatırımlarının geri dönüş oranı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 155-186.

- Tinbergen, J. (1972). The impact of education on income distribution. *Review of Income and Health*, 18(3), 255-265.
- Tiryakioğlu, M. (2008). Gelişmekte olan ülkelerin çıkmazı: beşeri sermaye yoksulluğu. *Ege Akademik Bakış*, 8(1), 319-337.
- TİSK (2003). *Kayıtdışı istihdam*, Ankara: Yazar.
- TNSA (1999). *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması 1998*. Ankara: H.Ü. Hastaneleri Basımevi.
- TNSA (2004). *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması 2003*. Ankara: H.Ü. Hastaneleri Basımevi,
- TNSA (2009) *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması 2008*. Ankara: H.Ü. Hastaneleri Basımevi.
- Toptaş, Ü. (1998). *Türkiye' de kayıtdışı ekonominin nedenleri*. Ankara: TES-AR Yayınları. No. 26.
- TÜİK (2012a). *Hane halkı işgücü istatistikleri 2011*. Ankara: Yazar.
- TÜİK (2012b). *İstatistiklerle Türkiye 2011*. Ankara: Yazar.
- TÜİK (2012c). *İstatistik göstergeler 1923-2010*. Ankara: Yazar.
- TÜİK (2012d). *Türkiye istatistik yıllığı*. Ankara: Yazar.
- TÜİK (2012e). *Kazanç yapısı araştırması 2010*. Ankara: Yazar.
- TÜİK (2011). *Küçük ve orta boy girişim istatistikleri haber bülteni*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=30. (Erişim Tarihi: 11.11.2012).
- Türkmen, F. (2002). *Eğitimin ekonomik ve sosyal faydaları ve türkiye' de eğitim-ekonomik büyüme ilişkisinin araştırılması*. DPT Uzmanlık Tezi. Ankara: DPT Yayınları, No. 2665.
- Türkoğlu, G. (1997). Kayıtdışı ekonominin nedenleri ve öneriler. *Vergi Raporu*, 29, 12-21.
- TÜSİAD (1999). *Türkiye' nin fırsat penceresi, demografik dönüşüm ve izdüşümleri*. İstanbul: Yazar.
- TÜSİAD (2002). *Kamu reformu araştırması*, İstanbul: Yazar.
- Us, V. (2006). Türkiye ekonomisinde kayıtdışı ekonomiyi ölçmeye yönelik ampirik çalışma: elektrik üretimi yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 95-111.
- Uzunoğlu, S. (2006). Kayıt dışı sorun mu yoksa çıkış yolu mu?. *Mercek*, 11(41), 141-149.

- Ülgen, S. ve Öztürk, U. (2007). Kayıtdışı ekonomi Türkiye serüveni.*Deloitte CEO Serisi*, 1-22.
- VDD (2007).*Kamu giderlerinin finansmanı kayıtdışı ekonomi ve vergi denetimi*.Ankara: Yazar.
- Wolbers, M. H. (2000). The effects of level of education on mobility between employment and unemployment in the Netherlands. *European Sociological Review*,16(2), 185-200.
- Yaylalı, M. ve Lebe, F. (2011).Beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi.*Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 30(1), 23-51.
- Yeniçeri, H. (2004). Beyan esasına dayanan vergilerde vergi kayıp ve kaçaklarının psikolojik nedenlerinin tespitine yönelik bir araştırma.*Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. Maliye Sempozyumu içinde (s. 908-927). Antalya: Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayını.
- Yereli, A.B. ve Karadeniz, O. (2004), *Kayıt dışı istihdam*, Ankara: Odak Yayın Evi.
- Yıldız, R., Öcal, O. ve Yıldırım, E. (2010). Suçun sosyoekonomik belirleyicileri: kayseri üzerine bir uygulama.*Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 15-31.
- Yılmaz, G.A. (2004). Kayıtdışı ekonomi; ulusal ve küresel boyutları ve dinamiklerinin analizi.*Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. Maliye Sempozyumu içinde (s. 15-51).Antalya: Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayını.
- Yılmaz, G.A. (2006), *Kayıtdışı ekonomi ve çözüm yolları*, İstanbul:ISMMMO Yayını.
- Yılmaz, K. (2009). Beşeri sermaye ve Türkiye.*Tubav Bilim Dergisi*, 2(1), 73-81.
- Yumuşak, İ.G. (2008). Beşeri sermayenin iktisadi önemi ve Türkiye' nin beşeri sermaye potansiyeli.*Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*,55, 1-48.
- Yurdakul, F. (2008). Türkiye' de kayıtdışı ekonomi: bir model denemesi.*Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(4), 205-221.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2010).*Kayıt dışı ekonomi ve istihdam üzerindeki etkileri*.Ankara: Türkiye Kamu-Sen Yayınları, No.32.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Mehmet ELA
Doğum Yılı : 18.07.1987
Doğum Yeri : Andırın/KAHRAMANMARAŞ
Medeni Durumu : Evli
E-Adresi : mehmetela@osmaniye.edu.tr

ÖĞRENİM DURUMU

2011-2013 : Yüksek Lisans- Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, ADANA.
2005-2009 : Lisans- Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, ESKİŞEHİR.
2001-2005 : Lise- Andırın Anadolu Lisesi, Andırın/KAHRAMANMARAŞ.
1994-2001 : İlkokul- Tokmaklı İlkokulu, Andırın/KAHRAMANMARAŞ.